

บทที่ ๓

ขันติธรรมที่ปรากฏในมงคลสูตร

ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความหมายของขันติธรรม ลักษณะของขันติธรรม ประเภทของขันติธรรม ขันติธรรมที่ส่งเสริมการประพฤติมงคล ๓๘ และสรุป ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของขันติธรรม

คำว่า “ขันติ” หมายถึง ความอดทน ความอดกลั้น^๑

พ.สถิตวรรณ (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) ได้อธิบายขันติธรรมไว้ว่า ขันติ คือ ความอดทน เป็นคุณธรรมของนักปราชญ์เป็นเครื่องประดับของนักพรต เป็นธรรมะที่ทำให้บุคคลให้งามคืองามด้วยน้ำใจ ผู้มีขันติจัดได้ว่าสร้างมงคลให้แก่ชีวิต^๒

พระคันธสาราภังค์ ได้อธิบายขันติธรรมไว้ว่า ความอดทน คือ ความอดกลั้นต่อคำพูดไม่ดี กิริยามารยาทที่หยาบคาย หรือการทำร้ายของผู้อื่น และยังรวมถึงความอดทนต่อความเย็น ความร้อน ความหิวกระหาย สัมผัสของยุ่ง เหลือบ รื่นไรและสัตว์เลื้อยคลาน เป็นต้น หากเราไม่สามารถอดทนได้ ก็มักเกิดความรู้สึกไม่พอใจต่อความทุกข์เหล่านั้น^๓

พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ ได้อธิบายขันติธรรมไว้ว่า ความอดทน มาจากคำว่า ขันติ หมายถึง การรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่งอันเป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม^๔

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวิ ภูมรินทร์ ได้อธิบายว่า ขันติ ความอดทน หมายถึง การรักษาความเป็นปกติของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่งอันพึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม ต้องมีความมั่นคงหนักแน่น ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งใด^๕

จากการศึกษาความหมายของขันติธรรมที่ปรากฏในมงคลสูตร พอสรุปใจความได้ว่า ขันติ หมายถึง ความอดทนจากสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เรปรารถนาหรืออาจจะเป็นเรื่องที่เรปรารถนาเข้ามาช่วยอยู่กับเรา ต้องอดกลั้นหมายถึงยับยั้งไม่ให้เกิดผลกระทบแก่

^๑มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลสูตรที่ปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑๒.

^๒พ.สถิตวรรณ (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา ฉบับรวมเล่ม, ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๘๔.

^๓พระคันธสาราภังค์, มงคลชีวิต ๓๘, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๑๐๓.

^๔พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ “ทางก้าวหน้า”, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๕๗), หน้า ๒๔๔.

^๕ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวิ ภูมรินทร์, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว), หน้า ๑๔๓.

จิตใจของเราแสดงถึงความอดกลั้นทั้งที่เกิดขึ้นจากภายในจิตใจ และภายนอกจิตใจอันหมายถึงร่างกาย จะต้องอดทนอดกลั้นจากสิ่งที่เข้ามากระทบจากภายนอกเพื่อให้มีความปกติของสภาพของจิตใจ และร่างกายอันหมายถึงความสงบต่อภัยอันตรายทั้งที่เป็นความทุกข์ความเจ็บปวดที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในชีวิต ซึ่งขันติธรรมจะเป็นหลักธรรมที่สำคัญให้บุคคลที่ปฏิบัติตามมงคลสูตรบรรลุถึงความสำเร็จจนได้รับความเจริญก้าวหน้าในชีวิตตามแนวทางของมงคลสูตร

เมื่อพิจารณาจากเป้าหมายของมงคลสูตรนั้น การประพฤติปฏิบัติตามมงคลสูตรจะสำเร็จได้ด้วยการนำขันติธรรมคือความอดทนอดกลั้นมาใช้ประพฤติปฏิบัติกับมงคลสูตร ตั้งแต่มงคลสูตรขั้นต้นจนถึงการประพุดมมงคลสูตรขั้นสูง เพื่อการพัฒนาชีวิต พัฒนาจิตใจ จนกระทั่งเป็นหลักธรรมสำคัญในการส่งเสริมคุณธรรมระดับสูงเพื่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดแห่งการประพุดมมงคลสูตรเพื่อความสันติแห่งกิเลสด้วย

ซึ่งผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่า ขันติธรรมเป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งที่บุคคลควรนำมาประพฤติเพื่อบรรลุจุดหมายของมงคลสูตรทั้ง ๓๘ ประการ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า “แม้ความเป็นคนนี้ ก็ไม่น่าสนุก น่าเอือมระอา เพราะเป็นที่ตั้งของความทุกข์ ถ้าไม่ยึดถือว่าเป็นคนเสียได้ ก็จะไม่เป็นทุกข์...ไม่ว่า จะเป็นอะไรก็ต้องมีความทุกข์ตามแบบของความเป็นคนนั้นๆ เพราะว่าความเป็นอะไรๆ นี่ มันต้องทนเป็นทนดำรงอยู่”^๖ สำหรับผู้ที่ได้รับการฝึกขันติธรรมดีแล้วย่อมพัฒนาตนเองไปสู่ความดีงามยิ่งขึ้น ฉะนั้นขันติธรรมจึงเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานแก่ผู้ประพุดมมงคลสูตรทั้ง ๓๘ ประการ ตั้งแต่ระดับโลกียะไปจนกระทั่งระดับโลกุตระ

๓.๒ ขันติธรรม ๓ ลักษณะ

ลักษณะของขันติธรรมมีอยู่ ๓ ลักษณะ^๗ ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ ทิติกขาขันติ (ขันตือด) หมายถึง ความอดทน หักห้ามจิตใจไม่ให้ไหลไปตามกระแสแห่งอำนาจฝ่ายต่ำ ซึ่งมีความทยานอยากเพราะอำนาจของความโลภ เป็นสิ่งชั่วร้ายล่อลวงจิตใจให้ตกลงไปสู่หลุมพรางแห่งความชั่ว อดทนต่อความโกรธในขณะที่เกิดอารมณ์ร้อนรุ่ม เกิดความวุ่นวายที่คอยมากระชากจิตใจ ชักจูงเข้าสู่อาณาจักรของความขัดเคือง เกรี้ยวกราด และอดทนต่อความหลง^๘

๑) เรื่องตัวอย่างการมีติติกขาขันติ (ขันตือด) ในคัมภีร์มัจฉัตถปิณีได้ปรากฏเรื่องพระทิมภานกอกัยเถระผู้มีติติกขาขันติ(ขันตือด) ดังต่อไปนี้

ดังได้สดับมา พระเถระ แสดงปฏิปทาแห่งมหาอริยวงศ์ เพราะความเป็นปฏิปทาของภิกษุผู้มีความสันโดษในปัจจัย และมีภาวนา เป็นที่มายินดี ชาวบ้านหมู่ใหญ่ทั้งหมดพากันมาสักการะมากมาย เกิดแก่พระเถระแล้ว พระมหาเถระองค์ใดองค์หนึ่ง ไม่สามารถจะ ทนได้ จึงดำท่นด้วยคำเป็นต้นว่า พระทิมภานกะ ย่อมทำความโกลาหลตลอดคืนยังรุ่งด้วยอ้างว่า “เรากล่าวอริยวงศ์ ก็พระ

^๖พุทธทาส อินทปัญโญ, **คู่มือมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๘๖-๘๗.

^๗วสิน อินทสระ, **สาระสำคัญแห่งมงคล ๓๘**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมตตาทราย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๐๔.

^๘สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมะโร), **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๔๘๗.

เถระทั้ง ๒ เมื่อไปสู่วิหารของตน ได้ไปโดยทางเดียวกันตลอดระยะทางมี ประมาณ ๑ คาจตุ พระมหาเถระนั้นก็ดำท่นเรื่อยไปตลอดคาจตุทั้งสิ้น ลำดับนั้น พระทีฆภาณเถระ ยืนอยู่ทางแยกที่จะไปสู่วิหารของพระเถระทั้ง ๒ ไหว้ท่นแล้วเรียนว่า ท่นขอรับ นั้นทาง ของท่น พระมหาเถระนั้น ทำเป็นไม่ได้ยินเดินไปเสีย ฝ่ายพระเถระ ไปถึงวิหารแล้ว ถูกพวกอันเตวาสิกถามว่า ท่นขอรับ ท่นมิได้กล่าวคำอะไรกะพระมหาเถระผู้บริภาชอยู่ตลอด คาจตุทั้งสิ้นดอกหรือ? จึงกล่าวว่า คุณ ความอดทนนั้นแล เป็นภาระของเรา, ความไม่อดทนหาใช่ไม, เราไม่เห็นการพราจากกัมมัญฐานแม้ในชั่วขณะยกเท้าข้างหนึ่งเลย”^๙

๓.๒.๒ ธิติขันติ (ขันติทนหรือมันคง) หมายถึง ความอดทนต่อความตรากตรำในการทำงานทั่วไป เช่น ทนต่อความหิวกระหาย เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ความหนาว ความร้อน อดทนต่อความลำบากอันเกิดจากเวทนา คือ อาการเจ็บป่วย ความไม่สบายกาย เมื่อประสบกับสถานการณ์ที่ไม่เอื้อประโยชน์แก่ความสุขเหล่านี้ สามารถดำรงมันอยู่ในภาวะปกติได้ จึงเรียกว่า ความอดทนมันคงดุจดังแผ่นดิน^{๑๐}

๑) เรื่องตัวอย่างการมีธิติขันติ (ขันติทนหรือมันคง) ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนีได้ปรากฏเรื่องพระโสมนาคเถระผู้มีธิติขันติ (ขันติทนหรือมันคง) ดังต่อไปนี้

ดังได้สดับมา พระเถระ เมื่ออยู่ในเรือนอันเป็นที่กระทำความเพียร ในถ้ำชื้อปัยคุ ที่เจตียบรรพต ในคราวหิมะตกในระหว่างเดือนที่ ๘ พิจารณาโลกันตริกนรก มิได้ละกัมมัญฐานเลย ยับยั้งอยู่ในที่กลางแจ้ง ก็ผู้ใดทนความร้อนแม้มีประมาณยั้งได้ ผู้นั้นนั่นแล เป็นดุจพระเถระ ผู้นี้ชื่อว่า ผู้อดทนต่อความร้อนได้ ดังได้สดับมา พระเถระ นั่งใส่ใจถึงกัมมัญฐานอยู่ ณ ภายนอก ที่จิงกรม ในเวลาภายหลังภัตรในหน้าร้อน แม้เหงื่อก็ไหลออกจาก รักแร้ทั้ง ๒ ของท่น ที่นั่น พวกอันเตวาสิกได้เรียนท่นว่า ท่นขอรับ นิมนต์ท่นนั่งในที่นี้เถิด โอกาสเย็นดี พระเถระ กล่าวว่า คุณ ฉันทนั่งในที่นี้ เพราะกลัวต่อความร้อนนั่นเอง แล้วก็นั่งพิจารณาเวจีมหานรกเรื่อยไป^{๑๑}

๓.๒.๓ อธิวาสนขันติ (ขันติยับยั้ง) หมายถึง ความอดทนต่อทุกขเวทนา ไม่แสดงอาการทุรนทุรายเกิดเหตุเมื่อเจ็บป่วย รู้จักยับยั้งชั่งใจไม่ทอดย อดทนต่อพฤติกรรมล่วงเกินถากถาง หรือคำกล่าวดูหมิ่นของบุคคลหลายระดับ เช่น ผู้ใหญ่ที่กล่าวลบหลู่ ดูแคลน ผู้เสมอกันที่แสดงกิริยาจาสมประมาทซึ่งใช้คำพูดทำให้เกิดความเสียหาย และผู้น้อยซึ่งแสดงอาการเหยียดหยาม ก็สามารถอดทนไม่ตอบโต้บุคคลเหล่านั้นเพื่อรักษามิตรภาพอันดีไว้^{๑๒}

^๙ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๒๓.

^{๑๐}สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๔๘๗.

^{๑๑}ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๒๑.

^{๑๒}สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๔๘๘.

๑) เรื่องตัวอย่างการมีอิริยาสนขันธ์ (ขันตียบยั้ง) ในคัมภีร์มังคลัตถปิณีได้ปรากฏเรื่อง พระปธานิเถระผู้มีอิริยาสนขันธ์ (ขันตียบยั้ง) ดังต่อไปนี้

ดังได้สดับมา เมื่อพระเถระยับยั้งอยู่ด้วยความเพียรตลอดคืนยืนอยู่ ลมในท้องเกิดขึ้นแล้ว ท่านเมื่อไม่สามารถจะให้ลมในท้องนั้นสงบได้ จึงกลิ้งมากลิ้งไป พระเถระผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรยืนอยู่ข้างที่จงกรมกล่าวกะท่านนั้นว่า ท่านปธานิเถระ ธรรมดาบรรพชิต ย่อมเป็นผู้มีความอดกลั้นเป็นปกติ พระปธานิเถระจึงเรียนว่า ดีละ ขอรับ จึงอดกลั้นนอนนิ่งแนไป ลมผ่าดวงหทัยตลอดสะดือ พระเถระข่มเวทนาได้แล้ว พิจารณาอยู่ เป็นพระอนาคามีโดยครุเดียวท่านนั้นก็เข้าสู่ปรินิพพานแล้ว^{๓๓}

จากการศึกษาลักษณะของขันติธรรม ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า ตีติกขาขันติธรรม หมายถึง ความอดทนต่ออารมณ์ของกิเลสที่ยาวนาน ไม่แสดงอาการอยากได้ หรือโกรธเคืองจนออกนอกหน้าส่วนธิดขันติธรรม หมายถึง ความอดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิวกระหาย แต่อิริยาสนขันธ์ธรรมนั้น หมายถึง ความอดทนต่อทุกขเวทนา อดทนอดกลั้น รู้จักยับยั้งชั่งใจไม่แสดงอาการทุรนทุรายเกิดเหตุเมื่อเจ็บป่วย โดยเฉพาะอดทนต่อการล่วงเกินของคนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ต่ำกว่าเรา

๓.๓ ประเภทของขันติธรรม

ในคัมภีร์มังคลัตถปิณี ภาค ๒ อธิบายคำว่า “ขันติ” โดยอ้างอิงหลักฐานจากคัมภีร์อรรถกถาปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐ^{๓๔} ว่า

๓.๓.๑ ขันติธรรมระดับพื้นฐาน ในคัมภีร์มังคลัตถปิณีอธิบายเอาไว้ว่า “ภิกษุผู้ประกอบด้วยความอดทน คือ ความอดกลั้นใด ย่อมเป็นผู้ไม่มีอาการผิตแปลก ประหนึ่งว่าไม่ได้ยินและไม่เห็นบุคคลผู้ต่าอยู่ด้วยอักโกสวัตถุ ๑๐ หรือผู้เบียดเบียนอยู่ด้วยการฆ่าและการจองจำเป็นต้น จุจขันติวาทีดาบสนั้น ย่อมทำไว้ในใจโดยความเป็นผู้เจริญ เพราะความไม่มีความผิตยิ่งไปกว่านั้น จุจท่านพระปุลณเถระนั้น ความอดทนคือความอดกลั้นนั้น ชื่อว่า ขันติ^{๓๕}” จึงได้แสดงอุทาหรณ์เรื่องขันติวาทีดาบสไว้ ดังนี้

ในอดีตกาลพระโพธิสัตว์ เป็นพราหมณ์ชื่อกุนทะในกรุงพาราณสีบวชเป็นดาบสอยู่ในหิมวันตประเทศเป็นเวลานาน เพื่อจะเสพอของเค็มและของเปรี้ยว จึงไปสู่กรุงพาราณสี อันเสนาบดีบำรุงพักอยู่ในพระราชอุทยาน ต่อมาวันหนึ่ง พระราชา ทรงพระนามว่า กลาปุ เสวยน้ำจืดจืดมีเมาเสียพระสติ มีพวกนักพ่อนหอมล้อม เสด็จไปสู่พระราชอุทยานได้ทรงนิทรา ทอดพระเศียรลงบนตักของหญิง ซึ่งเป็นที่รัก ครั้นนั้นหญิงพวกอื่นต่างพากันทอดทิ้งพระราชาเที่ยวไป ในพระราชอุทยานเห็นพระโพธิสัตว์นั่งอยู่ที่โคนไม้ร้าง ซึ่งมีดอกบานสะพรั่ง จึงไหว้ท่านแล้ว นั่งฟังธรรมอยู่พระราชาทรงตื่นบรรทมขึ้น เมื่อไม่ทอดพระเนตรเห็นหญิงเหล่านั้น จึงกริ้ว ทรงถือพระขรรค์เสด็จไป ลำดับนั้น หญิงที่ทรงโปรดปรานมากคนหนึ่ง ได้คว้าเอาพระขรรค์จากพระหัตถ์ของท่านเธอไปเสีย

^{๓๓}ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถปิณี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๒๔.

^{๓๔}ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๔), หน้า ๕๑๑.

^{๓๕}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถปิณี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑๒.

พระราชา ตรัสถามว่า "สมณะ ท่านมีปถิกกล่าวอะไร?"

ดาบส ทูลว่า มีปถิกกล่าวขันติ มหาบพิตร

พระราชา ตรัสถามว่า ชื่อว่า ขันติ นั้นคืออะไร?

ดาบส กล่าวว่า คือ ความไม่โกรธ ในเมื่อคนอื่นด่าอยู่ ประหารอยู่ และดูหมิ่นอยู่

พระราชาจึงตรัสว่า "บัดนี้ เราจะเห็นความที่ขันติของท่านมีอยู่" รับสั่งให้เรียกคนฆ่าโจร มาแล้วตรัสว่า "เจ้าจงคร่ำดาบสชั่วคนนี้ให้ล้มลงบนแผ่นดิน ในการประหารสักสองพันครั้งในทั้ง ๔ ข้าง คือ ข้างหน้า ข้างหลัง และในข้างทั้ง ๒" เขาได้ทำตามรับสั่งแล้ว พระราชาตรัสถามอีกว่า "ท่านมีปถิกกล่าวอะไร?" ดาบส กล่าวว่า มีปถิกกล่าวขันติ มหาบพิตร ก็พระองค์ทรงสำคัญว่า "ขันติมีอยู่ในระหว่างหนังของอาตมภาพ หรือ? ขันตินี้ไม่มีในระหว่างหนังนี้ แต่ขันตินี้ตั้งอยู่ภายในหทัยอันลึกของอาตมภาพ พระราชา จึงตรัสสั่งว่า เจ้าจงตัดมือและเท้าของดาบสนี้ เขาได้ทำตามรับสั่งแล้วพระราชา จึงตรัสถามอีกว่า ดาบสมมีปถิกกล่าวขันติ ดาบสทูลตอบว่า มหาบพิตร ก็พระองค์ทรงสำคัญว่า ขันติมีอยู่ที่ปลายมือปลายเท้าของอาตมภาพหรือ? ขันตินี้ ไม่มีที่ปลายมือปลายเท้านี้ พระราชาจึงตรัสสั่งอีกว่า เจ้าจงตัดหูและจมูกของดาบสนี้ เขาได้ทำตามรับสั่งแล้ว พระราชา ตรัสถามอย่างนั้นนั้นแลอีก เมื่อดาบสนั้นทูลโดยนัยดังกล่าวแล้ว จึงกริ้ว เอาพระปราชญ์กระเทิบลงตรงกลางอกของพระโพธิสัตว์ แล้วเสด็จหลีกไป ถูกแผ่นดินสูบที่ประตูพระราชอุทยานนั่นเอง^{๑๖}

ในภิกขุสงคีสัตตสูตรนั้นว่า ความอดกลั้น ชื่อว่า ความอดทนคือความเป็นอันยกรกรรมชั่ว และคำพูดชั่วของชนเหล่าอื่นไว้เหนือตนอดทนโดยไม่ทำการโกรธตอบ ความไม่โกรธ ชื่อว่า ความเป็นผู้ไม่ ทุร้าย ส่วนในอรรถกถาสังคคีสัตตสูตร ท่านก็กล่าวไว้ว่า ความอดทนคือความอดกลั้น ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างนี้ว่า ความอดทน ความเป็นคือความอดทน ความเป็นคือความอดกลั้น ความเป็นผู้ไม่ ทุร้าย การไม่ปลุกน้ำตา ความที่จิตเบิกบานอันใด นี้ เรากล่าวว่า ขันติ^{๑๗}

๓.๓.๒ ขันติธรรมระดับกลาง ในภิกขาอุปปิณณาสก ได้อธิบายขันติธรรมระดับกลางๆ เพราะมีความคาบเกี่ยวกับขันติธรรมระดับกลางกับอริยาสันขันติเอาไว้ว่า "สภาพใด ย่อมข่ม คือ ปราบปรามบาปธรรมมีพยาบาทความเบียดเบียน ความถือตัว และความกระด้าง เป็นต้น เหตุนั้นสภาพนั้น ชื่อว่า ทมะ คือขันติ เพราะเหตุนั้น พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวว่า ขันติ พึงทราบว่าเป็น ทมะ สภาพนั้นชื่อว่า ทมะ เพราะหมายความว่า กำจัดบาปธรรมมีพยาบาทเป็นต้น และชื่อว่า อุปสมะ เพราะอรรถว่า เข้าไปสงบบาปธรรมมีพยาบาทเป็นต้น เหล่านี้นั้นแลเพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ทั้งข่มทั้ง เข้าไปสงบ ได้แก่ อริยาสันขันติ"^{๑๘}

๓.๓.๓ ขันติธรรมระดับสูงสุด ภิกขุสัพพาสวสูตร ในมูลปณณาสกได้อธิบายขันติธรรมระดับสูงสุดเอาไว้ว่า "ขันติ ชื่อว่า อริยาสัน เพราะเป็นเครื่องอดกลั้น คือ อดทนแห่งบุคคล ได้แก่ โอโหสะ อันเป็นไปโดยอาการคืออดทนต่อหนาว เป็นต้น หรือ ได้แก่กุศลขันธ ๔ มีโอโหสะนั้นเป็นประธาน ขันตินั้นด้วย เป็นเครื่องอดกลั้นด้วย เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอริยาสันขันติ ส่วนในภิกขาทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย ท่านกล่าวเพิ่มเติมอีกว่าไว้ว่า ความอดทนมีความอดกลั้นเป็นลักษณะ ชื่อว่า

^{๑๖}ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑๕-๓๑๗.

^{๑๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๙.

^{๑๘}อ้างแล้ว, หน้า ๓๒๐.

อริวาสสนขันติ”^{๑๙} อริวาสสนขันติ หมายถึง ความอดทน คือ ความอดกลั้น, อดทนต่อทุกข์ทางกาย และทุกข์ทางใจ^{๒๐}

จากการศึกษาประเภทของขันติธรรม พอสรุปใจความตั้งแต่ขันติธรรมระดับพื้นฐาน และขันติธรรมระดับกลาง หมายถึง ขันติธรรม ที่แปลว่า ความอดทน หมายถึง ความอดกลั้นไว้ได้ ไม่แสดงอาการทุกข์ร้อน หรือไม่พอใจ ความฉุนเฉียวออกมาให้เห็น แต่อริวาสสนขันติธรรม คือ ความอดทนแบบอดกลั้นไว้ได้ ช่มใจไว้ได้ ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ที่มากระทบสามารถระงับอารมณ์ระงับใจได้ โดยเฉพาะอดทนต่อความก้าวร้าว คำพูดเสียดแทง คำพูดล่วงเกินของผู้อื่นแม้จะเป็นผู้น้อยด้อยศักดิ์กว่า สามารถทนนิ่งอยู่ได้ ไม่ได้ตอบ ด้วยความมีสติ ไม่แสดงอาการผิดปกติออกมาให้ปรากฏ จึงแปลความได้ว่า ขันติที่ยั่งยืนไว้ได้ ดังเช่น ความทุกข์ต่างๆ เช่นความหนาว หิวกระหาย ลมแดดเป็นต้น เหล่านี้ เมื่อยั่งยืนไว้ได้ รับไว้ได้ คือยั่งยืนทุกข์ทั้งปวงไว้ได้ ถึงแม้ว่าจะต้องพบกับความทุกข์เหล่านั้น ก็รับได้ ก็ไม่กลัว ไม่หวั่นไหว ในการประพฤติปฏิบัติตามมงคลสูตร

ผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่า การที่บุคคลจะปฏิบัติตามมงคลสูตรจำเป็นจะต้องมีอริวาสสนขันติธรรมซึ่งผ่านขันติธรรมระดับพื้นฐาน และระดับกลางเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว อันเป็นเครื่องต้านทานปัจจัยที่เป็นเครื่องเบียดเบียนต่างๆ ทั้งทางร่างกายและทั้งทางจิตใจ ซึ่งเป็นเครื่องต้านทาน เป็นเครื่องรับเป็นเครื่องยับยั้ง ทุกข์ต่างๆ หรือ เหตุแห่งทุกข์ต่างๆ และจะต้องรู้จักอดทนต่อทุกขเวทนาในเมื่อเกิดความเจ็บป่วย กระทั่งรู้จักอดทนต่อถ้อยคำจ้วงจาบล่วงเกิน หรือแม้แต่ถ้อยคำที่ยกยอปอขึ้น เหล่านี้ต้องอาศัยอริวาสสนขันติธรรมดังกล่าวมาแล้วทั้งนั้น จึงจะทำให้การประพฤติปฏิบัติตามมงคลสูตรทั้ง ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาผู้ที่ควรบูชา เป็นต้นนั้นสำเร็จ เพื่ออำนวยประโยชน์ในชาตินี้ ได้แก่ การอยู่ดีมีสุขในปัจจุบัน ความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานและสังคม พร้อมทั้งประโยชน์ในชาติหน้า คือการได้รับมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และประโยชน์อย่างยิ่งคือ พระนิพพาน

๓.๔ ความสำคัญของขันติธรรม

ในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องใช้ขันติธรรมในการประพฤติปฏิบัติตามมงคลสูตร เพราะขันติธรรมเป็นหลักธรรมที่หล่อเลี้ยงสรรพชีวิตให้ดำรงอยู่ ขันติธรรมยังนำพาบุคคลทั้งหลายให้บรรลุเป้าหมายในการดำรงชีวิต รวมถึงการบรรลุประโยชน์สูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน ก็ด้วยอาศัยขันติธรรมในการประพฤติปฏิบัติตามมงคลสูตร ขันติธรรมกับองค์ธรรมในมงคลสูตรมีลักษณะเกื้อกูลหนุนเสริมซึ่งกันและกัน จากจุดเริ่มต้นด้วยการไม่คบคนพาล ส่งเสริมให้คบแต่บัณฑิต เรื่อยไปจนกระทั่งถึงจุดสุดท้ายบรรลุสู่เป้าหมายสูงสุด กล่าวคือพระนิพพาน

ชีวิตของเราผู้นับถือพระพุทธศาสนา ถ้าหากว่าตั้งใจปฏิบัติตามมงคลทั้ง ๓๘ ประการนี้ ตั้งแต่การไม่คบคนพาล เป็นต้นไป จนถึงทำจิตใจให้เกษมในที่สุด เราก็จะพบความสุข ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต บุญกุศลเกิดขึ้นมากเป็นการสั่งสมความดีด้วยการยกตนให้สูงขึ้นตามลำดับเหมือนบุคคลที่ขึ้น

^{๑๙}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑๕-๓๑๗.

^{๒๐}พระศรีสุทธิพิงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม), ปทานุกรมพระไตรปิฎก ฉบับบาลี-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดเทคนิค ๑๙), หน้า ๘๙๓.

บันไดสูงขึ้นไปตามลำดับจนถึงขั้นสูงสุดฉะนั้น แม้ยังไม่ถึงที่สุดแห่งทุกข์ ก็จะได้พบความสุขความเจริญในชีวิตเพิ่มขึ้นอย่างแน่นอน^{๒๑}

จากความสำคัญของชั้นธรรมนั้น ผู้วิจัยพิจารณาว่า ชั้นธรรมที่ปรากฏในมงคลสูตร จึงเป็นความสัมพันธ์ในฐานะที่ว่า ชั้นธรรมเป็นเหตุแห่งความเจริญและคุณธรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนในการประพฤติปฏิบัติตามมงคลสูตร ๓๘ ประการให้สำเร็จ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสสรุปมงคลสูตรไว้ว่า “ชนเหล่าใดปฏิบัติตามมงคลทั้ง ๓๘ ประการนี้ ชนเหล่านั้นย่อมไม่พ่ายแพ้(ไม่ตกอับ)ในที่ทั้งปวง ย่อมถึงความสุขสวัสดิ์ในที่ทั้งปวง ฉะนั้นมงคลทั้ง ๓๘ ประการนี้ จึงประเสริฐที่สุดของชนทั้งหลายผู้ปฏิบัติมงคลเหล่านั้น

๓.๕ ชั้นธรรมที่ส่งเสริมการประพฤติมงคล ๓๘

มงคลสูตร แบ่งออกเป็นหมวดหมู่ทั้งหมด ๑๐ หมู่ ๓๘ ประการ ในแต่ละหมู่เป็นคำสอนที่มีลักษณะของชั้นธรรมปรากฏอยู่ เพื่อให้เห็นถึงมงคลในแต่ละข้อ ผู้วิจัยจึงขอกำหนดชั้นธรรมในมงคลสูตรที่ ๒๗ คือ ความอดทน มีปรากฏในเนื้อหาของมงคลสูตรทั้ง ๓๘ ประการ เพราะชั้นธรรมเป็นบ่อเกิดให้มงคลสูตรทั้งหลายบรรลุถึงความสำเร็จความเจริญแห่งสมบัติทั้งปวง หรือเหตุแห่งความเจริญก้าวหน้าตามองค์ธรรมในมงคลสูตรนั้นๆ ต่อไปนี้เป็นชั้นธรรมที่ปรากฏในมงคลสูตร ซึ่งเป็นหลักคำสอนที่อธิบายถึงเนื้อหาเพื่อแสดงถึงการมีชั้นธรรมในการประพฤติมงคลสูตร และอธิบายความหมายในแต่ละมงคล ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๕.๑ ชั้นธรรมเพื่อการฝึกตนให้เป็นคนดี

ในมงคลสูตร แสดงให้เห็นว่า การจะสร้างตนให้มีชีวิตเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าตามแนวคำสอนในมงคลสูตรนั้น จำเป็นต้องพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการมีชั้นธรรมในการปลูกฝังอบรมดำรงตนให้อยู่ในความคิดเห็นที่ถูกต้องเป็นคนดีมีสัมมาทิฐิ ดังปรากฏในมงคลสูตรหมู่ที่ ๑ ดังนี้ ๑) มงคลข้อที่ ๑ การไม่คบคนพาล ๒) มงคลข้อที่ ๒ การคบบัณฑิต ๓) มงคลข้อที่ ๓ การบูชาบุคคลที่ควรบูชา

๑) มงคลข้อที่ ๑ การไม่คบคนพาล

มนุษย์เราในโลกนี้เป็นสัตว์สังคมที่มีนิสัยชอบอยู่รวมกันเป็นหมู่ เป็นผู้มีจิตใจสูง มีเหตุมีผล พัฒนาการของมนุษย์จึงมีจิตใจที่สูงกว่าสัตว์ เป็นผู้อดมไปด้วยเหตุและผล จึงทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์โดยสิ้นเชิงทั้งทางกายภาพ และจิตใจ ถ้ามนุษย์ประพฤติตนไม่ต่างไปจากสัตว์ ไร้เหตุ ไร้ผล ไม่มีประโยชน์แก่ผู้ใดหรือกับใครในทางพระพุทธศาสนาเรียกบุคคลนั้นว่า “คนพาล” โดยปกติวิสัยของคนพาลแล้วเป็นคนชอบก่อเรื่องวุ่นวาย ชอบทะเลาะเบาะแว้งหาเรื่องชกต่อยดบตี มีสันดานนิสัยชั่วร้าย คนพาลจะมีปกติชีวิตของตนและผู้อื่นไม่ให้อภัยเหยียบย่ำชีวิตตนและผู้อื่นให้ตกต่ำอับเฉาเศร้าหมอง

^{๒๑}พ.สถิตวรรณ (พิจิตร ฐิตวณโณ), อุดมมงคลในพระพุทธศาสนา ฉบับรวมเล่ม, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา), หน้า ๒๓๖.

๑.๑ ความหมายเกี่ยวกับคนพาล

การคบ หมายถึง การร่วมจิตร่วมใจด้วยความยินดี ถ้ายทอดเอาอุปนิสัยใจคอคนพาลมาปะปนในจิตใจของเรา กล่าวโดยสรุปก็คือ

การร่วม คือ มีร่วมกัน ร่วมนอน ร่วมคิด ร่วมพรรค ร่วมพวก ร่วมก่อ และร่วมเล่น

การรับ คือ มีการเอาไว้เป็นเพื่อน รับเอาไว้เป็นคนสนิท รับเอาไว้เป็นคนใช้

การให้ คือ มีการให้การสนับสนุน ให้ยศสถาบรรดาศักดิ์ ให้ตำแหน่ง ให้การคุ้มครอง

พระสิริมิ่งคลาจารย์ ได้ให้ความหมายไว้ในคัมภีร์มัจฉัตถทีปนี^{๒๒}ว่า การไม่คบ ความไม่มีคนพาลนั้นเป็นเพื่อน ความไม่เข้าพวกด้วยคนพาลนั้น ชื่อว่า การไม่เสพ สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่งผู้ประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ ๑๐ มีปณาดิบาตเป็นต้น ชื่อว่า คนพาล อีกประการหนึ่ง ครุทั้ง ๖ นี้ คือ ปรุณ กัสสป, มกฺขลิ โคสาล, นิครนถ นาฏบุตรสญชัย เวลล์ฐบุตร, ปุกุท กัจจายนะ, อชิต เกสกะมพล, และปาปบุคคลเหล่าอื่นจากครุทั้ง ๖ นั้น มีพระเทวทัตและโกกาลิกภิกษุเป็นต้น พึงทราบว่า "คนพาล" จริงอยู่ คนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ท่านเรียกว่า คนพาล เพราะไม่เป็นอยู่ด้วยความเป็นอยู่ด้วยปัญญา เป็นอยู่ด้วยอาการสักว่าหายใจ^{๒๓}

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทิ จันทร์) ได้ให้ความหมายว่า "คนพาลในที่นี้ท่านหมายถึง ปัญญาทรมปัญญาอ่อน มีปัญญารักษาตนให้พ้นจากกรรมอันเป็นบาปไม่ได้ ชื่อว่า คนพาล"^{๒๔}

๑.๒ ลักษณะของคนพาล

ในพาลบัณฑิตสูตร ในอุปปริปัญญาสร์กพระผู้มีพระภาค จึงตรัสลักษณะของคนพาลว่า "ภิกษุทั้งหลาย พาลลักษณะ พาลนิมิต พาลาปทานของคนพาล ๓ ประการเหล่านี้ ๓ ประการอะไรบ้าง? ภิกษุทั้งหลาย คนพาลในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้คิดแต่เรื่องที่คิดชั่ว พูดแต่คำที่พูดชั่ว ทำแต่กรรมที่ทำชั่ว"^{๒๕}

จากข้อความข้างต้นทำให้ผู้วิจัยทราบว่า พาลลักษณะนั้น มีอยู่ ๓ ประการดังนี้

๑. พาลลักษณะ หมายถึง มีปกติคิดชั่วเป็นพาลลักษณะ เนื่องจากอหยาศัยของคนพาลนั้นโน้มเอียงไปในทางมโนทุจริต คือ มีอหยาศัยโลก อยากได้ อยากมี คิดพยาบาทอาฆาต มีอหยาศัยโกรธ อารมณ์ฉุนเฉียว มีความขุ่นเคืองอยู่ในใจ

๒. พาลนิมิต หมายถึง มีปกติพูดชั่วเป็นพาลนิมิต เป็นเครื่องหมายให้ทราบได้ว่า คนพาลมีจิตใจโน้มเอียงไปในทางการประจบวาททุจริต คือ พูดเท็จ พูดหละหลวม หลอกลวงอำพราง ซึ่งเป็นการหักรานประโยชน์ของคนอื่น พูดส่อเสียดได้แก่พูดยุยงให้ผู้อื่นแตกร้างกัน

๓. พาลาปทาน หมายถึง มีปกติทำความชั่วเป็นพาลาปทานอันไม่ขาดสายของคนพาลนั้นโน้มเอียงไปในกายทุจริต ได้แก่ การฆ่า คือ ฆ่าได้ทั้งมนุษย์และสัตว์ตลอดถึงทรมานด้วยวิธีต่างๆ การ

^{๒๒}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มัจฉัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๒๓}พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทิ จันทร์), ธรรมเทศนามงคล ๓๘, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ลานอศก เพรส กรุ๊ป), หน้า ๔.

^{๒๔}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มัจฉัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๘.

ลักขโมย คือ การถือเอาทรัพย์สินของผู้อื่นด้วยการฉ้อโกงหลอกลวง ประพฤติผิดในกาม คือ มักมากในกามารมณ์ ลุอำนาจแก่ความใคร่ ล่วงละเมิดทางเพศ คบชู้กับคู่ครองคนอื่น

เพราะฉะนั้นคนพาลทั้งหลายมีการประพฤติดุจริตทั้งหลายมีความคิดเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นต้นของเขา ท่านจึงเรียกว่า พาลลักษณะ เพราะคนพาลเป็นเหตุอันบุคคลกำหนด คือรู้กันได้ เรียกว่าพาลนิमित เพราะเป็นเหตุแห่งการหมายรู้คนพาล และเรียกว่าพาลาปทาน เพราะคนพาลประพฤตินิไมต์^{๒๕}

เมื่อสรุปพฤติกรรมลักษณะของคนพาล ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า คนพาลไม่ควรคบด้วยเหตุ ๕ ประการ ดังนี้

๑. คนพาลย่อมแนะนำสิ่งที่ไม่ควรแนะนำ
๒. คนพาลประกอบในสิ่งที่ไม่ใช้ธุระ
๓. คนพาลมีการแนะนำชั่วเป็นความดีของคนพาล
๔. คนพาลแม้ผู้อื่นพูดดีก็กลับโกรธ
๕. คนพาลเขาไม่รู้จักอุบายสำหรับแนะนำ^{๒๖}

การไม่คบคนพาล หมายถึง การไม่มีคนพาลเป็นเพื่อน การไม่เข้าพวกด้วยคนพาลนั้นชื่อว่า การไม่เสพ^{๒๗} การที่บุคคลไม่ยอมร่วมจิตใจไม่ยอมรับเอานิสัยใจคอที่มีเชื้อของความเป็นคนพาลของบุคคลอื่นให้เข้ามาสู่ตน เพราะการคบคนพาลเนเหตุนำภัยและความเสื่อมเสียมาให้แก่ผู้ที่คบหาสมาคม จึงพอจะสรุปสาเหตุของการไม่คบคนพาล ๓ ประการดังนี้

๑. ภัยเกิดจากคนพาล คนพาลมีภัยที่น่ากลัวอยู่ในตัว เพราะสัญชาติของคนพาลปกติมักกลับก่อกวากวาก เหมือนนวานร

๒. อุบาทว์เกิดจากคนพาล สิ่งที่ยัญไรชั่วร้ายเลวทราม เรียกว่า อุบาทว์ อันเป็นสาเหตุจากคนพาลชอบเผยแพร่โทษของคนอื่น คนพาลไม่ชอบเผยแผ่คุณงามความดีของคนอื่น และคนพาลไม่ชอบเผยแพร่โทษของตน

๓. อุปสรรคเกิดจากคนพาล คนพาลชอบสร้างอุปสรรคคอยเข้าขัดขวางตัดรอนผู้อื่นไม่ให้สามารถดำเนินกิจการงานต่างๆ ได้ตามปกติ

อานิสงส์ของการไม่คบคนพาลนั้น มีอยู่หลายประการ ดังต่อไปนี้ ทำให้ไม่ถูกชักนำไปในทางที่ผิด ทำให้ไม่ถูกคนพาลทำร้าย ทำให้ไม่ถูกตำหนิ ไม่ถูกใส่ความ ทำให้ไม่ถูกมองในแง่ร้ายได้รับความไว้วางใจจากบุคคลทั่วไป และทำให้มีความเจริญก้าวหน้าสามารถตั้งตัวได้เร็ว ทำให้มีความสุขทั้งตนเอง ครอบครัว ประเทศชาติ เป็นต้น เพราะสาเหตุดังนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้คบคนพาลนั้น เพราะว่าการไม่คบคนพาลเป็นมงคลแห่งชีวิต เป็นเหตุให้เจริญด้วยสมบัติทั้งปวง ดังที่ผู้วิจัยชี้ให้เห็นว่าคนพาลมักนำภัยและความเสื่อมเสียมาให้แก่ผู้ที่คบหาสมาคม คนพาลมีสัญชาตญาณกลับก่อกวากต่อหน้าสรรเสริญลับหลังนินทา ไม่มีความจริงใจต่อเพื่อน และความเสื่อมเสียน่าเกลียดซึ่งทั้งหลายเป็นพฤติกรรมของคนพาล ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงทรงสอนว่า การไม่คบคนพาลเป็นมงคลอันสูงสุด

^{๒๕}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๘.

^{๒๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๒๗}อ้างแล้ว, หน้า ๑๗.

สรุปมงคลข้อที่ ๑ การไม่คบคนพาลว่า การที่บุคคลจะต้องอยู่ในสังคม ซึ่งมีการติดต่อเกี่ยวข้องกับผู้คนเป็นจำนวนมากตามภาระหน้าที่ของแต่ละบุคคลนั้นมีอยู่ ในบางครั้งถึงเราจะรู้ว่าคนที่เราจะต้องติดต่อเกี่ยวข้องกับนั้นเป็นคนพาล แต่เราก็ไม่อาจจะหลบเลี่ยงไปไหนได้ เช่น เรามีผู้บังคับบัญชาเป็นคนพาล มีเพื่อนร่วมงานเป็นคนพาล มีผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นคนพาล หรือแม้กระทั่งมีคนในครอบครัวเป็นคนพาล การที่เราจะต้องอยู่ร่วมกับคนพาลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นนี้ เราจะต้องรู้จักใช้ความอดทนอดกลั้นในเวลาที่ต้องพบเจอพูดคุยกับคนพาลอย่างระมัดระวังไม่ให้เป็นพาลนั้นถ่ายทอดมาสู่เราจนติดเชื่อพาลโดยไม่รู้ตัวกลายเป็นพาลตามไปด้วย ในขณะเดียวกัน ถ้าหากเราใช้ความอดทนบำเพ็ญตนเป็นกัลยาณมิตรสุดดีให้บุคคลเหล่านั้นพ้นจากความเป็นคนพาลเลื่อนฐานะของตนให้ดีขึ้นกว่าภาวะเดิม มีกิริยาวาจาใจดีงาม ดำเนินชีวิตให้ก้าวขึ้นไปสู่คุณงามความดีต่อไปด้วยการใช้ความอดทนชี้แนะพร่ำสอนคนพาลเหล่านั้นก็จะเกิดประโยชน์ต่อตัวเองและส่วนรวมเป็นอย่างมาก

๒) มงคลข้อที่ ๒ การคบบัณฑิต

บัณฑิต ในทางพุทธศาสนา หมายถึง บุคคลผู้ดำเนินชีวิตไปในทางกุศลและดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นผู้ทรงความรู้ ใฝ่หาความรู้ มีใจผ่องใสเป็นปกติ รู้จักใช้ปัญญารอบรู้ในเหตุและผล ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายคำว่า บัณฑิต ไว้ว่า “ผู้ทรงความรู้ผู้มีปัญญา นักปราชญ์”^{๒๘} เป็นผู้ประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา ใจ มีไม่ฆ่าสัตว์ ไม่กล่าวเท็จ ไม่ละโมภโลกอาของของท่านผู้อื่น เป็นต้น ชื่อว่า บัณฑิต^{๒๙}

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงลักษณะของบัณฑิตไว้ในพาลบัณฑิตสูตร อุปริปัญญาสกว่า ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของบัณฑิตในโลกนี้ ๓ ประการ คือ ชอบคิดแต่เรื่องดี ชอบพูดแต่เรื่องดี ชอบทำแต่กรรมดี^{๓๐} ย่อมแนะนำสิ่งที่ควรแนะนำ ไม่ชักชวนสิ่งที่ไม่ใช่ธุระ การแนะนำดีเป็นสิ่งที่ประเสริฐของเขาสูงกว่ากล่าวโดยชอบก็ไม่โกรธ รู้หน้าที่มีวินัย การสมาคมกับท่านเป็นการดี^{๓๑}

การคบบัณฑิตจึงอันสงสยอยู่หลายประการ ดังต่อไปนี้ ๑. ทำให้จิตใจผ่องใสสามารถทำความดีตามไปด้วย ๒. ทำให้ได้ปัญญาเพิ่มขึ้น ๓. ทำให้มีความคิดเห็นถูก เป็นสัมมาทิฐิ ๔. ทำให้ไม่ต้องเศร้าโศกเดือดร้อนเพราะทำผิด ๕. ทำให้เป็นที่ยกย่องสรรเสริญของคนทั่วไป ๖. ทำให้มีความเจริญก้าวหน้า เป็นต้น^{๓๒} ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงทรงสอนว่า การคบบัณฑิตเป็นมงคลอันสูงสุด เพราะกัลยาณมิตรมีอุปการะมากแก่อริยมรรค^{๓๓}

^{๒๘}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๑๕.

^{๒๙}พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทิ จันทร์), ธรรมเทศนามงคล ๓๘, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ลานอศก เพรส กรุ๊ป), หน้า ๔.

^{๓๐}ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๓/๒๕๙.

^{๓๑}ดูรายละเอียดใน ข.ชา (ไทย) ๒๗/๙๖/๔๑๒.

^{๓๒}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๒๕.

^{๓๓}ส.ม.(ไทย) ๑๙/๔๙/๔๓.

สรุปมงคลข้อที่ ๒ คบบัณฑิต การที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้คบบัณฑิต ก็หมายความว่าให้บุคคลรู้จักเลือกคบกับผู้ที่เป็นคนดี ซึ่งท่านเรียกว่าบัณฑิต หรือนักปราชญ์ เพื่อถ่ายทอดเอาสิ่งดี ๆ คุณธรรมต่าง ๆ มาสู่ตัวเรา แต่ในการคบหาสมาคมกับบัณฑิตนั้น เราจำเป็นต้องใช้ความอดทนอดกลั้น พยายามเรียนรู้ในสิ่งที่บัณฑิตถ่ายทอดเอาคุณธรรมความดีเหล่านั้นมาใส่ตัว บุคคลผู้ประกอบด้วยขันติธรรมคบหาแต่บัณฑิตชีวิตย่อมจะประสบกับความเจริญรุ่งเรือง เพราะบัณฑิตจะเป็นผู้ชักนำในทางที่ถูก ชอบทุกสิ่งที่เป็นธุระ ชอบทำแต่สิ่งที่ถูกที่ควร เมื่อถูกว่ากล่าวตักเตือนโดยดียอมไม่โกรธและรักที่จะปฏิบัติตามระเบียบวินัยของหมู่คณะ คือ คนที่มีจิตใจดีอยู่เป็นปกตินิสัย ทำให้มีความคิดเห็นถูก เกรงครัตยิดถือค่านิยมที่ถูกต้อง สามารถดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา คือ เป็นคนที่รู้จักดี รู้จักชั่ว รู้จักทำดี สร้างความเจริญให้แก่ตนและสังคม รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ จึงทำแต่สิ่งที่เป็นบุญเป็นคุณและเป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ตนเองและสังคม

๓) มงคลข้อที่ ๓ การบูชาบุคคลที่ควรบูชา

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า "บูชา" ไว้ว่า หมายถึง การแสดงความเคารพบุคคลหรือสิ่งที่มีค่าด้วยสักการะ มีดอกไม้ ธูป เทียน เป็นต้น เช่น บูชาพระ บูชาเทวดา บูชาไฟ, ยกย่องเทิดทูนด้วยความเคารพ นับถือเลื่อมใสในความรู้ความสามารถ เช่น บูชาวีรบุรุษ บูชาความรู้ บูชาฝีมือ^{๓๔} การบูชาถือว่าเป็นกิจที่พึงงาม ผู้ฉลาดทั้งหลายควรรู้จักเลือกบูชาในทางที่ถูกให้เกิดคุณเหมือนคำว่า “บูชาคนดีเป็นศรีแก่ตัว บูชาคนชั่วพาตัวจัญไร บูชาคนดีให้สำเร็จ บูชาคนโลภพาตัวให้ฉิบหาย หรือบูชาคนพาล พาลไปหาผิด บูชาบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล”^{๓๕} การทำสักการะ เคารพ นบนอบและไหว้ ชื่อว่า "การบูชา (บูชา)"^{๓๖}

หลักการแห่งการบูชา มี ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑. อามิสบูชา ได้แก่ การบูชาบุคคลหรือสิ่งที่ควรบูชาด้วยเครื่องสักการะ เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน และปัจจัยสี่หรือวัตถุอื่นๆ

๒. ปฏิบัติบูชา ได้แก่ การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมตามกำลังศรัทธาตามเพศภูมิของตน เช่น การรักษาศีล

พระอรรถกถาจารย์อธิบายความหมายของลักษณะการบูชาที่เรียกว่า ปัคคัณหะ การยกย่อง ไว้ในมังคลัตถทีปนี ว่า “ยกย่อง (ปคคณหาติ) ความว่า ยกย่องบรรพชิตด้วยการมอบจีวร เป็นต้น ให้ หรือยกย่องคฤหัสถ์ด้วยการมอบตำแหน่งอุปราชและเสนาบดี เป็นต้น ให้ คือ ทำสักการะและสัมมานะ”^{๓๗}

^{๓๔}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๓๔.

^{๓๕}สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอตชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖.

^{๓๖}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๖๑.

^{๓๗}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑, หน้า ๙๐.

บุคคลที่ควรบูชา ปุชนียบุคคลหรือบุคคลที่ควรแก่การบูชาได้แก่บุคคลเหล่านี้คือ

๑. พระพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพระองค์เป็นปูชนียบุคคลของพุทธบริษัทในฐานะทรงถึงพร้อมด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณและทรงตั้งพระศาสนาประกาศสัจธรรมให้มวลมนุษยชาติทั่วโลกได้เกิดความรู้ความเข้าใจเว้นจากการทำความชั่วกระทำแต่คุณงามความดีและทำให้บริสุทธิ์

๒. พระอริยสงฆ์สาวก คือพระสงฆ์ที่บรรลุประอรหัตแล้วหมดจดจากกิเลสทั้งปวง พระอริยสงฆ์จึงเป็นปูชนียบุคคลของพุทธศาสนิกชนในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร เป็นเนืองนาบุญของชาวโลกทั้งปวง

๓. บิดามารดา ถือเป็นบุพการี เป็นผู้อุปการะก่อน จึงเป็นปูชนียบุคคลของบุตรธิดา ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูมาตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดออกมาจนเติบโตใหญ่ เป็นพระพรหมและบูรพาจารย์ของบุตรธิดา

๔. ครูอาจารย์ เป็นปูชนียบุคคลของศิษยานุศิษย์ ในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอนประสานศิลปวิทยาแนะนำดี ให้เรียนดีไม่ปิดบังอำพราง ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูง

๕. พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ของชาติไทยทุกรัชกาลทุกพระองค์ ถือว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เป็นปูชนียบุคคลของพสกนิกร ในฐานะทรงเป็นพระประมุขของชาติ^{๓๘}

การบูชาบุคคลที่ควรบูชา จึงอันสงสยอยู่หลายประการ ดังต่อไปนี้ ๑. ยังความเห็นถูกที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ๒. ยังความเห็นถูกที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น ๓. ทำให้กิริยามาตุสภาพอ่อนโยน น่ารักน่านับถือ ๔. ทำให้จิตใจผ่องใส เพราะตรีกอยู่ในความดี ๕. ทำให้สติสัมปชัญญะบริสุทธิ์ขึ้นเพราะมีการสำรวมระวัง ๖. ป้องกันความเสื่อมตัวความหลงผิดได้ เพราะตระหนักอยู่เสมอว่า ผู้ที่มีคุณธรรมสูงกว่าตนยังมีอยู่ เป็นต้น^{๓๙} ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงทรงสอนว่า การบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นมงคลอันสูงสุด

สรุปมงคลข้อที่ ๓ บูชาบุคคลที่ควรบูชา การบูชานี้เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งชีวิต และข้อสำคัญอยู่ที่รู้จักเลือกบูชาบุคคลหรือวัตถุที่ควรบูชา อย่าบูชาสิ่งที่ไม่ควรบูชา เพราะจะนำไปสู่ความมั่งงายหลงผิด จิตใจขุนมัวเป็นพาลไป เช่น ไม่บูชาคนพาล ไม่บูชาสิ่งที่เนื่องด้วยคนพาล ไม่บูชาสิ่งที่บูชาแล้วไม่ทำให้เกิดสิริมงคล ไม่บูชาสิ่งที่บูชาแล้วทำให้งมงายไม่เกิดปัญญา การที่บุคคลคนใดคนหนึ่งหรือคนธรรมดากลายเป็นที่ควรเคารพบูชาต้องใช้ความอดทนในการประกอบคุณความดีจนสมควรค่าแก่การระลึกนึกถึงและยึดถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏว่า “การบูชาของบุคคลผู้บูชาท่านที่อบรมตนดีแล้วคนเดียว แม้เพียงคนเดียว การบูชาของผู้ที่ประเสริฐกว่าการบูชาของบุคคลผู้บูชา ด้วยทรัพย์เดือนละพัน ตลอดร้อยปี”^{๔๐} การแสดงความเคารพบูชา ความอ่อนน้อมถ่อมตนไม่ว่าจะเป็นบุคคล หรือวัตถุที่สมควรบูชานั้นต้องใช้ความ

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๒๖๐.

^{๓๙} พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๓๓.

^{๔๐} คุรยละเอียดใน พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๖๓.

อดทนเป็นอย่างมากในการฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนมีธำมะดีจึงสามารถห้ามกิริยาอันไม่สุภาพนั้นเสียได้ จนเป็นที่ระลึกถึงบุญคุณที่บุคคลได้ทำคุณงามความดีไว้ต่อประเทศชาติ ต่อสังคม ต่อครอบครัวและต่อตนเอง

๓.๕.๒ ขั้นตอนธรรมเพื่อการสร้างความพร้อมในการฝึกตน

การที่ชีวิตของคนเราจะเจริญรุ่งเรืองได้ ก็จะต้องมีปัจจัยพื้นฐานบางอย่างมารองรับ ทำให้การฝึกฝนตนเองเป็นไปได้โดยง่าย เปรียบเสมือนการปลูกต้นไม้ในพื้นดินที่ดี ย่อมจะเจริญงอกงามได้อย่างรวดเร็ว กระบวนการพัฒนาชีวิตต้องใช้ขั้นตอนธรรมเพื่อสร้างความพร้อมในการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเองให้เป็นคนดีของสังคมตามแนวคำสอนในมงคลสูตร ดังที่ปรากฏในมงคลสูตรหมู่ที่ ๒ ว่า ๑) มงคลข้อที่ ๔ การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม ๒) มงคลข้อที่ ๕ การมีบุญวาสนามาก่อน ๓) มงคลข้อที่ ๖ การตั้งตนชอบ ซึ่งเนื้อหาโดยสังเขปจะได้นำเสนอตามลำดับต่อไปนี้

๑) มงคลข้อที่ ๔ การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม

การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม ถิ่นที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ไม่เป็นพิษไม่เป็นภัยแก่สุขภาพและจิตใจ ยิ่งกว่านั้น ช่วยสนับสนุนให้ผู้อาศัย สามารถประกอบกิจการงานให้เจริญก้าวหน้าได้โดยง่าย ถิ่นที่เหมาะสม มีความหมายกว้างครอบคลุมถึงถิ่นที่อยู่ทุกระดับ เช่น บ้านที่เราอาศัย โรงเรียนที่เราเรียน สถานที่เราทำงาน หมู่บ้านชุมชนที่เราอยู่ เป็นต้น ถิ่นที่อยู่ของบุคคล เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง ถ้าอยู่ในถิ่นที่ไม่ดี ถิ่นที่ไม่เจริญเป็นเหตุให้ชีวิตไม่เจริญก้าวหน้า ถ้าอยู่ในถิ่นดี มีความเจริญเป็นเหตุให้ชีวิตมีความเจริญ

สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) กล่าวว่า "ถิ่นเหมาะสมแก่ผู้ที่ต้องการความเจริญต้องเป็นถิ่นที่มีบัณฑิตมีสำนักบัณฑิต มีสถานศึกษาที่ดี เป็นถิ่นที่เจริญเหมาะแก่การศึกษาเล่าเรียน การทำมาหากินและเป็นที่อยู่อาศัย"^{๔๑}

สมเด็จพระมหาธีรราช (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับถิ่นที่มีลักษณะสมบูรณ์นั้น กล่าวโดยสรุปมี ๕ ประการ คือ

๑. ถิ่นที่เป็นศูนย์กลาง หมายถึง ถิ่นหรือสถานที่ซึ่งเป็นที่รวมระเบียบแบบแผน จารัต ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมอันถูกต้องดีงาม

๒. ถิ่นที่มีการประกอบอาชีพสะดวก หมายถึง ถิ่นที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี อุดมสมบูรณ์ เช่น แม่น้ำ หรือถิ่นที่มีทำเลดี ทำมาหาเลี้ยงชีพได้ง่าย มีแหล่งอาหารอุดมสมบูรณ์

๓. ถิ่นที่มีการศึกษาสะดวก คือ ถิ่นที่มีโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย ตลอดจนถึงสถาบันการศึกษาอื่นๆ สำหรับผู้ที่ศึกษาต่อ

๔. ถิ่นที่มีศาสนาประกาศธรรม หมายถึง ถิ่นที่มีศาสนาสอนให้ละโทษ ประกอบกรรมดี ชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์

๕. ถิ่นที่มีคนทรงศีลธรรม หมายถึง ถิ่นที่มีนักปฏิบัติธรรม มีจิตใจสูงส่ง มีคุณธรรม ประจำใจ และถิ่นนั้นมีนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้ทรงวิทยาคุณและเป็นคนคงแก่เรียน^{๔๒}

^{๔๑}สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี), **มงคลในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กิตติวรรณ, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๔๒}พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนโท), **ธรรมเทศนามงคล ๓๘**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ลานอศก เพรส กรุ๊ป), หน้า ๔.

การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม จึงอันสงสยอยู่หลายประการ ดังต่อไปนี้ ๑.ทำให้ได้รับความสุขกายสุขใจเต็มที่ ๒. ทำให้ได้รับความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม ๓.ทำให้มีโอกาสบำเพ็ญบุญเต็มที่ ทั้งทาน ศีล ภาวนา ๔.ทำให้ได้ลาภอันประเสริฐ คือ ได้รับความศรัทธาในพระรัตนตรัย ๕.ทำให้ได้ฟังธรรมอันประเสริฐ คือ ได้ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า ๖.ทำให้ได้รู้พระสัทธรรม คือ ได้ศึกษาธรรมะ ๗.ทำให้ได้การเห็นอันประเสริฐ คือ การเห็นพระรัตนตรัย เป็นต้น^{๔๓}

สรุปมงคลข้อที่ ๔ อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม การสร้างความพร้อมเพื่อจะพัฒนาตนเองต้องอาศัยปัจจัยภายนอก หรือสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยเชิงบวกจะช่วยให้เกิดการพัฒนาในแนวทางที่ดีขึ้น พระพุทธองค์ทรงสอนให้อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม หมายความว่า ให้บุคคลรู้จักใช้ชั้นดีธรรมในการเลือกถิ่นที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีมีพระรัตนตรัยเผยแผ่อยู่ เป็นสถานที่นักปราชญ์บัณฑิตรุ่งเรืองด้วยศิลปวิทยา เพราะสถานที่เช่นนั้นย่อมสามารถสนับสนุนให้ผู้อยู่อาศัยสามารถประกอบกิจการงานอันเป็นสัมมาชีพให้เจริญก้าวหน้าได้โดยง่าย เพราะเป็นการเตรียมพร้อมเพื่อพัฒนาตนเองในคุณธรรมที่สูงขึ้นไป

๒) มงคลข้อที่ ๕ การมีบุญวาสนามาก่อน

บุคคลผู้มีกุศลอันสั่งสมไว้ คือ มีอธิการอันทำแล้วปรารภพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า และพระชินาสพ ในอดีตชาติ^{๔๔} มาจากคำบาสีว่า ปุพเพตตปุณณตาทาหมายความว่า บุญที่ทำไว้ก่อนนั้น ตรงกับคำว่า “บุญวาสนา”^{๔๕} ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “บุญ” หมายถึง เครื่องชำระสันดาน, ความดี, กรรมดี, ความประพฤติชอบทางกายวาจาและใจ และได้ให้ความหมายของคำว่า “วาสนา” หมายถึง อาการกายวาจาพิเศษของบุคคล ซึ่งเกิดจากกิเลสบางอย่าง และได้สั่งสมอบรมมาเป็นเวลานานจนเคยชินติดเป็นพื้นประจำตัว^{๔๖}

๒.๑ บุญในกาลก่อน ๒ ระยะ

บุญวาสนา หมายถึง บุญเก่า ซึ่งได้แก่บุญหรือคุณงามความดีที่เคยได้สั่งสมไว้นานแล้ว บุญในกาลก่อนหรือความมีบุญได้ทำไว้ก่อน แบ่งออกเป็น ๒ ระยะ คือ

๑.กาลก่อนระยะไกล ได้แก่ คุณความดีแต่ละคนได้ทำไว้ในภพชาติก่อนๆ

๒.กาลก่อนระยะใกล้ ได้แก่ คุณความดีที่บุคคลได้กระทำในชาติปัจจุบัน ตั้งแต่เกิดจนถึงวันนี้ เช่น เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เชื่อฟังคำสอนของบิดามารดา เป็นต้น^{๔๗}

^{๔๓}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัทฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๔๐.

^{๔๔}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลตถปิณี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๗.

^{๔๕}ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๙), หน้า ๕๕๘.

^{๔๖}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิณม์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘๒, ๓๖๒-๓๖๓.

^{๔๗}สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอดชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๘๘.

การมีบุญวาสนามาก่อน มีอานิสงส์หลายประการดังนี้ เช่น ๑. ทำให้มีปัจจัยต่างๆ พร้อม ๒. อำนวยประโยชน์ทุกอย่าง ๓. เป็นต้นเหตุแห่งความสุขทุกประการ ๔. เป็นเสบียงติดตัวทั้งภพนี้ภพหน้า เป็นต้น

สรุปมงคลข้อที่ ๕ มีบุญวาสนามาก่อน การที่พระพุทธองค์ทรงสอนว่า การเป็นผู้มีบุญวาสนามาก่อนเป็นมงคล ก็หมายถึงว่า การที่บุคคลที่จะประสบผลสำเร็จในทางโลก เช่น มีทรัพย์สมบัติมาก เป็นต้น หรือ สำเร็จในทางธรรม มีการสืบทอดเป็นต้นนั้น ย่อมต้องเป็นผู้มีขันติธรรมในการสั่งสมบุญวาสนาในกาลก่อนเป็นเครื่องสนับสนุน เพราะถ้าไม่มีความขันติธรรมก็ไม่มีอดทนในการทำบุญในกาลก่อนไว้เป็นเครื่องสนับสนุนมาจนถึงชาติปัจจุบันนี้ได้ ชีวิตของคนเรา เกิดจากผลบุญและผลบาปที่เราได้ทำมาตั้งแต่ภพชาติก่อนๆ จนถึงภพชาติปัจจุบัน เป็นผลของบุญที่ชักนำให้เราได้รับสิ่งที่ปรารถนาตอบสนองมาจากภายนอก เช่น ได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข การที่เราทำดีแล้ววิถีชีวิตของเราจะดีเต็มที่หรือไม่ขึ้น ขึ้นอยู่กับบุญเก่า หรือบาปในอดีตที่เราเคยทำไว้ด้วย จึงเป็นเรื่องที่ซับซ้อน ทำให้บางคนเข้าใจผิด คิดว่าทำดีแล้วไม่ได้ดี เพราะบางครั้งขณะที่เราตั้งใจทำความดีอยู่ กลับถูกใส่ร้ายป้ายสีหรือประสบเคราะห์กรรม ทำให้หมดกำลังใจในการทำความดี เมื่อเราทำบุญคือความดีอย่างเต็มที่ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใด ทำความดีทำให้เกิดความสงบร่มเย็น และความเจริญก้าวหน้าขึ้นในสังคมๆ นั้น

๓) มงคลข้อที่ ๖ การตั้งตนชอบ

จิตและอัตภาพ ทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่า ตน^{๔๘} คำว่า อุตตสมมาปณิธิ จ มีความหมายว่า ตั้งตนไว้ชอบ^{๔๙}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงอธิบายแนวทางการตั้งตนชอบไว้ดังนี้ว่า "วางตนให้เหมาะสมแก่ฐานะหน้าที่ของตน เป็นผู้ใหญ่ก็ประพฤติตนตัวอย่าง มีเมตตาอารีในผู้น้อย เป็นคนเสมอกันก็ให้ความเป็นมิตร ซื่อตรงและเผื่อแผ่แก่เขา เป็นผู้น้อยก็ประพฤติอ่อนน้อมให้ความเอื้อเฟื้อแก่ผู้ใหญ่ เช่นนี้ก็ชื่อว่าตั้งตนไว้ชอบ"^{๕๐} บุคคลบางคนในโลกนี้ ยังตนผู้ทุศีลให้ตั้งอยู่ในศีล ยังตนผู้ไม่มีศรัทธาให้ตั้งอยู่ในความถึงพร้อมด้วยศรัทธา ยังตนผู้ตระหนี่ให้ตั้งอยู่ในความถึงพร้อมด้วยการบริจาค นี่เรียกว่า การตั้งตนไว้ชอบ^{๕๑}

เป้าหมายของการตั้งตนไว้ชอบ เพื่อบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชีวิต คนที่ตั้งตนชอบจะหาชีวิตให้มีความหมาย จะชวนหาความรู้ และก็จะทำตามเป้าหมายที่วางไว้ เมื่อมีเป้าหมายย่อมมีความกระตือรือร้น สามารถทุ่มเทพลังความสามารถตนเองให้บรรลุเป้าหมายนั้นได้อย่างเต็มที่ดังนี้

^{๔๘}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถปิณี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๔.

^{๔๙}อร่าม อินพุ่ม, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ เพชรกระรัต จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๔๕.

^{๕๐}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๕๑.

^{๕๑}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถปิณี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๔.

๑.ระดับต้น ได้แก่ การตั้งเป้าหมายชีวิตไว้เพื่อประโยชน์ในชาตินี้ เป็นการวางแผนชีวิต
 ๒.ระดับกลาง ได้แก่ การตั้งเป้าหมายชีวิตไว้เพื่อประโยชน์ในชาติ
 ๓.ระดับสูงสุด ได้แก่ การตั้งเป้าหมายชีวิตไว้เพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน เพื่อ
 ขำระกิเลส ความโลภ ความโกรธ ความหลงให้สิ้นไปจากจิตใจตัวเอง^{๕๒}

การตั้งตนชอบมีอานิสงส์หลายประการดังนี้ ๑.เป็นผู้สามารถพึ่งตนเองได้ ๒.เป็นผู้ไม่
 ประมาท ๓.เป็นผู้เตรียมพร้อมไว้ดีแล้วก่อนตาย ๔.เป็นผู้มีความสุขในทุที่ทุกสถาน ๕.เป็นผู้บูชา
 พระรัตนตรัยอย่างสูงสุด ๖.เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ ๗. เป็นตัวอย่างที่ดีแก่อนุชนรุ่นหลัง เป็น
 ต้น^{๕๓}

สรุปมงคลข้อที่ ๕ ตั้งตนชอบ การตั้งตนไว้ชอบเป็นสิ่งสำคัญ เป็นขั้นตอนแรกในการ
 สร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ชีวิต การที่พระพุทธองค์ทรงสอนว่า ให้ตั้งตนชอบ ก็หมายความว่า การที่
 บุคคลจะก้าวไปสู่ความสำเร็จในชีวิตได้นั้น จำเป็นจะต้องตั้งเป้าหมายชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรมให้
 ถูกต้อง แล้วประคับประคองตนให้ดำเนินชีวิตไปตามเป้าหมายนั้น ในการประคับประคองชีวิตให้
 ดำเนินไปตามเป้าหมายนั้นจำเป็นต้องมีขันติธรรม คือความอดทน เพราะในการดำเนินชีวิตอาจเจอ
 อุปสรรคและปัญหาได้ ถ้าเรามีความอดทนในที่สุดก็จะถึงเป้าหมายได้โดยไม่ยากเย็นเลย ผู้ที่ดำเนิน
 ชีวิตในทางที่ถูกย่อมประสบแต่ความสุขความเจริญก้าวหน้า รุ่งเรือง มั่นคง มีเกียรติ ไม่ประสบความ
 เดือดร้อนใดๆ ในชีวิต ส่วนผู้ที่ดำเนินชีวิตในทางที่ผิด ย่อมพบแต่ความผิดหวัง เดือดร้อน ไม่พบ
 ความสุขเจริญในชีวิต เป็นมูลเหตุแห่งความล้มเหลวตลอดทั้งชีวิต เพราะขาดความอดทนอดกลั้นใน
 การตั้งเป้าหมายชีวิต

๓.๕.๓. ขันติธรรมเพื่อการฝึกตนให้เป็นผู้มีความสามารถ

ในมงคลสูตรมงคลหมู่ที่ ๓ การที่บุคคลมีชีวิตที่เจริญรุ่งเรืองได้นั้น ก็จะต้องมีปัจจัยพื้นฐาน
 บางอย่างมารองรับ เปรียบเสมือนการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ดี ย่อมจะเจริญงอกงามได้อย่างรวดเร็ว
 ในมงคลหมู่นี้ผู้วิจัยขอนำพระสูตรที่เป็นกระบวนการฝึกตนให้เป็นผู้มีความสามารถด้วยการใช้ขันติ
 ธรรมสร้างความพร้อมในการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีความสามารถในด้านต่างๆ ตามแนว
 คำสอนในมงคลสูตร เพราะมนุษย์ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ที่ประเสริฐสุด เพราะสามารถฝึกตนให้บำเพ็ญตน
 ให้เป็นผู้มีความสามารถและบำเพ็ญประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคมได้เต็มที่ คนมีประโยชน์ที่ใครๆ
 ต้องการนั้น ต้องมีคุณสมบัติดังนี้ ๑) มงคลข้อที่ ๗ การมีพหูสูต ๒) มงคลข้อที่ ๘ การมีศิลปะ ๓)
 มงคลข้อที่ ๙ การมีวินัย ๔) มงคลข้อที่ ๑๐ การมีวาจาสุภาพสัท จึงขอนำเสนอเนื้อหาต่อไป

๑) มงคลข้อที่ ๗ การมีพหูสูต

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายคำว่า พหูสูต หมายถึง ผู้ที่ได้
 ฟังมามาก คือ ทรงจำธรรมและรู้ศิลปะวิทยาмаก, ผู้เล่าเรียน, ผู้ศึกษามาก, ผู้คงแก่เรียน^{๕๔}

ความเป็นผู้มีสุตะมาก ชื่อ พหุสัจจะ โดยเนื้อความของคำว่า พหุสัจจะ ได้แก่ ความเป็น

^{๕๒}ดูรายละเอียดใน ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๘/๔๒๘.

^{๕๓}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการ
 พิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๕๗.

^{๕๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑,
 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖), หน้า ๒๖๕.

ผู้ฉลาดในกิจนั้นๆ อันเกิดขึ้นเพราะเรียนบ้าง เพราะฟังบ้าง ซึ่งพระพุทธรูปหรือศิลปะภายนอก พระพุทธรูปศาสนา พาทุสัจจะนั้นมี ๒ อย่าง ด้วยสามารถพาทุสัจจะของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ใน พาทุสัจจะ ๒ อย่างนั้น ความเป็นผู้ทรงจำคำสอนของพระศาสดาที่พระผู้มีพระภาคทรงพรรณนาไว้ใน อรุณสูตรเป็นต้น โดยนัยเป็นอาทิอย่างนี้ว่า "ภิกษุเป็นพหูสูต ทรงสุตะ มีสุตะเป็นที่สั่งสม" ดังนี้ ชื่อ ว่าพาทุสัจจะของบรรพชิต ความเป็นผู้ฉลาดของเหล่าคฤหัสถ์ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะฟังหรือเรียนศิลปะ ภายนอก ชื่อว่า พาทุสัจจะของคฤหัสถ์ แม้ในพาทุสัจจะของคฤหัสถ์นั้น พาทุสัจจะใดไม่มีโทษ, พาทุสัจจะนั้นก็จัดเป็นมงคล^{๕๕} ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาแบบคฤหัสถ์ หรือการศึกษาแบบบรรพชิตอยู่ที่ ผู้เรียนเป็นสำคัญว่าจะมีความอดทนมากแค่ไหนในการฟัง พุทฺ คิตฺ ถามฺ เขียน เพื่อให้เกิดประโยชน์ และความสุข ตลอดถึงความสำเร็จในชีวิตของตน เรียกว่า พหูสูต

การเป็นผู้มีพหูสูต มีอานิสงส์หลายประการ คือ ๑.ทำให้เป็นที่พึ่งของตนเองได้ ๒.ทำให้ ได้ความเป็นผู้นำ ๓.ทำให้แก้ส้วกล้างอาจในทุสถาน ๔.ทำให้บริบูรณ์ด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ๕.ทำให้ได้รับคำชมเชย ได้รับความยกย่องเกรงใจ เป็นต้น^{๕๖}

สรุปมงคลข้อที่ ๗ พหูสูต การที่พระพุทธรูปทรงสอนเรื่องความเป็นพหูสูต ก็หมายความว่า ให้บุคคลเป็นผู้ความอดทนอดกลั้นในการศึกษาหาความรู้ เพื่อที่จะเป็นผู้มี ความสามารถ เป็นผู้ฉลาดรู้ เป็นผู้รู้จักเลือกเรียนในสิ่งที่ควรรู้ เป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก ได้ยินได้ ฟังหรือได้อ่านมามาก จึงเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ทำให้เห็นแนวทางสำหรับการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นปัจจัย นำไปสู่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ตามที่ปรารถนาในทางโลก และเป็นปัจจัยนำไปสู่มรรคผลนิพพานใน อนาคตกาล

๒) มงคลข้อที่ ๘ การมีศิลปะ

คำว่า ศิลปศาสตร์นั้น หมายถึง วิชาที่เกี่ยวข้องด้วยหัตถกรรม การช่างต่างๆ คือ การก่อสร้าง การถาก การตัด การวาด การเขียน การปั้น การปรุง การจัก การสาน การเย็บปักถักร้อย ตลอดจนการตัดผ้าบาตรแผล เป็นต้น^{๕๗}

ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ศิลปะ^{๕๘} ความเป็นผู้ฉลาดใน หัตถกรรมมี ๒ อย่าง ด้วยสามารถแห่งศิลปะของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ชื่อว่า ศิลปะ^{๕๙}

ในมังคลัตถทีปนี ได้แสดงถึงการมีศิลปะไว้ ๒ ประเภท คือ

๑. ศิลปะของบรรพชิต หมายถึง ภิกษุในศาสนานี้ เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้าน ในการงาน อะไรที่จะพึงช่วยกันทำ ทั้งสูงทั้งต่ำ ของเพื่อนพรหมจารีด้วยกัน ประกอบพร้อมด้วยปัญญาเครื่อง สอบสวน อันเป็นอุบายในการงานที่จะพึงช่วยกันทำนั้น ภิกษุเป็นผู้ขยัน อาจจัดได้ ธรรมแม่นี่ ชื่อว่า

^{๕๕}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔๓.

^{๕๖}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการ พิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๖๔.

^{๕๗}พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท), ธรรมเทศนามงคล ๓๘, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ลานอศก เพรส กรุ๊ป), หน้า ๓๑.

^{๕๘}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑, หน้า ๑๔๒.

^{๕๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘.

นาถกรณธรรม

๒. ศิลปะของคฤหัสถ์ หมายถึง กิจการใด เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตของสัตว์อื่น เว้นจากอกุศลกรรม มีกิจการของช่างแก้ว และช่างทองเป็นต้น กิจการนั้น จัดเป็นมงคล^{๖๐}

การมีศิลปะมีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ๑.ทำให้มีความสามารถเด่นกว่าผู้อื่น ๒.ทำให้สามารถเลี้ยงตัวได้ ๓.ทำให้คนฉลาดช่างสังเกต มีไหวพริบปฏิภาณดี ๔.ทำให้เป็นคนมั่งคั่งสมบูรณ์ ๕. ทำให้ได้รับความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า ๖.ทำให้โลกเจริญทั้งด้านวัตถุและจิตใจ^{๖๑}

สรุปมงคลข้อที่ ๘ มีศิลปะ การที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เป็นผู้มีศิลปะ ก็หมายความว่า ให้บุคคลมีความอดทนในการเป็นผู้ฉลาดทำ เพราะในการทำจำเป็นต้องลงมือปฏิบัติในศิลปะนั้น อาจมีการกระทำซ้ำๆ จนเกิดเป็นความเชี่ยวชาญ และสำเร็จในกาลต่อไป เหมือนอย่างความเป็นพหูสูตรที่ผ่านหมายถึงความเป็นผู้ฉลาดรู้ ในหลักวิชาต่างๆ ส่วนความมีศิลปะนี้เป็นความสามารถเชิงปฏิบัติการ คือ การนำความรู้ไปใช้ให้เกิดผลจนกลายเป็นความชำนาญ เชี่ยวชาญของเรารเอง และเกิดประโยชน์แก่สังคมต่อไป

๓) มงคลข้อที่ ๙ การมีวินัย

ขึ้นชื่อว่า วินัย มีทั้งวินัยของคฤหัสถ์ และวินัยของบรรพชิต^{๖๒} พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายคำว่า วินัย หมายถึง ระเบียบแบบแผนสำหรับฝึกฝนควบคุมความประพฤติของบุคคลให้มีชีวิตที่ดั่งงามเจริญก้าวหน้าและควบคุมหมู่ชนให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบเรียบร้อยดีงาม^{๖๓}

ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี แสดงประเภทของวินัยไว้ ๒ ประการดังนี้

๑.วินัยของบรรพชิต หมายถึง อนุคาริยวินัยเมื่อบรรพชิตศึกษาดีแล้ว ไม่ต้องอาบัติ ๗ กอง และปาริสุทธิสีล ๔ เพราะไม่ต้องโทษเครื่องเคร้าหมอง และเพราะให้ตนตั้งอยู่ในคุณคือความประพฤติ ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะนำประโยชน์สุขในโลกทั้ง ๒ มาให้^{๖๔}

๒.วินัยของคฤหัสถ์ หมายถึง อาคาริยวินัยเมื่อคฤหัสถ์ศึกษาดีแล้ว งดเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้น และเพราะให้ตนตั้งอยู่ในคุณคือความประพฤติ ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะนำประโยชน์สุขในโลกทั้ง ๒ มาให้^{๖๕}

การมีวินัยมีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ๑.ทำให้มีชีวิตอยู่ด้วยความสุข ๒.ทำให้เกียรติคุณพุ่งขจรไปว่าเป็นคนน่าเชื่อถือได้ ๓.ทำให้เป็นคนไม่หลงลืมสติ ความจำดี ๔. ทำให้แก้แค้นล้างอาชญาในท่ามกลางประชุมชน เป็นต้น

^{๖๐}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕๘.

^{๖๑}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๖๙.

^{๖๒}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑, หน้า ๑๗๙.

^{๖๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖), หน้า ๓๗๑.

^{๖๔}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗๘.

^{๖๕}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑, หน้า ๒๕๔.

สรุปมงคลข้อที่ ๙ มีวินัย การที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เป็นผู้มีวินัย ก็หมายความว่า ให้บุคคลเป็นผู้รู้จักใช้ความอดทนควบคุมความประพฤติของตนทั้งทางกายและทางวาจา เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ไม่กระทบกระทั่งซึ่งกันและกัน ซึ่งการอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น ถ้าขาดระเบียบวินัย ต่างคนต่างทำตามความต้องการของตนโดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น ความขัดแย้งก็จะเกิดขึ้น วินัยที่ศึกษาดีแล้ว จึงเป็นสิ่งที่ใช้ควบคุมคนให้ใช้ความรู้ความสามารถตนเองในทางที่ถูกที่ควร วินัยที่บุคคลใช้ความอดทนฝึกฝน รักษา ปฏิบัติ และศึกษาดีแล้ว ย่อมให้ประโยชน์ทั้งแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ เมื่อคฤหัสถ์และบรรพชิตปฏิบัติวินัยถูกต้องแล้ว ถือได้ว่าเป็นผู้ศึกษาวินัยมาดีแล้ว เป็นผู้มีการเรียบร้อยดีงามประพฤติสงบเสถียรเรียบร้อย เป็นคุณประโยชน์แก่ชาวโลก มีชีวิตที่เจริญสุขด้วยธรรม

๔) มงคลข้อที่ ๑๐ มีวาจาสุภาสิต

วาจาสุภาสิต หมายถึง คำพูดที่ผู้พูดได้กลั่นกรองไว้ดีแล้วด้วยใจที่ผ่องใส มีใช้สักแต่พูด ลักษณะคำพูดที่พอเหมาะพอดี เป็นคุณทั้งแก่ตัวผู้พูดและผู้ฟัง เรียกว่า วาจาสุภาสิต^{๖๖}

พระพุทธเจ้า ตรัสคุณลักษณะของวาจาสุภาสิตไว้ ๕ ประการ ดังนี้

- ๑.กล่าวถูกกาล คือ การกล่าวถูกกาลเทศะเหมาะสมกับสถานที่
- ๒.กล่าวคำจริง คือ คำพูดที่ออกมาแล้วต้องเป็นคำจริง ไม่เสแสร้งแก่งัด
- ๓.กล่าวด้วยวาจาอ่อนหวาน คือ คำพูดนั้นต้องมีความสุภาพอ่อนโยน
- ๔.วาจานี้ประกอบด้วยประโยชน์ คือ คำพูดนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้ทั้งสาระทั้งตัวผู้พูดเองและทั้งส่วนรวมที่เป็นสังคมหมู่มาได้จริง
- ๕.กล่าวด้วยเมตตาจิต คือ คำพูดที่กล่าวออกมาด้วยความเมตตาสงสาร หวังให้ผู้ฟังได้ดีมีประโยชน์ ชี้ให้เห็นสิ่งที่ผิด ชอบ ชั่ว ดี^{๖๗}

วาจาสุภาสิตมีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ๑.เป็นคนมีเสน่ห์ เป็นที่รักของชนทุกชั้น ๒.มีความเจริญก้าวหน้า ทั้งทางโลกและทางธรรม ๓.มีวาจาสิทธิ์ ได้รับความสำเร็จในสิ่งที่เจรจา ๔.ย่อมได้ยินได้ฟังแต่สิ่งที่ดีงาม ๕.ไม่ต้องไปในอบายภูมิ เป็นต้น^{๖๘}

สรุปมงคลข้อที่ ๑๐ วาจาสุภาสิต การที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีวาจาสุภาสิต จึงหมายความว่า ให้บุคคลรู้จักใช้ความอดทนอดกลั่นกลั่นกรองคำพูดของตนเองด้วยสติ ไม่ให้เป็นคนประเภพูดโดยไม่คิด คนเราเมื่อเข้าไปอยู่ในสังคมไหนๆ จำต้องฝึกตนให้เป็นผู้รู้จักควบคุมวาจา ต้องพูดเป็น หรือฉลาดในการพูด ลักษณะคำพูดที่พอเหมาะพอดีจะเป็นคุณทั้งแก่ตัวผู้พูดและผู้ฟัง ต้องรู้ในสิ่งที่ไม่ควรพูดให้ยิ่งกว่าสิ่งที่ควรพูดนี้เองเรียกว่า "วาจาสุภาสิต"

๓.๕.๔. ขันติธรรมเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อครอบครัว

ในมงคลสูตรมงคลหมู่ที่ ๓ การที่บุคคลมีชีวิตที่เจริญรุ่งเรืองตามแนวทางมงคลสูตรนั้น จะต้องมีการปัจจัยพื้นฐานบางอย่างมารองรับโดยการใช้ความรู้ความสามารถที่ได้ฝึกฝนตนไว้ดีแล้ว เพื่อสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นในครอบครัว ซึ่งจะนำไปสู่การมีครอบครัวที่ดี เปรียบเสมือนการปลูกต้นไม้ใน

^{๖๖}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๘๕.

^{๖๗}อง ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๙๘/๓๓๘.

^{๖๘}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", หน้า ๘๘.

พื้นดินที่ดี ย่อมจะเจริญงอกงามได้อย่างรวดเร็ว เพราะการมีครอบครัวที่ดีนี้ ในมงคลหมื่นผู้วิจัยขอนำพระสูตรที่เป็นการสร้างตนให้เป็นผู้รู้จักบำเพ็ญประโยชน์ต่อครอบครัวด้วยการใช้ขันติธรรมสร้างความพร้อมในการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อครอบครัวตามแนวคำสอนในมงคลสูตรต้องมีคุณสมบัติดังนี้ ๑)มงคลข้อที่ ๑๑ การบำรุงมารดาบิดา ๒)มงคลข้อที่ ๑๒ การเลี้ยงดูบุตร ๓)มงคลข้อที่ ๑๓ การสงเคราะห์ภรรยา-สามี ๔)มงคลข้อที่ ๑๔ การทำงานไม่คั่งค้าง จึงขอนำเสนอเนื้อหาต่อไป

๑) มงคลข้อที่ ๑๑ การบำรุงบิดามารดา

หญิงผู้ให้เกิด ชื่อว่ามารดา ชายผู้ให้เกิด ชื่อว่าบิดา^{๖๙} มารดากับบิดาท่านเป็นผู้ให้ชีวิต เลือดเนื้อทรัพย์สินคุณธรรมวิชาความรู้และหลักฐานแก่บุตร บุตรมีชีวิตรอดปลอดภัยและเจริญเติบโตช่วยเหลือตัวเองได้ ก็ด้วยความอุปการะเลี้ยงดู ฝึกฝนอบรมสั่งสอน ท่านรักและหวังดี มีความห่วงใยบุตร ตั้งแต่รู้ว่าบุตรเกิดในครรภ์ ช่วยกันทะนุถนอมด้วยความเอื้อเฟื้อ เมื่อบุตรคลอดจากครรภ์แล้ว ช่วยกันเลี้ยงดูบำรุงรักษาให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บเมื่อไม่สบายก็ไม่เป็นอันกินอันนอน ก็เฝ้าพยาบาลรักษาตลอดคืนจนกว่าจะหาย บุตรเจ็บ บิดามารดาก็พลอยเจ็บไปด้วยความรักของบิดามารดาเป็นความรักบริสุทธิ์และเสียสละเพื่อความสุขความเจริญของบุตร^{๗๐} มารดาบิดาผู้นุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่าพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงนมัสการและสักการะบิดามารดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การอาบน้ำ การล้างเท้า เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดานั้น บัณฑิตพึงสรรเสริญเขาในโลกนี้ เขาตายไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์^{๗๑}

การตอบแทนคุณท่าน แบ่งเป็น ๒ ช่วง คือ

๑.เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ก็ช่วยเหลือกิจการงานของท่าน เลี้ยงดูท่านตอนเมื่อยามท่านชรา ดูแลปรนนิบัติการกินอยู่ของท่านให้สะดวกสบายและเอาใจใส่ช่วยเหลือเมื่อท่านเจ็บป่วย

๒.เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ก็จัดพิธีศพให้ท่าน และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่านอย่างสม่ำเสมอ

แม้ว่าเราจะตอบแทนพระคุณท่านถึงเพียงนี้แล้ว ยังนับว่าเล็กน้อยมากเมื่อเทียบกับพระคุณอันยิ่งใหญ่ที่ท่านมีต่อเรา ผู้ที่มีความกตัญญูทศเวทที่ต้องการจะสองพระคุณท่านให้ได้ทั้งหมดพึงกระทำดังนี้

๑.ถ้าท่านยังไม่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ก็พยายามชักนำให้ท่านตั้งอยู่ในศรัทธาให้ได้

๒.ถ้าท่านยังไม่ถึงพร้อมด้วยการให้ทาน ก็พยายามชักนำให้ท่านยินดีในการบริจาคทานให้ได้

๓.ถ้าท่านยังไม่มีศีล ก็พยายามชักนำให้ท่านรักษาศีลให้ได้

^{๖๙}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๘๗.

^{๗๐}สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗.

^{๗๑}จุ.อิต. (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๔๘๖.

๔. ถ้าท่านยังไม่ทำสมาธิภาวนา ก็พยายามชักนำให้ท่านทำสมาธิภาวนาให้ได้^{๗๒}

การบำรุงบิดามารดา นี้ เมื่อบุตรธิดาได้ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมแล้ว พระพุทธองค์ทรงยอเยี่ยงสรรเสริญว่า เป็นมงคลสูงสุด เพราะการปรนนิบัติในมารดาบิดานั้นแล บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง เขาละโลกไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์^{๗๓}

การบำรุงบิดามารดามีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ๑. ทำให้เป็นคนมีความอดทน ๒. ทำให้เป็นคนมีสติรอบคอบ ๓. ทำให้เป็นคนมีเหตุผล ๔. ทำให้พ้นทุกข์พ้นภัย ๕. ทำให้ได้ลาภโดยง่าย ๖. ทำให้แคล้วคลาดภัยในยามคับขัน ๗. ทำให้ได้รับการยอเยี่ยงสรรเสริญ ๘. ทำให้มีความเจริญก้าวหน้า ๙. ถ้ามีลูกก็จะได้ลูกที่ดี เป็นต้น^{๗๔}

สรุปมงคลข้อที่ ๑๑ บำรุงบิดามารดา เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บำรุงมารดาบิดา หมายความว่า ให้บุคคลผู้เป็นบุตรทั้งหลายเมื่อผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วต้องใช้ความอดทนอดกลั้นในการกระทำการตอบแทน หรือผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น เรียกว่า “กตัญญูกตเวที” การรู้จักท่านนั้นคือการพิจารณาให้เห็นคุณของมารดาบิดาด้วยใจจริงว่าอุปการะที่ท่านทั้งสองมีต่อเรานั้นมีมากมายเกินที่จะประมาณ สำหรับการทดแทนพระคุณท่าน จำเป็นต้องใช้ขันติธรรมในการทำกิจต่างๆ เช่น เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ก็ช่วยเหลือกิจการงานของท่าน เลี้ยงดูท่านในยามชรา ดูแลปรนนิบัติการกินอยู่ของท่านให้สะดวกสบาย รวมทั้งดูแลเอาใจใส่ช่วยเหลือเมื่อท่านเจ็บป่วย และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วก็จัดพิธีศพให้ท่าน และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่านอย่างสม่ำเสมอ แต่ถึงแม้เราจะตอบแทนพระคุณท่านถึงปานนี้ ก็ยังนับว่าไม่ชื่อว่าตอบแทนคุณท่านหมด แต่การที่เราจะตอบแทนพระคุณท่านได้หมดนั้น ต้องใช้ความอดทนอดกลั้นในการกระทำต่อไปนี้ คือ ถ้าท่านยังไม่มีศรัทธา ยังไม่ยินดีในการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา ก็พยายามชักนำให้ท่านมีศรัทธา ยินดีในการทำทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา เพราะว่าการตั้งอยู่ในศรัทธา การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนาเป็นประโยชน์ต่อตัวบิดามารดาผู้ปฏิบัติเองทั้งในภพนี้และภพหน้า

๒) มงคลข้อที่ ๑๒ การเลี้ยงดูบุตร

บุตรธิดาย่อมเป็นวัตถุที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย บุตรธิดาเป็นผู้สืบสายโลหิตให้วงศ์สกุลแพร่หลาย บุตรก็ดี ธิดาก็ดี ผู้เกิดแต่ตน ถึงการนับว่า บุตรทั้งนั้น^{๗๕} คำว่า บุตร แปลว่า ลูก มีความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. ผู้ทำสกุลให้บริสุทธิ์

๒. ผู้ยังหทัยของพ่อแม่ให้เต็มอิ่ม^{๗๖}

ดังนั้น มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า....ย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

^{๗๒}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัทฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๙๖-๙๗.

^{๗๓}พ.อติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๔๘๖.

^{๗๔}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", หน้า ๙๗.

^{๗๕}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลตถทิปนี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๗๒.

^{๗๖}สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี), มงคลในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กิตติวรรณ, ๒๕๓๘), หน้า ๘๕.

ห้ามให้ทำความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา หาภรรยา(สามี)ที่สมควรให้ มอบทรัพย์สมบัติไว้ในเวลาอันสมควร^{๗๗}

ท่านแบ่งประเภทของบุตรธิดาออกเป็น ๓ ประเภทตามทัศนะทางพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในโตโยปุตตสูตรว่า

๑.อติชาตบุตร อธิบายความว่า มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ไม่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ไม่ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ไม่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ไม่งดเว้นจากการประพฤติดินในกาม ไม่งดเว้นจากการพูดเท็จ ไม่งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้มีศีล มีธรรมเลวทราม ส่วนบุตรของมารดาบิดาเหล่านั้น ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติดินในกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม บุตรเช่นนี้ชื่อว่า อติชาตบุตร เพราะบุตรที่มีคุณสมบัติสูงกว่ามารดาบิดา

๒.อนุชาตบุตร อธิบายความว่า มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติดินในกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้ที่มีศีล มีกัลยาณธรรม แม้บุตรของมารดาบิดาเหล่านั้น ก็ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติดินในกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้ที่มีศีล มีกัลยาณธรรม บุตรเช่นนี้ชื่อว่า อนุชาตบุตร เพราะบุตรที่มีคุณสมบัติเสมอด้วยมารดาบิดา

๓.อวชาตบุตร อธิบายความว่า มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติดินในกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้ที่มีศีล มีกัลยาณธรรม ส่วนบุตรของมารดาบิดาเหล่านั้น ไม่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึงพระธรรม เป็นสรณะ ไม่ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ไม่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ไม่งดเว้นจากการประพฤติดินในกาม ไม่งดเว้นจากการพูดเท็จ ไม่งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นผู้มีศีล มีธรรมเลวทราม บุตรเช่นนี้ชื่อว่า อวชาตบุตร เพราะบุตรที่มีคุณสมบัติต่ำกว่ามารดาบิดา^{๗๘}

ดังนั้น บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมปรารธนาอติชาตบุตร อนุชาตบุตร ไม่ปรารธนาอวชาตบุตรผู้ ตัดสกุล บุตรเหล่านี้แล มีพร้อมอยู่ในโลก บุตรเหล่าใดเป็นอุบาสก มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล รู้ ถ้อยคำ ปราศจากความตระหนี่ บุตรเหล่านั้น ย่อมไพโรจน์ในบริษัททั้งหลาย เหมือนพระจันทร์พ้น

^{๗๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๗๘}ดูรายละเอียดใน ขุ.อติ. (ไทย) ๒๕/๗๔/๔๓๑-๔๓๓.

จากก่อนเมฆ ไผ่โรจน์อยู่^{๗๙}

การเลี้ยงดูบุตร มีอานิสงส์หลายประการดังนี้ ๑.พ่อแม่จะได้ความปิติภาคภูมิใจเป็นเครื่องตอบแทน ๒.ครอบครัวจะสงบร่มเย็นเป็นสุข ๓.ประเทศชาติจะมีคนดีไว้ใช้ ๔. เป็นต้นแบบที่ดีงามของสังคมสืบไปตลอดกาลนาน^{๘๐}

สรุปมงคลข้อที่ ๑๒ เลี้ยงดูบุตร เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เลี้ยงดูบุตร หมายความว่าให้บรรดาผู้เป็นมารดาบิดาทั้งหลายรู้จักใช้ความอดทนอดกลั้นในการเลี้ยงดูบุตร โดยวิธีการในการเลี้ยงดูอบรมให้บุตรเป็นคนดีนั้น มารดาบิดาต้องอดทนพยายามพร่ำสอนทุกวิถีทางที่จะไม่ให้บุตรตกไปสู่ความชั่ว เช่น ห้ามไม่ให้บุตรไปเกี่ยวข้องกับอบายมุข การปลูกฝังบุตรในทางดี หมายถึง มารดาบิดาต้องอดทนพยายามพร่ำสอนปลูกฝังให้บุตรเป็นคนดีมีศีลธรรม มารดาบิดาต้องให้บุตรได้เล่าเรียนเพื่อให้มีความรู้ความสามารถช่วยเหลือตัวเองต่อไปในภายภาคหน้า มารดาบิดาจะต้องเป็นธุระในการแต่งงานคอยแนะนำช่วยเหลือให้บุตรได้คู่ครองที่ดี มารดาบิดาจะต้องรู้จักพิจารณาว่าเวลาใดสมควรให้ทรัพย์สินสมบัติแก่บุตร การเลี้ยงดูบุตรให้ดีนั้น กล่าวโดยสรุปก็คือ มารดาบิดาจำต้องมีความอดทนอดกลั้นในการเลี้ยงดูบุตรเพื่อให้บุตรเป็นคนดีมีความรู้คู่คุณธรรมนั้น ถือว่าเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง และครอบครัวในภายภาคข้างหน้า เพราะเมื่อเลี้ยงดูบุตรไม่ดี ความอัปมงคลอาจมาจากบุตรได้เหมือนกัน

๒) มงคลข้อที่ ๑๓ การสงเคราะห์ภรรยา-สามี

การทำอุปการะด้วยกิจทั้งหลายมีการห้ามจากการทำบาป เป็นต้น หรือด้วยกิจทั้งหลายมีการยกย่อง เป็นต้น ชื่อว่า การสงเคราะห์^{๘๑} หญิงที่เป็นคู่ครองของชาย ชื่อว่าภรรยา^{๘๒} และ ชายที่เป็นคู่ครองของหญิง ชื่อว่าสามี^{๘๓}

สามีพึงสงเคราะห์ภรรยาด้วย ๕ สถาน

- ๑.ให้เกียรติยกย่อง
- ๒.ไม่ดูหมิ่น
- ๓.ไม่ประพฤตินอกใจ
- ๔.มอบความเป็นใหญ่ให้
- ๕.ให้เครื่องแต่งตัว

เมื่อภรรยาได้รับการสงเคราะห์จากสามีเช่นนี้แล้ว ตั้งใจตอบแทนคุณความดีของสามีด้วยการปฏิบัติหน้าที่ ๕ ประการ ดังนี้

^{๗๙}จุ.อิตฺติ.(ไทย) ๒๕/๗๔/๔๓๓.

^{๘๐}พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัทฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๘.

^{๘๑}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลตถปิณี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๗๖.

^{๘๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๑๗.

^{๘๓}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๗๘.

- ๑.จัดการงานดี
- ๒.สงเคราะห์คนข้างเคียงดี
- ๓.ไม่ประพฤตินอกใจ
- ๔.รักษาทรัพย์ที่สามิหามาได้
- ๕.ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง^{๘๔}

การสงเคราะห์ภรรยา-สามี มีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ๑.ทำให้ความรักยืนยง ๒.ทำให้สามีสามัคคีกัน ๓.ทำให้ครอบครัวมีความสุข ๔.ทำให้ได้รับการยกย่องสรรเสริญ ๕. เป็นแบบอย่างที่ดีแก่อนุชนรุ่นหลัง เป็นต้น^{๘๕}

สรุปมงคลข้อที่ ๑๓ สงเคราะห์ภรรยา-สามี การที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้สงเคราะห์ภรรยา(สามี) ก็หมายความว่า ให้บุคคลผู้เป็นภรรยาและสามีรู้จักปฏิบัติต่อกันด้วยความอดทน เมื่อสามีภรรยามีน้ำใจหวังดีต่อกัน ต่างคนต่างสงเคราะห์กันและกันตามหลักสังคหวัตถุ ๔^{๘๖} เพื่อเป็นการยึดเหนี่ยวน้ำใจกันไว้ด้วยการให้ปันแก่กัน คนเราถ้ารักที่จะอยู่ด้วยกันต้องปันกันกินปันกันใช้ ด้วยปิยวาจา พูดด้วยวาจาไพเราะ แม้การตักเตือนกันก็ต้องระมัดระวังคำพูด ด้วยอัตถจริยา ฝึกฝนตนให้เป็นประโยชน์ คือ มีความรู้ความสามารถ นำความรู้ที่มีอยู่มาช่วยเหลือกันและกัน ด้วยสมานัตตตา วางตัวให้เหมาะสมกับที่ตัวเป็น เป็นพ่อบ้านก็ทำตัวให้สมกับเป็นพ่อบ้าน เป็นแม่บ้านก็ทำตัวให้สมกับเป็นแม่บ้าน ในการครองเรือนนั้น เมื่อสามีภรรยามีความเข้าใจกันใช้ความอดทนอดกลั้นในการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ความสุขสงบในความครอบครัวย่อมเกิดขึ้น อันหมายถึงความสงบของสังคมเราด้วยเช่นกัน

๓) มงคลข้อที่ ๑๔ การทำงานไม่คั่งค้าง

การงานทั้งหลาย มีกสิกรรม โครกขกรรม และพาณิชยกรรม เป็นต้น ชื่อว่าการงาน^{๘๗} ผู้ถึงพร้อมด้วยความขยัน มีความบากบั่น ไม่ย่อหย่อน ด้วยความสามารถแห่งความเพียรทางกาย ไม่คำนึงถึงความหนาวและความร้อน^{๘๘}

เหตุที่งานคั่งค้าง หรืออากุลันั้น มีลักษณะดังนี้

- ๑.การทำไม่ถูกกาล คือ ยังไม่ถึงเวลาที่ควรทำ แล้วทำลงไปบ้าง
- ๒.ทำไม่สมควร หมายถึง ไม่ถูกลักษณะของงาน คือควรทำอย่างนี้ แต่ไปทำเสียอีกอย่าง
- ๓.การไม่ทำ เมื่อไม่ทำงาน งานก็คั่งค้าง อากุลเป็นเรื่องธรรมดา
- ๔.การท่าย่อหย่อน คือ ทำเพียงแต่สักว่าทำ ไม่ใส่ใจ

^{๘๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

^{๘๕}พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัทฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๙.

^{๘๖}พ.ช.สตติ (ไทย) ๒๘/๑๗๘/๘๓.

^{๘๗}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลตถปิณี ภาษาไทย ภาค ๑, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๘๗.

^{๘๘}พ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๓๒/๓๗๕.

เมื่อบุคคลต้องการให้งานสำเร็จไม่คั่งค้ำงั้น ก็ควรทำตรงกันข้ามกับลักษณะที่ไม่ดีข้างต้น คือ

๑. ทำถูกกาล
๒. ทำสมควร
๓. ลงมือทำ
๔. ทำอย่างขยันขันแข็ง

ดังนั้น เมื่อเราทำงานตามลักษณะข้างต้น ด้วยความอดทนการงานย่อมลุล่วงไปด้วยดี เพราะการงานเป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนาชีวิตและครอบครัวประเทศชาติ การทำงานไม่อาгуล คือ การทำงานด้วยความตั้งใจ ไม่เลาะหละลั่นว่าเป็นกิจที่ดี หมายถึง การไม่ละทิ้งการงานให้คั่งค้ำง การงานก็ไม่เสียหาย

การทำงานไม่คั่งค้ำง มีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ๑. ทำให้ฐานะของตน ครอบครัว ประเทศชาติดีขึ้น ๒. ทำให้ได้รับความสุข ๓. ทำให้พึงตัวเองได้ ๔. ทำให้เป็นที่พึงของคนทั้งหลายได้ ๕. ทำให้สามารถสร้างบุญกุศลอื่นๆ ได้ง่าย ๖. ทำให้เป็นผู้ไม่ประมาท ๗. ทำให้ป้องกันภัยในอบายภูมิได้ ๘. ทำให้มีสุคติเป็นที่ไปเบื้องหน้า เป็นต้น^{๘๙}

สรุปมงคลข้อที่ ๑๔ การงานไม่คั่งค้ำง เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ทำงานไม่คั่งค้ำง หมายความว่า ให้บุคคลมีความอดทนอดกลั้นทำงานในหน้าที่ของตนให้สำเร็จ ไม่ปล่อยทิ้งค้ำงไว้ ซึ่งการทำงานคั่งค้ำงนั้นมักมีสาเหตุหลายประการด้วยกัน คือ การทำงานไม่ถูกกาล หมายถึง เมื่อยังไม่ถึงเวลาก็ใจร้อนด่วนทำ แต่ถึงเวลาที่ควรทำกลับไม่ทำ การทำงานไม่ถูกวิธี หมายถึง การทำงานที่ผิด ขั้นตอน ผิดลำดับ และการไม่ยอมทำงาน หมายถึง การชอบผลัดวันประกันพรุ่ง หาเหตุผลต่างๆ มาอ้าง การที่เราจะทำงานให้เสร็จโดยไม่คั่งค้ำงนั้นต้องใช้ความอดทนอดกลั้นตั้งใจจะทำ ไม่ท้อถอย เอาใจใส่ในสิ่งที่ทำ ไตร่ตรองหาเหตุผลในสิ่งที่ทำนั้น จึงเป็นเหตุให้การทำงานทุกอย่างสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ไม่คั่งค้ำงหรืออาгуลจนเกิดเป็นความอับมงคลแก่ชีวิตและครอบครัว

๓.๕.๕ ขันติธรรมเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม

ในมงคลสูตรมงคลหมู่ที่ ๕ การที่บุคคลจะมีชีวิตอยู่ในสังคมที่มีความสงบสุขตามแนวทาง มงคลสูตรนั้น จะต้องมียุติพื้นฐานบางอย่างมารองรับโดยการใช้ความรู้ความสามารถสร้าง ประโยชน์ให้เกิดแก่ครอบครัวจนมีความมั่นคงอบอุ่นสุขใจกายแล้ว คนทุกคนยังมีหน้าที่ในการบำเพ็ญ ประโยชน์ต่อสังคม ช่วยเหลือสังคมส่วนรวม เพื่อการพัฒนาชีวิตให้เป็นคนดีของสังคมด้วยการสร้างตน ให้เป็นผู้รู้จักบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม อันจะนำมาซึ่งสังคมน่าอยู่และเข้มแข็งในอนาคตได้ ในมงคล หมู่นี้ผู้วิจัยขอนำพระสูตรที่เป็นการสร้างตนให้เป็นผู้รู้จักบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ด้วยการใช้ขันติ ธรรมสร้างความพร้อมในการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์ ต่อสังคมตามแนวคำสอนในมงคลสูตร จึงต้องมีคุณสมบัติดังนี้ ๑) มงคลข้อที่ ๑๕ การบำเพ็ญทาน ๒) มงคลข้อที่ ๑๖ การประพฤติธรรม ๓) มงคลข้อที่ ๑๗ การสงเคราะห์ญาติ ๔) มงคลข้อที่ ๑๘ การ ทำงานไม่มีโทษ จึงขอนำเสนอเนื้อหาต่อไป

^{๘๙}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัทฐานการ พิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๗.

๑) มงคลข้อที่ ๑๕ การบำเพ็ญทาน

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้แสดงความหมายของ “ทาน” ไว้ดังนี้ “การให้ ยกมอบให้แก่ผู้อื่น, ให้ของที่ควรให้แก่คนที่ควรได้ เพื่อประโยชน์แก่เขา, สละให้ปันสิ่งของของตน เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น”^{๙๐}

ชีวิตของคนเราจึงดำรงอยู่ได้ด้วยทาน เราโตมาได้ก็เพราะทาน เรามีความรู้ในด้านต่างๆ ก็เพราะทาน โลกนี้จะมีสันติสุขได้ก็เพราะทานการให้ทานจึงเป็นสิ่งจำเป็น และมีประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อมนุษยชาติ

ทาน นั้น มี ๓ ประเภท คือ

๑.อามิสทาน คือ การให้วัตถุสิ่งของเป็นทาน

๒.ธรรมทาน คือ การให้ความรู้เป็นทาน ถ้าให้ศิลปวิทยาการต่างๆทางโลก เรียกว่า วิทยาทาน แต่ถ้าสอนให้ละชั่ว ทำดี ทำใจให้ผ่องใส เป็นความรู้ทางธรรม เรียกว่า ธรรมทาน^{๙๑}

๓.อภัยทาน คือ การให้ความไม่มีภัย^{๙๒}

องค์ประกอบในการให้ทาน มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน ดังนี้

๑.วัตถุสิ่งของที่ให้ทานบริสุทธิ คือ วัตถุสิ่งของนั้นเป็นของบริสุทธิ เกิดจากการหามาได้ ความบริสุทธิ

๒.เจตนาบริสุทธิ คือ ผู้ให้ทานต้องมีเจตนาให้ทานอย่างบริสุทธิใจ ไม่ให้ทานเพื่อหวังชื่อเสียง

๓.บุคคลบริสุทธิ คือ บุคคลทั้ง ๒ ฝ่าย อันหมายถึงผู้ให้ทานกับผู้รับทานต้องมีความบริสุทธิ ทั้งผู้ให้และผู้รับต้องมีศีล มีธรรม^{๙๓}

การบำเพ็ญทานมีอานิสงส์หลายประการดังนี้ ๑.เป็นที่มาของสมบัติทั้งหลาย ๒.เป็นที่ตั้งแห่งโภคทรัพย์ทั้งปวง ๓.ผู้ให้ย่อมได้รับความสุข ๔.ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของคนหมู่มาก ๕.ผู้ให้ย่อมผูกไมตรีไว้ได้ ๖.ทำให้เป็นผู้มีเสน่ห์ ๗.ทำให้เป็นที่น่าคบหาของคนดี ๘.ทำให้เข้าสังคมได้คล่องแคล่ว เป็นต้น^{๙๔}

สรุปมงคลข้อที่ ๑๕ การบำเพ็ญทาน เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บำเพ็ญทาน ก็หมายความว่า ให้บุคคลรู้จักใช้ความอดทนยอมสละสิ่งของของตน เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วยความเต็มใจ เพราะการให้เป็นการชำระจิตใจของผู้ให้ ให้สะอาดบริสุทธิ์ ความสะอาดของจิตใจเป็น

^{๙๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๘.

^{๙๑}อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๔๒/๑๒๐.

^{๙๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๓๑.

^{๙๓}อร่าม อินพุ่ม, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ เพชรกระฉัด จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๔.

^{๙๔}พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัทฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๕.

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตและทำให้สังคมอยู่กันอย่างมีความสุขได้ด้วยการให้ทาน พระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ว่า การให้ทานเป็นมงคลสูงสุด

๒) มงคลข้อที่ ๑๖ การประพฤติธรรม

ความประพฤติธรรม หรือความประพฤติไม่ปราศจากกรรม หมายถึง การประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ชื่อว่าธรรมจริยา^{๙๕}

การประพฤติธรรม หรือประพฤติกุศลกรรมบถ มี ๑๐ ประการ ดังนี้

ความประพฤติชอบด้วยกาย^{๙๖} มี ๓ อย่าง คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ และเว้นจากการประพฤติผิดในกาม^{๙๗}

ความประพฤติชอบด้วยวาจา^{๙๘} มี ๔ อย่าง คือ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ และเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ^{๙๙}

ความประพฤติชอบด้วยใจ^{๑๐๐} มี ๓ อย่าง คือ ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่พยาบาทปองร้าย และไม่เห็นผิดจากคลองธรรม^{๑๐๑}

การประพฤติธรรม มีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ๑.เป็นมหากุศล ๒.เป็นผู้ไม่ประมาท ๓.เป็นผู้รักษาสัทธรรม ๔.เป็นผู้นำพระพุทธศาสนาให้เจริญ ๕.เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า ๖.ไม่ก่อเวรก่อภัยกับใครๆ ๗.เป็นผู้ให้อภัยแก่สรรพสัตว์ ๘.เป็นผู้ดำเนินตามปฏิปทาของนักปราชญ์ ๙.สร้างความเจริญความสงบสุขแก่ตนเองและส่วนรวม เป็นต้น

สรุปมงคลข้อที่ ๑๖ ประพฤติธรรม เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ประพฤติธรรมหมายความว่า ให้บุคคลใช้ความอดทนอดกลั้นประพฤตินอยู่ในกรอบของความดีและความถูกต้องเป็นที่ตั้ง การที่คนเราจะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมนั้น ต้องประพฤติธรรม เพื่อเป็นการปรับปรุงตนให้พร้อมที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างผาสุก ไม่นำความเดือดร้อนมาสู่ตนเองและผู้อื่น โดยการประพฤติธรรมพิจารณาได้ ๒ นัย คือ ๑.โดยการประพฤติธรรม คือความเที่ยงธรรม ถูกต้อง ความชอบด้วยเหตุผล ก็ด้วยการไม่ประพฤติอคติ ๔ ประการ คือ ลำเอียงเพราะชอบ ลำเอียงเพราะชัง ลำเอียงเพราะหลง ลำเอียงเพราะกลัวภัย ๒.โดยประพฤติตามธรรม หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มีการเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม เป็นต้น ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้า จึงตรัสไว้ว่า การประพฤติธรรม เป็นมงคลสูงสุด

^{๙๕}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลดิลกทิปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๔.

^{๙๖}อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๗/๑๖๑.

^{๙๗}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘.

^{๙๘}อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๗/๑๖๑.

^{๙๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๕.

^{๑๐๐}อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๗/๑๖๑.

^{๑๐๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๙๘.

๓) มงคลข้อที่ ๑๗ การสงเคราะห์ญาติ

ชนผู้เกี่ยวเนื่องกัน ช้างมารดาที่ดี ช้างบิดาก็ดี คือ นับแต่ชั้นแห่งปู่ ย่า ตา ยาย ขึ้นทอด ลงมา ๗ ชั่วโคตร ชื่อว่า ญาติ^{๑๐๒} คนเหล่าใดย่อมรู้จัก และเขาก็รู้้อย่างนี้ว่า คนเหล่านั้น นับเข้าในภายใน(พวกพ้อง) เหตุนั้น คนเหล่านั้นจึงชื่อว่า ญาติ^{๑๐๓}

ญาติ นั้น มี ๒ ประเภท ได้แก่

๑.ญาติทางโลก มี ๒ พวก คือ

- ๑.ญาติโดยสายโลหิต เช่น ทวด ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น
- ๒.ญาติโดยความใกล้ชิดคุ้นเคย เช่น เป็นเพื่อนสนิทสนมกับเราโดยตรงหรือสนิทสนมกับญาติทางสายโลหิตของเรา

๒.ญาติทางธรรม หมายถึง ผู้เป็นญาติเพราะเหตุ ๔ ประการ คือ

- ๑.ญาติเพราะบวชให้เป็นพระภิกษุ
- ๒.ญาติเพราะบวชให้เป็นสามเณร
- ๓.ญาติเพราะให้นิสสัย (พิธีกรรมของสงฆ์ที่พระอุปัชฌาย์ให้แก่ศิษย์)
- ๔.เป็นญาติเพราะสอนธรรมะให้^{๑๐๔}

การสงเคราะห์ญาติ อยู่ในการผูกสามัคคีรวมน้ำใจญาติให้เป็นปึกแผ่น โดยใช้หลัก สังคหวัตถุ ๔ ดังนี้

- ๑.แบ่งปันกัน หมายถึง แบ่งปันไปมา
- ๒.พูดดีต่อกัน หมายถึง พูดจาจับใจ
- ๓.ช่วยเหลือกัน หมายถึง ช่วยกิจกันไป
- ๔.วางตัวดีต่อกัน หมายถึง นิสัยเป็นกันเอง^{๑๐๕}

การสงเคราะห์ญาติ มีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ๑.เป็นฐานป้องกันภัย ศัตรูหมู่พาลทำอันตรายได้ยาก ๒.เป็นฐานอำนาจ ให้ขยายกิจการงานได้ใหญ่โตขึ้น ๓.เป็นบุญกุศล ๔.เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ๕.ทำให้สนิทสนมคุ้นเคยกัน ๖.ทำให้เกิดความสามัคคีกัน ๗.ทำให้เกิดความจงรักภักดีต่อกัน ๘.ทำให้ตระกูลใหญ่โต มั่นคง เป็นต้น

สรุปมงคลข้อที่ ๑๗ การสงเคราะห์ญาติ เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้สงเคราะห์ญาติ ก็หมายความว่า ให้บุคคลรู้จักใช้ความอดทนอดกลั้นฝึกฝนจนสามารถช่วยเหลือตัวเอง มารดา บิดา บุตร หรือภรรยา สามิได้แล้ว ยังต้องช่วยเหลือคนอื่นที่คุ้นเคยหรือคนที่ใกล้ชิดกันอีกด้วย จึงต้องรู้จักการสงเคราะห์ญาติ คำว่า ญาติ ความหมายค่อนข้างกว้าง แต่ผู้วิจัยกำลังหมายถึง คนที่เคยคุ้นเคย

^{๑๐๒}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒**, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗๘.

^{๑๐๓}ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒**, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗๙.

^{๑๐๔}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, **มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า"**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๘.

^{๑๐๕}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๓๙.

วางใจกันได้ มีอยู่ ๒ ประเภท คือ ญาติทางโลก และญาติทางธรรม ในการสงเคราะห์ญาตินั้นเราควรใช้ความอดทนอดกลั้นในการสงเคราะห์ด้วยการให้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การกล่าวด้วยคำสุภาพ อ่อนหวาน และการช่วยขวนขวายช่วยเหลือกิจการงานต่างๆ พร้อมทั้งทำตนให้เสมอต้นเสมอปลาย จะเป็นการยึดเหนี่ยวน้ำใจกันและเป็นเครื่องประสานใจหมู่ญาติและหมู่ชนทั้งหลายไว้ในความสามัคคี รักใคร่กันต่อไป ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้า จึงตรัสไว้ว่า การสงเคราะห์ญาติ เป็นมงคลสูงสุด

๔) มงคลข้อที่ ๑๘ การทำงานไม่มีโทษ

คำว่า “อนวัชชานิ กัมมานิ” แปลว่า การทำงานที่ไม่มีโทษ คำว่า “งานไม่มีโทษ” คือ งานที่ไม่มีพิษมีภัย ไม่มีเรื่องที่จะนำความเดือดร้อนมาให้ทั้งตนเองและผู้อื่น เมื่อทำแล้วนำประโยชน์มาให้ฝ่ายเดียว ไม่ก่อความเสียหายให้กับใคร^{๑๐๖} กรรมมีการสมทานองค์อุโบสถ การทำความขวนขวาย การปลูกสร้างละเมาะไม้ในอารามและการสร้างสะพานเป็นต้น ชื่อว่า การงานไม่มีโทษ^{๑๐๗}

องค์ประกอบของงานไม่มีโทษ งานไม่มีโทษจะต้องมีองค์ประกอบ ๔ ประการ ดังนี้

๑.ไม่ผิดกฎหมาย กฎหมายเป็นระเบียบข้อบังคับซึ่งทุกคนต้องปฏิบัติตาม

๒.ไม่ผิดประเพณี ประเพณี หมายถึง จารีต ขนบธรรมเนียมของมหาชนในถิ่นหนึ่งๆ หรือสังคมหนึ่ง ใครทำผิดประเพณีถือว่าผิดต่อมหาชน

๓.ไม่ผิดศีล ศีลเป็นพื้นฐานของการทำความดีทุกอย่าง

๔.ไม่ผิดธรรม ธรรมคือความถูกต้องดี ในการปฏิบัติงานทุกครั้งต้องคำนึงถึงข้อธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ให้ถึถ้วน^{๑๐๘}

การทำงานไม่มีโทษ มีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ คนทำงานไม่มีโทษนั้น จะหลักก็เป็นสุข จะตื่นก็เป็นสุข ไม่อายใคร ไม่ต้องหวาดระแวงใคร เพราะงานที่ทำเป็นประโยชน์แก่โลกล้วนๆ ไม่มีโทษเข้าไปเจือปนเลย ชื่อว่าได้ทดแทนบุญคุณของโลกที่อาศัยเกิดมา เมื่อทำงานเสร็จเรียบร้อยก็จะได้สันติสุขเป็นเครื่องตอบแทนไปชั่วกาลนาน

สรุปมงคลข้อที่ ๑๗ ทำงานไม่มีโทษ เหตุที่พระพุทธองค์ทรงสอนว่า ให้ทำงานไม่มีโทษ โดยสรุป คือ อุโบสถกรรม นอกบาติ หมายถึง ให้บุคคลรู้จักใช้ความอดทนในการเลือกทำงานชนิดที่ไม่มีใครติเตียนได้ คือ ใช้ความอดทนอดกลั้น ทำมาหาเลี้ยงชีพต่างๆ เช่น ทำนา ทำสวน เป็นครู เป็นช่างไม้ เป็นต้น และทำงานสังคมสงเคราะห์ช่วยเหลืองานสังคม เช่น สร้างสะพาน ทำถนน เป็นต้น โดยทำให้ถูกกฎหมาย ประเพณี ศีลและขอบธรรม ช่วยส่งเสริมผู้ปฏิบัติให้ปราศจากโทษและนำความเจริญมาสู่สังคมต่อไป

๓.๕.๖ ขันติธรรมเพื่อปรับสภาพใจให้พร้อม

ในมงคลสูตร มงคลหมู่ที่ ๖ พระพุทธองค์ทรงเน้นที่การปฏิบัติตนตามกฎระเบียบที่ทางสังคมวางไว้ ตลอดจนการรักษากาย วาจา ใจ เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการฝึกฝนอบรมจิตเพื่อ

^{๑๐๖}อร่าม อินพุ่ม, **มงคลชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ เพชรกระรัต จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๙.

^{๑๐๗}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **มงคลชีวิตที่ปนี ภาษาไทย ภาค ๒**, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘๙.

^{๑๐๘}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, **มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า"**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๖-๑๕๘.

สร้างตนให้เป็นผู้ที่พร้อมจะรองรับการพัฒนาจิตใจ เป็นการฝึกให้รู้จักถ่วงสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย

ในมงคลหมื่นนี้ ผู้วิชัยขอนำพระสูตรที่เป็นการสร้างตนให้เป็นผู้รู้จักปรับเตรียมสภาพใจให้พร้อมเพื่อการทำกิเลสให้สิ้นไป ด้วยการใช้ขันติธรรมสร้างความพร้อมในการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเอง จนเป็นผู้มีความสามารถในปรับเตรียมสภาพจิตใจให้พร้อมตามแนวคำสอนในมงคลสูตร จึงต้องมีปัจจัยคุณสมบัติดังนี้ ๑) มงคลข้อที่ ๑๙ งดเว้นจากบาป, ๒) มงคลข้อที่ ๒๐ สรรวมจากการดื่มน้ำเมา, ๓) มงคลข้อที่ ๒๑ ไม่ประมาทในธรรม ดังต่อไปนี้

๑) มงคลข้อที่ ๑๙ การงดเว้นจากบาป

การงด^{๑๐๙} หมายถึง สิ่งใดที่เคยทำแล้วหยุดเสีย เลิกเสีย^{๑๑๐} ชื่อว่า อารติ^{๑๑๑}

การเว้น^{๑๑๒} หมายถึง สิ่งใดที่ไม่เคยทำ ก็ไม่ยอมทำเลย^{๑๑๓} ชื่อว่า วิริติ จากบาป ได้แก่ จากอกุศล^{๑๑๔}

งดเว้นจากบาป จึงหมายความว่า การกระทำใดก็ตามทั้งกาย วาจา ใจที่เป็นความชั่ว ความร้ายกาจ ทำให้ใจเศร้าหมอง ถ้าเราเคยทำอยู่ก็งดเสีย ที่ยังไม่เคยทำก็จะเว้นไม่ยอมทำโดยเด็ดขาด^{๑๑๕}

สิ่งที่ทำแล้วเป็นบาป คือ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ได้แก่ ๑. ฆ่าสัตว์ เช่น ฆ่าคน ยิงนกตกปลา ๒.ลักทรัพย์ เช่น ลักขโมย ปล้น ฉ้อโกง ๓.ประพฤติดินในกาม เช่น เป็นชู้ อนาคต ๔.พูดเท็จ เช่น พูดโกหก ทำหลักฐานเท็จ ๕.พูดส่อเสียด เช่น พูดยุยงให้เขาแตกกัน ๖.พูดคำหยาบ เช่น ด่า ประชดว่ากระเทย ๗.พูดเพ้อเจ้อ เช่น พูดพล่าม พูดเหลวไหล ๘.คิดโลภมาก เช่น อยากได้ในทางทุจริต ๙.คิดพยาบาท เช่น คิดอาฆาต คิดปองร้าย ๑๐.มีความเห็นผิด เช่น เห็นว่าบุญบาปไม่มีจริง^{๑๑๖}

การงดเว้นบาป มีอานิสงส์หลายประการดังนี้ ๑.ทำให้เป็นคนไม่มีเวร ไม่มีภัย ๒.ทำให้เกิดมหากุศลตามมา ๓.ทำให้โรคภัยไข้เจ็บไม่เบียดเบียน ๔.ทำให้เป็นผู้ไม่ประมาท ๕.ทำให้เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ๖.ทำจิตใจผ่องใส พร้อมจะรองรับคุณธรรมขั้นสูงต่อไป

สรุปมงคลข้อที่ ๑๙ งดเว้นจากบาป เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้งดเว้นจากบาป หมายความว่า ให้บุคคลใช้ความอดทนอดกลั้นไม่ให้จิตใจหลงไปในการกระทำใดๆ ทั้งทางกาย วาจา และใจ ที่เป็นความชั่ว ที่เป็นอกุศล ที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง ถ้าเคยทำอยู่ ก็ให้ใช้ขันติคือความอดทนอดกลั้นงดเสีย แต่ถ้ายังไม่เคยทำก็ให้ใช้ความอดทนเว้นให้ห่างไกล อย่าทำโดยเด็ดขาด เพื่อฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้มีหิริ คือ ความละอายบาป โอตตัปปะ คือ ความกลัวบาป เมื่อบุคคลมีความอดทนยอม

^{๑๐๙}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๓.

^{๑๑๐}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัทฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑๖๙.

^{๑๑๑}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, หน้า ๑๒๓.

^{๑๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓.

^{๑๑๓}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัทฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑๖๙.

^{๑๑๔}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, หน้า ๑๒๓.

^{๑๑๕}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", หน้า ๑๖๙.

^{๑๑๖}ดูรายละเอียดใน พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", หน้า ๑๖๙-๑๗๐.

เกิดหิริและโอตตปะอยู่ในใจตนอย่างมั่นคง ย่อมสามารถดเว้นบาปทั้งในที่ลับและที่แจ้งได้อย่างแท้จริง

๒) มงคลข้อที่ ๒๐ การสำรวมจากการตึมน้ำเมา

น้ำเมา โดยทั่วไป หมายถึง เหล้า แต่ในที่นี้หมายถึง ของมีนเมาให้โทษทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นน้ำหรือแห้ง รวมทั้งสิ่งเสพติดทุกชนิด

ตึม ในที่นี้หมายถึง การทำให้ซึมซาบเข้าไปในร่างกาย ไม่ว่าจะโดยวิธี ตึม ดม อัด นัตถ์ สูบ ฉีด ก็ตาม

สำรวม หมายถึง ระมัดระวัง^{๑๑๗}

เพราะฉะนั้น ในมงคลข้อนี้จึงหมายถึง การงดเว้นเด็ดขาดจากการเสพสิ่งเสพติดให้โทษ ถ้าใครเสพใครติดก็ให้ถอนตัวออกเสีย ทำตัวให้เป็นอิสระจะได้เกิดสิริมงคลแก่ตนเองและผู้อื่น^{๑๑๘}

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงสรุปโทษของการตึมสุราไว้ ๖ ประการ คือ

๑. ทำให้เสียทรัพย์ เพราะไหนจะต้องซื้อเหล้ามาตึมเอง หรือเลี้ยงเพื่อน
๒. ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาท เพราะตึมเหล้าแล้วขาดสติไม่สามารถควบคุมตนเองได้
๓. ทำให้เกิดโรคหลายอย่าง ทั้งโรคตับแข็ง โรคหัวใจ
๔. ทำให้เสียชื่อเสียง เพราะไปทำสิ่งที่ไม่ดีเข้า

๕. ทำให้แสดงกิริยาที่ดูขาดขาดความละอาย พอเมาแล้วอะไรที่ไม่กล้าทำก็ทำได้

๖. ทำให้สติปัญญาเสื่อมถอย พอเมาแล้ว จะคิดอะไรก็คิดไม่ออก พุดจาจวน

เพราะเหตุนี้ เหล้าจึงผลาญทุกสิ่งทุกอย่าง ผลาญทรัพย์ ผลาญไมตรี ผลาญสุขภาพ ผลาญเกียรติยศ ผลาญศักดิ์ศรี ผลาญสติปัญญา^{๑๑๙}

การสำรวมจากการตึมน้ำเมา มีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ คือ ๑. ทำให้เป็นคนมีสติดี ๒. ทำให้ไม่ลุ่มหลง ไม่มัวเมา ๓. ทำให้ไม่เกิดการทะเลาะวิวาท ๔. ทำให้กิจการทั้งในอดีต ปัจจุบัน อนาคต ได้รวดเร็ว ๕. ทำให้ไม่เป็นบ้า ไม่เป็นใบ้ ไม่เป็นคนปัญญาอ่อน ๖. ทำให้มีแต่ความสุข มีคนนับถือยำเกรง ๗. ทำให้มีชื่อเสียง เป็นที่รักใคร่ของคนทั่วไป ๘. ทำให้ไม่หลงทำร้ายผู้มีพระคุณ เป็นต้น

สรุปมงคลข้อที่ ๒๐ สำรวมจากการตึมน้ำเมา เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้สำรวมจากการตึมน้ำเมา ก็หมายความว่า ให้บุคคลใช้ความอดทนอดกลั้นทั้งดและเว้นจากการเสพหรือบริโภคสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความขาดสติ คือ น้ำเมา อันเป็นบ่อเกิดแห่งความประมาท ให้ใช้ความอดทนอดกลั้นระมัดระวังไม่เข้าไปทดลองหรือเป็นทาสของน้ำเมา เพื่อความเจริญแห่งสติปัญญาของตน บุคคลผู้ปรารถนาความเจริญก้าวหน้าทางจิตใจ ต้องใช้ความอดทนอดกลั้นงดเว้นจากบาปชั่วร้ายต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งบั่นทอนชีวิต

^{๑๑๗}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร:บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๘๙.

^{๑๑๘}อร่าม อินพุ่ม, **มงคลชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ เพชรกะรัต จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓๒.

^{๑๑๙}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, **มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า"**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗๙.

๓) มงคลข้อที่ ๒๑ การไม่ประมาทในธรรม

อาการคือความมัวเมา ชื่อว่า ความประมาท ความไม่มีการทำโดยเคารพ ความไม่มีการทำโดยติดต่อ ความไม่มีการทำไม่หยุด ความประพฤติด้อยหย่อน ความทอดธุระ ความไม่ประกอบเนื่องๆ ในการบำเพ็ญกุศลธรรม ชื่อว่า ความประมาท^{๑๒๐}

ความไม่ประมาทในธรรม เมื่อกล่าวโดยอรรถแล้วก็คือความไม่ประมาทในกรณีกิจอันเป็นหน้าที่ซึ่งจะพึงกระทำ พุทฺธิ คิธฺส ให้เกิดผลนั่นเอง มีแนวทางปฏิบัติ ๕ ประการ คือ

๑. ไม่ประมาทในกาลเวลา คือ การไม่ปล่อยเวลาให้เสียไปโดยเปล่าประโยชน์

๒. ไม่ประมาทในวัย คือ การไม่คิดว่าขณะนี้เดี๋ยวนี้ตนเองยังมีอายุน้อยอยู่ ยังไม่ควรทำความดี ยังไม่ควรสร้างกุศล

๓. ไม่ประมาทในการงาน คือ การทำงานทุกอย่างไม่เลือกงานไม่ปล่อยงานให้ค้างค้ำ

๔. ไม่ประมาทในการศึกษา คือ การเห็นคุณค่าของการศึกษาไม่มัวเมาหลงใหลเอาแต่เที่ยวเตร่สนุกสนาน

๕. ไม่ประมาทในการปฏิบัติธรรม คือ ไม่คิดว่าการปฏิบัติธรรมนั้นเป็นเรื่องยาก เป็นเรื่องไม่เหมาะสมของคนทั่วไป^{๑๒๑}

การไม่ประมาทในธรรม มีอานิสงส์หลายประการ คือ ๑. ทำให้ได้รับมหากุศล ๒. ทำให้ได้ชื่อเป็นผู้ไม่ตาย ๓. ทำให้ไม่ตกไปสู่อบายภูมิ ๔. ทำให้คลายจากทุกข์ ๕. ทำให้เพลิดเพลน ไม่เบื่อหน่ายในการสร้างความดี ๖. ย่อมได้รับความสุขในการดำรงชีพ ๗. เป็นผู้ตื่นตัว ไม่เพิกเฉยละเลยในการสร้างความดี ๘. ความชั่วความไม่ดีต่างๆ ย่อมสูญสิ้นไปโดยเร็ว

สรุปมงคลข้อที่ ๒๑ ไม่ประมาทในธรรม เหตุที่พระพุทธองค์ทรงสอนว่า ไม่ให้ประมาทในธรรม ก็หมายความว่า ในการดำเนินชีวิตนั้น บุคคลจะต้องใช้ความอดทนอดกลั้นมีสติกำกับอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการคิด การพูดหรือการกระทำไม่ยอมตกไปในทางที่เสื่อม และพยายามทำความดีให้เต็มที่ ใช้ความอดทนในการละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต ในการละวจีทุจริต ประพฤติวจีสุจริต ในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต ไม่ให้ประมาทในการทำพุทฺธิคิธฺส ให้ปรับความคิดและจิตใจของตนให้ถูกต้องเหมาะสมนั่นเอง

๓.๕.๗. ขั้นตอนธรรมเพื่อการแสวงหาธรรมะเบื้องต้นให้ตน

ในมงคลสูตร มงคลหมู่ที่ ๗ เมื่อเราเตรียมสภาพใจให้พร้อมแล้ว ก็เริ่มลงมือแสวงหาธรรมะเบื้องต้นใส่ตัว ผู้ที่แสวงหาธรรมะใส่ตัว จำเป็นต้องมีคุณสมบัติหลายประการเป็นพื้นฐานจึงจะสามารถรองรับธรรมะต่างๆ ได้อย่างเต็มที่

ในมงคลหมู่นี้ ผู้วิจัยขอนำมงคลสูตรที่จะสร้างตนให้เป็นผู้แสวงหาธรรมะเบื้องต้นให้ตนเพื่อความพร้อมในการประพฤติปฏิบัติตามแนวทางของมงคลสูตรเพื่อให้กิเลสหมดไป ด้วยการใช้ขั้นตอนธรรมในการแสวงหาธรรมะเพื่อพัฒนาตนเองตามแนวคำสอนในมงคลสูตร จึงต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้ ๑) มงคลข้อที่ ๒๒ การมีความเคารพ ๒) มงคลข้อที่ ๒๓ การมีความถ่อมตน ๓) มงคลข้อที่ ๒๔ การ

^{๑๒๐}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗๘.

^{๑๒๑}ดูรายละเอียดใน อร่าม อินพุ่ม, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ เพชรกระรัต จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓๙-๑๔๐.

มีความสันโดษ ๔) มงคลข้อที่ ๒๕ การมีความกตัญญู ๕) มงคลข้อที่ ๒๖ การพึงธรรมตามกาล จะได้
นำเสนอต่อไปนี้

๑) มงคลข้อที่ ๒๒ การมีความเคารพ

การกระทำความหนัก คือ ความเป็นผู้มีความเคารพ ตามสมควร ในบุคคลเป็นต้นว่า
พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกของพระตถาคต พระอาจารย์ พระอุปัชฌาย์ มารดาบิดา
พี่ชาย พี่สาว ผู้ควรแก่การประกอบในการทำ ความเคารพ ชื่อว่า คารวะ^{๑๒๒}

ความเคารพ ได้แก่ กิริยาอาการยกย่องเชิดชูบุคคลหรือสิ่งที่ควรยกย่องเชิดชู ได้แก่ การ
กราบ การไหว้ อ่อนน้อม การต้อนรับ การสำรวมกิริยาให้สงบ และมีความเอื้อเฟื้อเอาใจใส่แสดงให้
เห็นน้ำใจว่า ตั้งใจยกย่องเชิดชูให้สมควรแก่ฐาน^{๑๒๓}

สิ่งที่ควรเคารพในทางพระพุทธศาสนา ได้แสดงถึงบุคคลและสิ่งของที่ควรเคารพไว้ ๖
ประการ คือ

๑.มีความเคารพ มีความยำเกรงในพระพุทธเจ้า

๒.มีความเคารพ มีความยำเกรงในพระธรรม

๓.มีความเคารพ มีความยำเกรงในพระสงฆ์

๔.มีความเคารพ มีความยำเกรงในการศึกษา

๕.มีความเคารพ มีความยำเกรงในกันและกัน^{๑๒๔}

การมีความเคารพมีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ๑.ทำให้เป็นคนน่ารัก น่าเอ็นดู น่าเกรงใจ
๒.ทำให้ได้รับความสุขกาย สบายใจ ๓.ทำให้ไม่มีความเดือดร้อน ไม่มีเวร ไม่มีภัย ๔.ทำให้สามารถ
ถ่ายทอดความดีจากผู้อื่นได้ง่าย ๕.ทำให้ผู้อื่นอยากช่วยเหลือเพิ่มเติมคุณความดีให้ ๖.ทำให้สติดีขึ้น
เป็นคนไม่ประมาท ๗.ทำให้เป็นคนมีปัญญาละเอียดอ่อน รู้จริง และทำได้จริง

สรุปมงคลข้อที่ ๒๒ มีความเคารพ เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีความเคารพ
หมายความว่า ให้บุคคลเป็นผู้มีความอดทนอดกลั้นในความตระหนักรู้ ชาบซึ่ง รู้ถึงคุณความดีที่มีอยู่จริง
ของบุคคลอื่น ยอมรับนับถือความดีของบุคคลอื่นด้วยใจจริง อันเป็นการแสดงความใส่ใจในคุณความดี
ของสิ่งที่เราเคารพด้วยใจจริง ให้ปรากฏชัดแก่บุคคลทั่วไป ด้วยความอดทนในการแสดงออกทางกาย
วาจา มีอยู่หลายวิธี เช่น หลีกทางให้ ลูกขึ้นยืนต้อนรับ การให้ที่นั่งแก่ท่าน

๒) มงคลข้อที่ ๒๓ การมีความถ่อมตน

ความถ่อมตน มาจากภาษาบาลีว่า นิวาโต

วาโต แปลว่า ลม พองลม

นิ แปลว่า ไม่มีออก

นิวาโต แปลว่า ไม่พองลม เบาลมออกแล้ว คือ เอาการะทูลฐิออก มีความสงบเสงี่ยม
เจียมตน ไม่แบ่ง ไม่ทะนงตน ไม่มีความมานะถือตัวไม่โอวดดีถือดี ไม่ดูถูกเหยียดหยามใคร ไม่กระด้าง

^{๑๒๒}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถปิณี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก,
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙๑.

^{๑๒๓}สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี), มงคลในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กิตติ
วรรณ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙๖.

^{๑๒๔}อง.ณก.ก. (ไทย) ๒๒/๒๐๑/๓๔๔.

ไม่เย่อหยิ่ง จอทอง^{๑๒๕}

ความเป็นผู้มีใจอ่อนน้อม คือความเป็นผู้ประพฤติก่อมนั่น ชื่อว่า นิวาตะ (ความประพฤติก่อมนั่น) หมายถึง บุคคลประกอบแล้วด้วยความเป็นผู้ประพฤติก่อมนั่นใด เป็นผู้จัดมานะเสียได้ จัดความกระด้างเสียได้ เป็นผู้เช้นกับด้วยท่อนผ้าสำหรับเช็ดเท้า เสมอด้วยโคผู้ตัวเขาหัก และเป็นผู้เสมอด้วยงูพิษที่ถูกถอนเขี้ยวแล้ว มีวาจาอ่อนหวาน มีวาจาโน้มนวล มีวาจาน่าปลื้มใจนี้ ชื่อว่า นิวาต

ลักษณะของผู้มีความก่อดมน จะเป็นผู้มีคุณค่าของตนตามความเป็นจริง เจียมเนื้อเจียมตัว ทำให้มีลักษณะเด่นกว่าคนทั้งหลาย ๓ ประการดังนี้

๑.มีกิริยาอ่อนน้อม คือ ประกอบด้วยความละมุนละม่อม

๒.มีวาจาอ่อนหวาน คือ เป็นผู้ที่มีวาจาอ่อนหวาน วาจากลมกล่อม ไม่หยาบคาบ

๓.มีใจอ่อนโยน คือ มีใจนอบน้อม ละมุนละม่อม ก่อดมตัว มีใจละไมแต่มีใจอ่อนแอ มีใจเข้มแข็งแต่ไม่ใช่กระด้าง^{๑๒๖}

การมีความก่อดมน มีอานิสงส์หลายประการ คือ ทำให้อยู่เป็นสุข ไม่มีศัตรู ทำให้น่ารัก น่านับถือ น่าเคารพกราบไหว้ ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ทำให้ได้กัลยาณมิตร ทำให้สามารถถ่ายทอดคุณความดีจากผู้อื่นได้ ทำให้ไม่ประมาท ตั้งอยู่ในธรรม เป็นต้น

สรุปมงคลข้อที่ ๒๓ มีความก่อดมน เหตุที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้มีความก่อดมน ก็หมายความว่า ให้บุคคลใช้ความอดทนอดกลั้นในการเป็นผู้ละมานะทิฐิออกเสีย ถ้าบุคคลนำมาประพฤติปฏิบัติให้เกิดมีในตน ย่อมจะยังประโยชน์ให้บังเกิดแก่ตนเองและยังคุณประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติ เพราะความสุภาพอ่อนน้อมก่อดมน เป็นมารยาททางสังคม ความก่อดมน เป็นคุณสมบัติที่สำคัญในการครองตน การบริหารงานบุคคล การติดต่อประสานงานและการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีนั้น ความสุภาพอ่อนน้อมก่อดมนเป็นสิ่งที่สำคัญมาก การใช้ความอดทนอดกลั้นฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้มีความก่อดมน ช่วยพัฒนาบุคลิกภาพให้สุภาพ นุ่มนวล เป็นที่รักของบุคคลทั่วไปและผู้ที่เราได้พบปะสนทนาด้วย

๓) มงคลข้อที่ ๒๔ การมีความสันโดษ

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้แสดงความหมายของคำว่า “สันโดษ” ไว้ ดังนี้ “ความยินดี, ความพอใจ, ยินดีในของของตน, การมีความสุขความพอใจด้วยเครื่องเลี้ยงชีพที่หามาได้ด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรมของตน ไม่โลภ ไม่ริษยาใคร”^{๑๒๗}

บุคคลชื่อว่า เป็นผู้สันโดษ เพราะยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ เพราะยินดีด้วยปัจจัยของตน ยินดีด้วยปัจจัยที่มีอยู่ และยินดีโดยสม่ำเสมอ ภิกษุไม่แสดงวิการ(ความผันแปร)ทั้งในเวลารับ ทั้งในเวลาบริโภค ยังอดภาพให้เป็นไปด้วยปัจจัย ๔ นั้นที่ดี หรือไม่ดี ซึ่งหายกถวายแล้ว โดยความเคารพหรือไม่เคารพก็ตาม ชื่อว่าเป็นผู้สันโดษด้วยปัจจัยของตน ภิกษุยินดีอยู่ด้วยปัจจัย ๔ นั้น ซึ่งมีอยู่เท่านั้น ไม่ปรารถนาปัจจัยอื่นไปจากปัจจัยนั้น ละความเป็นคนมักมากเสีย ชื่อว่า

^{๑๒๕}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", หน้า ๒๐๔.

^{๑๒๖}ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลกถาปิณี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๓.

^{๑๒๗}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๓๐.

เป็นผู้สันโดษด้วยปัจจัยที่มีอยู่ ภิกษุละความยินดีและยินร้าย มีความสม่ำเสมอในอารมณ์ทั้งปวง ชื่อว่าเป็นผู้สันโดษโดยสม่ำเสมอ^{๑๒๘}

พระพุทธองค์สอนให้ชาวพุทธมีความสันโดษ คือ ความยินดีพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ เพราะสันโดษเป็นเงื่อนไขสำคัญของความสุข จึงตรัสสอนให้พุทธบริษัทของพระองค์แสวงหาของกินของใช้ที่จำเป็นแก่ชีวิต โดยไม่ให้เปื้อนหน้าเยี่ยงจระเข้ โดยยึดถือคุณธรรมของความสันโดษ ซึ่งมีคุณลักษณะ ๓ ประการ

๑. ยินดีพอใจในสิ่งที่มิได้ ด้วยเรี่ยวแรงของตนในทางที่ชอบธรรม ไม่ดิ้นรนอยากได้จนทำให้เกิดเดือดร้อน

๒. ยินดีพอใจกำลังของตน ใช้กำลังที่มีอยู่ เช่น ความรู้ ความสามารถให้เกิดผลเต็มที่ ไม่ย่อหย่อน บกพร่อง

๓. ยินดีพอใจแต่พอดีไม่เกินไป คือ รู้จักพอเป็น อิ่มเป็น และแบ่งปันส่วนที่เกินไปไปเอื้อให้ผู้อื่นตามสมควร^{๑๒๙}

ความสันโดษ มีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ทำให้ตัดกังวลต่างๆ เสียได้ ทำให้ออกห่างจากอกุศลกรรม ทำให้มีความสบายกายสบายใจ ทำให้พ้นจากความผิด พบแต่สิ่งถูกต้อง ทำให้ศีลธรรมเกิดในใจได้ง่าย ทำให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งปวง ทำให้มีกำลังใจสูง เมื่อรู้ว่าสิ่งใดไม่ดีก็ไม่ฝ่าฝืนทำ นำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ตน ทำให้มีโอกาสกระทำแต่สิ่งดีๆ ยิ่งขึ้น

สรุปมงคลข้อที่ ๒๔ มีความสันโดษ เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีความสันโดษหมายความว่า ให้บุคคลใช้ความอดทนอดกลั้นในความยินดี ชอบใจ พอใจกับของของตน คือ ให้เป็นผู้รู้จักพอ รู้จักประมาณในการดำรงชีพ พอเพียงเพื่อให้สังขารนี้สามารถดำรงอยู่ได้ตามอัตภาพ ไม่ได้มุ่งหมายให้คนเราดิ้นรนไขว่คว้าทะเยอทะยานจนเกินเหตุ การรู้จักพอ รู้จักประมาณ ซึ่งมีความสันโดษเป็นข้อธรรมที่ทรงคุณค่ายิ่ง สามารถให้คนเลิกเบียดเบียนกัน สามารถทำให้คนเลิกฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม สามารถทำให้คนอิ่มใจได้ แม้มีทรัพย์ มียศ มีตำแหน่งน้อย ทำให้สันโดษเป็นคุณธรรมอันประเสริฐเป็นไปเพื่อความเจริญทั้งแก่ตนเอง ครอบครัว และสังคมประเทศชาติ

๔) มงคลข้อที่ ๒๕ การมีความกตัญญู

ความรูู้ปการะ อันผู้ใดผู้หนึ่งทำแล้ว น้อยหรือมากก็ตาม โดยความระลึกถึงบ่อยๆ ชื่อว่า กตัญญูตา อีกนัยหนึ่ง บุญทั้งหลายนั้นแล ชื่อว่ามีอุปการะมากแก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะป้องกันทุกข์มีทุกข์ในนรกเป็นต้นได้ เพราะฉะนั้น ความระลึกถึงอุปการะแม้แห่งบุญเหล่านั้น ก็พึงทราบว่าเป็นกตัญญูตา^{๑๓๐} แปลว่า ความเป็นคนกตัญญู หรือความเป็นผู้รู้คุณท่าน^{๑๓๑}

^{๑๒๘} ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๒๐-๒๒๒.

^{๑๒๙} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๘๔.

^{๑๓๐} ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๗๐.

^{๑๓๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖), หน้า ๒.

รวมความแล้ว กตัญญู จึงหมายถึงการรู้จักบุญคุณ อะไรก็ตามที่เป็นบุญหรือมีคุณต่อตน แล้ว ก็ตามระลึกนึกถึงด้วยความซาบซึ้งไม่ลืมเลย เพราะตนเองได้สัมผัสอยู่ในปัจจุบันก็เพราะบุญทั้งหลายที่เคยทำไว้ในอดีตส่งผลให้ จึงไม่ลืมอุปการะของบุญนั้นเลย และตั้งใจสร้างสมบุญให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

ความกตัญญูจึงเป็นคุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้เกิดขึ้นในจิตใจ เพราะจะทำให้เกิดเกียรติยศ เจริญไปด้วยอำนาจเดชา เป็นที่เคารพนับถือของบุคคลอื่น เป็นที่รักของบุคคลที่พบเห็นเป็นที่เจริญ บันเทิงใจ การแสดงความกตัญญูต่อผู้กระทำคุณแก่เราแล้วตอบแทน มีดังนี้

๑.กตัญญูต่อบุคคล หมายถึง กตัญญูต่อบิดามารดา ในฐานะความเป็นลูกความควรระลึก อุปการคุณท่าน เป็นต้น

๒.กตัญญูต่อสัตว์ หมายถึง การทำมาหากินเลี้ยงชีพของมนุษย์ย่อมเนื่องด้วยสัตว์ เช่น อาหาร หรือการใช้แรงงานสัตว์ เป็นต้น

๓.กตัญญูต่อสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ลำธาร ภูเขา ให้ประโยชน์ให้ความร่มเย็นกับเรา เป็นต้น^{๑๓๒}

ความกตัญญู มีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ทำให้รักษาคุณความดีเดิมไว้ได้ ทำให้สร้าง คุณความดีใหม่เพิ่มได้อีก ทำให้เกิดสติ ไม่ประมาท ทำให้เกิดหิริโอตตปปะ ทำให้เกิดขันติ ทำให้จิตใจ ผ่องใส มองโลกในแง่ดี ทำให้เป็นที่สรรเสริญของคนดี ทำให้ไม่มีเวรไม่มีภัย

สรุปมงคลข้อที่ ๒๕ มีความกตัญญู เหตุที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้มีความกตัญญู หมายความว่า ให้บุคคลเป็นผู้รู้จักอุปการคุณที่ผู้อื่นทำแล้วแก่ตนไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตาม ย่อม ไม่ลืมอุปการคุณนั้น และตามระลึกถึงด้วยความซาบซึ้งอยู่เสมอ เมื่อระลึกถึงคุณท่าน เมื่อครั้งมีโอกา สจึงต้องใช้ความอดทนอดกลั้นทำการตอบแทนท่านตามโอกาสอันเหมาะสมนั้นไม่ว่าจะเป็นการตอบ แทนต่อบุคคล การตอบแทนต่อสัตว์ การตอบแทนต่อสิ่งของ อันเป็นเหตุสร้างความสำเร็จรุ่ง แก่ชีวิต ตนเองด้วย

๕) มงคลข้อที่ ๒๖ การพึงธรรมตามกาล

การพึงธรรมเพื่อบรรเทาวิตกเหล่านั้น ถูกอกุศลวิตกมีกามวิตกเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ครอบงำ ชื่อว่าการพึงธรรมโดยกาล^{๑๓๓}

โดยธรรมชาติจิตของสามัญชนทั่วไป ย่อมถูกนิรณทั้ง ๕ ประการ กันไม่ให้ก้าวหน้าใน คุณธรรมทั้งปวง นิรณนี้เป็นอกุศลธรรมที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง นิรณ ๕ นั้น คือ

- ๑.กามฉันทะ ความพอใจในกาม มีจิตหมกหมุ่นอยู่แต่กามคุณ
- ๒.พยาบาท ความคิดร้ายที่ทำให้ขัดเคืองแค้นใจ
- ๓.ถิ่นมิทธะ ความหดหู่เชื่องซึม
- ๔.อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ ความกระวนกระวายใจ

^{๑๓๒}ดูรายละเอียดใน อร่าม อินพุ่ม, **มงคลชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ เพชรกระรัต จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖๒.

^{๑๓๓}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **มงคลชีวิตปณี ภาษาไทย ภาค ๒**, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๙๒.

๕. วิถีกิจจา ความลึกลับเสกสย^{๑๓๔}

พระพุทธองค์จึงทรงให้พุทธบริษัทเมื่อมีเวลาให้เข้าฟังธรรมตามเวลาสมควร ในทางพระพุทธศาสนาได้จัดไว้หลากหลายกาลหลายเวลา ดังนี้

๑. วันธรรมสวนะ(วันพระ)

๒. เทศกาลฟังธรรม เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา เป็นต้น

๓. เทศกาลงานบุญ ได้แก่ งานทอดกฐิน งานทอดผ้าป่า เป็นต้น^{๑๓๕}

การฟังธรรมตามกาล มีอานิสงส์หลายประการ คือ

๑. เป็นการเพิ่มพูนความรู้ใหม่ เพราะผู้แสดงธรรมย่อมจะศึกษาค้นคว้าขบคิด นำข้อธรรมต่างๆ มาแสดง ทำให้เราได้ยินได้ฟังธรรมะที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน

๒. เป็นการทบทวนความรู้เดิม คือ ถ้าหัวข้อธรรมที่ผู้แสดงนำมาแสดงนั้นตรงกับสิ่งที่เราเคยศึกษามาแล้ว ก็จะทำให้เราได้ทบทวนความรู้เดิม ให้เกิดความเข้าใจแตกฉาน

๓. เป็นการปลดปล่อยความสงสัยเสียได้ คือ ถ้าผู้ฟังยังมีความสงสัยลังเลในการละความชั่วบางอย่าง หรือการทำความดีบางอย่าง เมื่อได้ฟังธรรมะเพิ่มเติมแล้ว จะทำให้หายความสงสัยลังเลนั้นหมดไป

๔. เป็นการปรับความเห็นให้ตรง คือ ในระหว่างการดำเนินชีวิตสู่จุดหมายของคนเรานั้น อาจถูกกิเลสและสิ่งแวดล้อมไม่ดีต่างๆ ทำให้มีความเห็นผิดเกิดขึ้นได้ เราจะได้เลิกความเห็นที่ผิดเสีย ประคองความเห็นให้ถูกต้อง

๕. เป็นการฝึกอบรมจิตใจให้สูงขึ้น เพราะการฟังธรรมเป็นเครื่องเตือนสติเรา ยกระดับจิตใจของเราให้สูงขึ้น จนกระทั่งสามารถจัดข้อบกพร่องได้เด็ดขาด^{๑๓๖}

สรุปมงคลข้อที่ ๒๖ ฟังธรรมตามกาล เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ฟังธรรมตามกาล หมายความว่า บุคคลใช้ความอดทนอดกลั้นขวนขวายหาเวลาไปฟังธรรม เพราะเมื่อคนเราห่างไกลจากการฟังธรรมย่อมถูกอกุศลธรรมชักนำให้กระทำความชั่วโดยตลอด เพราะด้วยอำนาจของนิวรณ์นั่นเอง การฟังคำสอนจากผู้มีธรรมทำให้เกิดความคิด เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ เมื่อมีผู้มีความรู้ความสามารถและมีธรรมมาแสดงธรรม ให้รับไปฟังธรรม เพราะการฟังธรรม จะทำให้เกิดความดีที่เป็นทุนหรือเป็นพื้นอยู่ในใจเราแล้วเป็นเครื่องอุดหนุนให้เรามีความเจริญรุ่งเรือง เข้าถึงธรรมได้โดยง่าย

๓.๕.๘ ขั้นตอนเพื่อการแสวงหาธรรมะเบื้องต้น

ในมงคลสูตร มงคลหมู่ที่ ๘ เมื่อเราได้แสวงหาศึกษาธรรมะเบื้องต้นให้กับตัวเองแล้วเมื่อเตรียมสภาพใจให้พร้อมด้วยธรรมะเบื้องต้นแล้ว ลำดับต่อไปก็เริ่มลงมือแสวงหาธรรมะเบื้องต้นใส่ตัว ผู้ที่แสวงหาธรรมะใส่ตัว เพื่อสร้างตนให้มีคุณธรรมเพียงพอที่จะสามารถรองรับธรรมะเบื้องต้นได้ จำเป็นต้องมีคุณสมบัติหลายประการเป็นพื้นฐานจึงจะสามารถรองรับธรรมะต่างๆ ได้อย่างเต็มที่

^{๑๓๔} อด.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๑/๙๘.

^{๑๓๕} ดูรายละเอียดใน อร่าม อินพุ่ม, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ เพชรกระร็ด จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖๗.

^{๑๓๖} พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๔๐-๒๔๑.

ในมงคลหมื่น ผู้วิจัยขอนำมงคลสูตรที่จะสร้างตนให้เป็นผู้แสวงหาศึกษาธรรมะเบื้องสูงให้ตนเพื่อความพร้อมในการทำกิเลสให้สิ้นไป ด้วยการใช้ขันติธรรมในการแสวงหาธรรมะเบื้องสูงมาพัฒนาตนเองตามแนวคำสอนในมงคลสูตร จึงต้องมีคุณสมบัติดังนี้ ๑) มงคลข้อที่ ๒๗ การมีความอดทน ๒) มงคลข้อที่ ๒๘ การเป็นคนว่าง่าย ๓) มงคลข้อที่ ๒๙ การเห็นสมณะ ๔) มงคลข้อที่ ๓๐ การสนทนารวมตามกาล จะได้นำเสนอต่อไปนี้

๑) มงคลข้อที่ ๒๗ การมีความอดทน

งานทุกชิ้นในโลกไม่ว่าจะเป็นงานเล็กงานใหญ่ที่สำเร็จขึ้นมาได้ นอกจากจะอาศัยปัญญาเป็นตัวนำแล้ว ล้วนต้องอาศัยคุณธรรมข้อหนึ่งเป็นพื้นฐานจึงสำเร็จได้ คุณธรรมข้อนั้นคือ ขันติ ถ้าขาดขันติเสียแล้ว จะไม่มีงานชิ้นใดสำเร็จได้เลย เพราะขันติเป็นคุณธรรมสำหรับทั้งต่อต้านความท้อถอยหดหู่ ขับเคลื่อนแรงเร้าให้เกิดความขยัน เป็นคุณธรรมช่วยบำรุงกำลังให้แข็งแกร่งกล้า สามารถเอาชนะงานที่ยากและหนักได้เสมอ ไม่ย่อท้อยอมแพ้ต่ออุปสรรคใดๆ คนที่มีขันติเป็นเครื่องประดับจิตใจ จึงมีความสำเร็จของงานทุกชิ้น ทั้งทางโลกและทางธรรม ด้วยขันติธรรมทั้งนั้น

ขันติ ชื่อว่า อธิวาสนา เพราะเป็นเครื่องอดกลั้น คือ อดทนแห่งบุคคล ได้แก่ อโหสะอันเป็นไปโดยอาการ คือ อดทนต่อหนาวร้อน เป็นต้น^{๑๓๗} ความอดทน มาจากคำว่า ขันติ หมายถึง ทน ลำบาก ทนตรากตรำ ทนเจ็บใจ ความหนักเอาเบาสู้ เพื่อบรรลุจุดหมายที่ตั้งงาม^{๑๓๘}

วิธีฝึกให้มีความอดทน ดังนี้

๑.ต้องคำนึงถึงหิริโอตตปเปให้มาก เมื่อมีความละอายและเกรงกลัวต่อบาปอย่างเต็มที่มีความอดทนย่อมจะเกิดขึ้น

๒.ต้องรู้จักเชิดอารมณ์ที่มาระทอนนั้นให้สูงขึ้น คือ นึกเสียว่าที่เราทำแกล้งเราอย่างนั้นนะ ดีแล้ว เช่น เขาต่ำนึกเสียว่าดีกว่าเขาดี

๓.ต้องฝึกสมาธิมากๆ เพราะทั้งขันติและสมาธิเป็นคุณธรรมที่เกี่ยวพันกัน ขันติจะหนักแน่นก็ต้องมีสมาธิรองรับ^{๑๓๙}

การมีความอดทนมีอานิสงส์หลายประการ คือ ทำให้กุศลธรรมทุกชนิดเจริญขึ้นได้ ทำให้เป็นคนมีเสน่ห์ เป็นที่รักของคนทั้งหลาย ทำให้ตัดรากเหง้าแห่งความชั่วทั้งหลายได้ ทำให้อยู่เย็นเป็นสุขทุกอริยาบถ ทำให้ศีลและสมาธิตั้งมั่น ทำให้ได้พรหมวิหารโดยง่าย เป็นต้น

สรุปมงคลข้อที่ ๒๗ มีความอดทน เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีความอดทนหมายความว่า ให้บุคคลเป็นผู้มีการรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะกระทบด้วยสิ่งที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม ฝึกฝนจิตของตนให้มีความหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน อดทนอดกลั้นต่อความลำบากตรากตรำ อดทนอดกลั้นต่อทุกขเวทนา อดทนอดกลั้นต่อความเจ็บใจ และอดทนอดกลั้นต่ออำนาจของกิเลส บุคคลผู้มีความอดทน ย่อมเป็นผู้ประสบความสำเร็จในงานทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นงานทางโลกหรืองานทางธรรม

^{๑๓๗}ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑๒.

^{๑๓๘}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธัมม์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๒.

^{๑๓๙}ดูรายละเอียดใน พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", หน้า ๒๔๗-๒๔๘.

๒) มงคลข้อที่ ๒๘ การเป็นคนว่าง่าย

ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายนี้เป็นกิริยาของความอ่อนโยน บิдамารดา ครูบาอาจารย์ อยากได้บุตร อยากได้ศิษย์ที่เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ไม่อยากเห็นบุตรเห็นศิษย์เป็นคนอวดดีถือมั่น ในเวลาใด บิдамารดา ครูบาอาจารย์ได้บุคคลที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของตนด้วยความเชื่อฟังอ่อนน้อม ท่านเหล่านั้นย่อมมีความอึดเอิบใจ ปิติยินดี มีความสุขใจ

ความเป็นคืออันบุคคลผู้ถูกกล่าวอยู่โดยชอบธรรม ไม่ถึงความกลบเกลื่อนหรือความเป็นผู้นิ่งเฉย หรือการคิดถึงคุณและโทษกระทำความเอื้อเฟื้อ ความเคารพ ความถ่อมตัว อย่างเหลือเกินไว้เบื้องหน้า กระทำคำพูดว่า ดีละ ดังนี้ ชื่อว่า ความเป็นผู้ว่าง่าย^{๑๔๐}

คนว่าง่ายสอนง่าย คือ คนที่อดทนต่อคำสั่งสอนได้ เมื่อมีผู้รู้แนะนำพร่ำสอนให้ ตักเตือนให้โดยชอบธรรมแล้ว ย่อมปฏิบัติตามคำสอนนั้นด้วยความเคารพอ่อนน้อม ไม่คัดค้าน ไม่ได้ตอบ ไม่แก้ตัวโดยประการใดๆ ทั้งสิ้น

ลักษณะของคนที่เป็นผู้ว่าง่าย มีดังนี้คือ

๑.เป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน คือ ไม่เย่อหยิ่งโส โอหัง ไม่แสดงกิริยาอาการแข่งกระด้าง

๒.ไม่เป็นคนดื้อรั้น ดันทุรัง เมื่อตนเองผิด เป็นคนที่ยอมรับผิดเสมอเมื่อรู้ว่าตนเองผิด

๓.ไม่เพ่งโทษผู้อื่น หมายความว่า ต้องเป็นคนคอยให้อภัยแก่ผู้อื่นเสมอ

๔.มีความเคารพต่อคำสอนของผู้อื่น การมีความเคารพต่อคำสอนยอมทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย

๕.มีความยินดีต่อคำสอน ไม่ว่าผู้ใดจะกล่าวสั่งสอนที่ประกอบไปด้วยธรรมก็ยอมรับฟังแต่โดยดี

การเป็นคนว่าง่ายมีอานิสงส์ หลายประการ คือ ทำให้เป็นที่เมตตาอยากแนะนำพร่ำสอนของคนทั้งหลาย ทำให้ได้รับโอวาท ทำให้ได้ธรรมะอันเป็นที่พึ่งแก่ตน ทำให้ละโทษทั้งปวงได้ ทำให้บรรลุคุณธรรมเบื้องสูงได้โดยง่าย เป็นต้น

สรุปมงคลข้อที่ ๒๘ เป็นคนว่าง่าย เหตุที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้เป็นคนว่าง่าย หมายความว่า ให้บุคคลเป็นผู้มีความอดทนอดกลั้นต่อคำสั่งสอน เพราะสังคมมนุษย์แต่ละสังคมมีทั้งผู้ใหญ่ ผู้เสมอกันและผู้เยาว์ ซึ่งจะต้องร่วมกันประพฤติปฏิบัติคุณธรรม เพราะทุกคนต่างหวังความดี อยากได้ดีด้วยกันทั้งนั้น เมื่อผู้รู้แนะนำพร่ำสอนให้คำตักเตือนโดยชอบธรรม ก็ยินดีปฏิบัติตามคำสอนนั้นด้วยความเคารพอ่อนน้อม ไม่ได้ตอบ ไม่คัดค้าน ด้วยการรับฟังคำสอนด้วยดี รับทำตามคำสอนด้วยดี และรับรู้คุณผู้สอนอย่างดี คนว่าง่ายเพราะเห็นแก่ความดีเท่านั้น จึงเป็นคนว่าง่ายที่แท้จริง ด้วยเหตุดังกล่าวคนว่าง่าย เป็นเหตุพัฒนาชีวิตของตนให้เจริญก้าวหน้า จึงเป็นผู้เจริญด้วยเกียรติยศ เจริญด้วยลาภ เจริญด้วยศักดิ์

^{๑๔๐}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลดัตถปิณี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๓๒.

๓) มงคลข้อที่ ๒๙ การเห็นสมณะ

สมณะ แปลว่า ผู้สงบ หมายถึง บรรพชิตที่ได้บำเพ็ญสมณธรรมฝึกฝนตนเองด้วยศีล สมาธิ ปัญญา มาแล้วอย่างเต็มที่จนกระทั่งมีกาย วาจา ใจ สงบแล้วจากบาป^{๑๔๑}

การเข้าไปหา การบำรุง การระลึกถึง การได้ยินและการเห็น บรรพชิตผู้มีกิเลสอันสงบแล้ว ผู้มีกาย วาจา จิต และปัญญาอันอบรมแล้ว ผู้ประกอบด้วยการฝึกอย่างสูง เชื่อว่า การเห็นสมณะ^{๑๔๒}

ผู้สงบจากการทำบาปความชั่วร้ายห่างไกลจากกิเลสทั้งปวง เรียกว่า สมณะ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑.สงบทางกาย คือ ผู้ที่มีกายไม่กระทำความชั่ว เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่รังแก เป็นต้น

๒.สงบทางวาจา คือ ผู้สงบทางวาจา ไม่พูดส่อเสียดเพื่อเจ้อ ไม่ใส่ร้ายป้ายสีใคร

๓.สงบทางใจ คือ มีสมาธิจิตที่ปราศจากทุกข์ ไม่มีนิวรณ์เข้าครอบงำจิต^{๑๔๓}

บุคคลผู้มีกายสงบ ผู้มีวาจาสงบ และผู้มีใจสงบ ท่านจึงเรียกว่า “สมณะ”

ดังนั้น เมื่อได้เห็นได้เข้าไปใกล้ท่านแล้ว ควรจะปฏิบัติกระทำตน ดังนี้

๑.เข้าไปสนทนาธรรม สมควรที่จะเข้าไปสนทนาธรรมกับท่าน เพราะท่านเป็นผู้ทรงธรรม

๒.เข้าไปอุปัฏฐากปฏิบัติบำรุง ท่านมีชีวิตอยู่ด้วยทายาทท่านเป็นปฎิคาหกผู้รับ

๓.เข้าไปฟังธรรม ท่านแสดงธรรมในสถานที่ใด สมควรอย่างยิ่งที่จะน้อมใจฟังธรรม^{๑๔๔}

การเห็นสมณะ มีอานิสงส์หลายประการ คือ ทำให้ได้สติ ถูกคิดถึงบุญกุศล ทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะทำความดีตามท่าน ทำให้ตาแจ่มใสดูแจ่มใส ทำให้เป็นผู้ไม่ประมาท เชื่อว่าได้บูชาพระรัตนตรัยอย่างยิ่ง เป็นต้น

สรุปมงคลข้อที่ ๒๙ เห็นสมณะ เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เห็นสมณะ หมายความว่า ให้บุคคลรู้จักใช้ความอดทนอดกลั้นในการเข้าไปหาแล้วรับการถ่ายทอดเอาคุณธรรมความดีจากบรรพชิตที่ได้บำเพ็ญธรรม ฝึกฝนตนด้วยศีล สมาธิ และปัญญามาอย่างเต็มที่ คนเราถ้าเมื่อได้เห็นสิ่งใดอยู่บ่อยๆ สิ่งนั้นย่อมเหนียวรั้งจิตใจเราเคยชินและประพฤติปฏิบัติตามโดยไม่รู้สึกตัว เมื่อเราค้นเคยความสุภาพอ่อนโยนของท่านอยู่บ่อยๆ ได้รับฟังท่านพูดท่านสอนอยู่เสมอ จะช่วยกระตุ้นให้ใจเราสงบ วาจาสงบ และกายสงบ กิเลสต่างๆ ก็จะค่อยๆ คลายออกจากใจ ทำให้ใจเบา คือ เบาจากกิเลส ถ้าปฏิบัติอยู่เป็นประจำก็จะทำให้ใจบริสุทธิ์ได้

^{๑๔๑}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า", (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๖๖.

^{๑๔๒}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลชีวิตที่ป็น ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๔๒.

^{๑๔๓}อร่าม อินพุ่ม, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ เพชรกระรัต จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๘๔.

^{๑๔๔}อร่าม อินพุ่ม, มงคลชีวิต, หน้า ๑๘๖.

๔) มงคลข้อที่ ๓๐ การสนทนาธรรมตามกาล

การสนทนาธรรมตามกาล หมายถึง การพูดคุยกันด้วยธรรมตามกาลเวลา อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าตามความเหมาะสม การสนทนาธรรมเป็นกิจกรรมที่จะทำให้จิตใจซึมซับคุณธรรมนั้นไว้โดยไม่รู้สีกตัว^{๑๔๕}

ในเวลาพลบค่ำ หรือในเวลาใกล้รุ่ง ภิกษุผู้เรียนพระสูตร ๒ รูป ย่อมสนทนาพระสูตรกะกันและกัน, ภิกษุผู้ทรงพระวินัย ย่อมสนทนาพระวินัย, ภิกษุผู้เรียนพระอภิธรรม ย่อมสนทนาพระอภิธรรม, ภิกษุผู้กล่าวชาดก ย่อมสนทนาชาดก, ภิกษุผู้เรียนอรรถกถา ย่อมสนทนาอรรถกถา หรือภิกษุย่อมสนทนากันในกาลนั้นๆ เพื่อจะชำระจิตที่หุดหู่ฟุ้งซ่าน และที่ถูกรวบรวมไว้รอบงำ นี้ชื่อว่า การสนทนาธรรมตามกาล^{๑๔๖}

การสนทนาธรรมที่ถูกต้อง หมายถึง การสนทนาให้รู้ว่ามีสิ่งใดเป็นอกุศลธรรมความชั่วจะได้ละเว้นเสีย สิ่งใดเป็นกุศลธรรมความดี จะได้ตั้งใจทำให้มาก และสิ่งใดเป็นอภัยกถาธรรม คือความจริงตามธรรมชาติ ไม่ดีไม่ชั่ว ก็รู้เท่าทันทุกประการ จะได้ไม่หลงเข้าใจผิดให้เกิดทุกข์ เพราะการได้นำเอาธรรมะต่างๆ มาสนทนากันตามที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาตามที่ได้ฟังมาแลกเปลี่ยนถ่ายทอดความรู้แก่กันและกัน ย่อมจะช่วยให้เกิดความรู้อย่างกว้างขวางเป็นการส่งเสริมให้เจริญปัญญาเมื่อต่างคนต่างหาเหตุผลและนำความรู้มาแสดงต่อกันแล้ว ความรู้ความฉลาดย่อมเกิดขึ้นเป็นสัมมาทิฐิ

การสนทนาธรรมตามกาล มีอานิสงส์หลายประการ คือ ทำให้จิตเป็นกุศล ทำให้มีไหวพริบปฏิภาณดี ทำให้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ทำให้ได้ยินได้ฟังธรรมที่ตนยังไม่ได้ฟัง ธรรมที่ฟังแล้วยังไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจชัดขึ้น ทำให้บรรเทาความสงสัยเสียได้ เป็นการทำความเห็นของตนให้ตรงเป็นการฝึกฝนอบรมจิตให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น เป็นต้น

สรุปมงคลข้อที่ ๓๐ สนทนาธรรมตามกาล เหตุที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้สนทนาธรรมตามกาล หมายความว่า ให้บุคคลมีความอดทนอดกลั้นเป็นผู้รู้จักแสวงหาปัญญาจากการสนทนาค้นหาเหตุผลและนำมาแสดงด้วยความรู้ความเห็นของตนในแต่ละคนมีความฉลาดรอบรู้เนื่องจากปัญญานั้นเกิดได้จากการฟังธรรม จากผู้มีปัญญาเป็นพหูสูตร และจากการพิจารณาไตร่ตรองโดยแยบคาย การสนทนากันเรื่องคติโลกเพื่อให้ทราบเหตุเจริญเหตุเสื่อมของตนและสังคม ค้นหาเหตุเจริญเหตุเสื่อมที่ปรากฏเฉพาะหน้า หาทางแก้ไขเหตุแห่งความเสื่อมไป หาทางส่งเสริมเหตุเจริญให้ก้าวหน้าจนเกิดความฉลาดรอบรู้ถึงเหตุเจริญเหตุเสื่อม ช่วยให้ปกครองตนและสังคมไม่ให้เสื่อมและสามารถรักษาตนและสังคมให้ดำรงมั่นและเจริญก้าวหน้าได้ จึงชื่อว่า มีมงคลจากการสนทนาธรรม

๓.๕.๙ ขั้นตอนธรรมเพื่อการปฏิบัติให้กิเลสหมดไป

ในมงคลสูตร มงคลหมู่ที่ ๙ พระพุทธองค์ต้องการให้เห็นถึงกระบวนการปฏิบัติอันเป็นมรรควิธีอย่างแท้จริงทั้งกายและใจ ในมงคลหมู่นี้ ผู้วิจัยขอนำมงคลสูตรที่ใช้ในการฝึกภาคปฏิบัติ เพื่อกำจัดกิเลสให้สิ้นไป ในการฝึกปฏิบัติเป็นการลงมือปฏิบัติฝึกฝนอย่างจริงจัง เพื่อกำจัดกิเลสให้หมดไปด้วยการใช้ขั้นตอนธรรมในการฝึกภาคปฏิบัติตามแนวคำสอนในมงคลสูตร ดังนี้ ๑) มงคลข้อที่ ๓๑

^{๑๔๕}อร่าม อินพุ่ม, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ เพชรกระรัต จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๘๘.

^{๑๔๖}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถปิณี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๕๔.

บำเพ็ญตบะ, ๒) มงคลข้อที่ ๓๒ ประพฤติพรหมจรรย์, ๓) มงคลข้อที่ ๓๓ เห็นอริยสัจ, ๔) มงคลข้อที่ ๓๔ ทำพระนิพพานให้แจ้ง จะได้นำเสนอต่อไปนี้

๑) มงคลข้อที่ ๓๑ การบำเพ็ญตบะ

ธรรมเป็นเครื่องเผาผลาญบาป ชื่อว่า ตบะ, ธรรมที่ชื่อว่า ตบะ เพราะอรรถว่าเผาผลาญ ซึ่งธรรมทั้งหลายอันลามก ชันติ ชื่อว่า ตบะ ศีล ชื่อว่า ตบะ ก็มีการเรียนพุทธพจน์เป็นอาทิ ก็ชื่อว่า ตบะ^{๑๔๗} ตบะ แปลว่า ทำให้ร้อน หมายความว่ารวมตั้งแต่ การเผา ลน ย่าง ต้ม ปิ้ง อบ คั่ว ผิง หรืออะไรก็ได้ที่ทำให้ร้อน การบำเพ็ญตบะ จึงหมายถึง การทำความเพียรเผาผลาญความชั่ว คือ กิเลสทุกชนิดให้ร้อนตัวจนอยู่ไม่ได้ เกาะใจเราไม่ติด ต้องเผ่นหนีไปแล้วใจเราก็จะผ่องใส หมดทุกข์

ในมงคลสูตรท่านกล่าวว่า ธรรมเป็นเครื่องเผาผลาญบาป ชื่อว่า ตบะ เพราะการทำให้ความชั่วร้อนตัว เราจึงควรเผาความชั่ว จึงชื่อว่า ตบะ ได้แก่ ธรรมที่มีเดช มีอานุภาพสามารถเผาผลาญบาปอกุศลให้หมดไป ธรรมคือเครื่องเผาผลาญบาปนั้นว่าโดยสภาวะ ได้แก่กุศลธรรมทั้งมวล การทำความเพียรเผาผลาญกิเลส ซึ่งเป็นต้นเหตุของความชั่วให้หลุดพ้นออกจากจิต ทำให้จิตสะอาด ผ่องใส หมดความทุกข์ด้วยฝึกฝนตนให้มีความอดทน ความขยันหมั่นเพียร

การบำเพ็ญตบะ มีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ทำให้เลิกเป็นคนเอาแต่ใจ ทำให้คุณธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นในตัว ทำให้มงคลข้ออื่นๆ ทั้งหมดเกิดขึ้นกับเรา เป็นต้น

สรุปมงคลข้อที่ ๓๑ บำเพ็ญตบะ เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าให้บำเพ็ญตบะ หมายความว่า ให้บุคคลใช้ความอดทนอดกลั้นเพียรเผาผลาญความชั่ว คือ กิเลสต่างๆ ให้เราร้อนจนทนอยู่ไม่ได้ต้องหลุดออกไปจากใจ เมื่อกิเลสทั้งหลายหลุดออกไปแล้ว จิตใจก็ผ่องใสไม่เป็นที่มาแห่งทุกข์ทั้งหลายอีกต่อไป

๒) มงคลข้อที่ ๓๒ การประพฤติพรหมจรรย์

การประพฤติพรหมจรรย์ แปลว่า การประพฤติตนอย่างพระพรหมหรือความประพฤติอันประเสริฐ หมายถึง การประพฤติตามคุณธรรมต่างๆ ทั้งหมดในพระพุทธศาสนาให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น เพื่อป้องกันไม่ให้กิเลสฟุ้งกลับขึ้นมาอีก จนกระทั่งหมดกิเลส^{๑๔๘}

พรหมจรรย์มี ๑๐ อย่าง ด้วยสามารถแห่ทานเวรยาวัจจะ เบญจศีล อปัณณก ฌาน วิรติ สทวารสันโดษ วิริยะ องค์กรุโอบสถ อริยมรรคและศาสนา^{๑๔๙}

การประพฤติพรหมจรรย์เป็นวิธีการฝึกอบรมกาย วาจา ใจ ให้ห่างไกลจนกระทั่งหมดสิ้นจากความเศร้าหมอง ได้แก่ การฝึกอบรมกายวาจาใจให้หมดจากราคะ โทสะ และโมหะ อันเป็นต้นเหตุทำให้เกิดความทุกข์เดือดร้อน เป็นการปฏิบัติเพื่อทำที่สุดแห่งความทุกข์ เพื่อตัดวัฏฏะของการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และเพื่อยกฐานะของชีวิตให้สูงขึ้น ด้วยการฝึกปฏิบัติให้กำจัดกิเลสหมดสิ้นไปเพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงสุดของชีวิต

^{๑๔๗}ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒*, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๕๗-๓๕๘.

^{๑๔๘}พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, *มงคลชีวิต ฉบับ "ทางก้าวหน้า"*, หน้า ๓๐๑.

^{๑๔๙}ดูรายละเอียดใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒*, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓๘๒-๓๘๓.

การประพาศิพรหมจรรย์ มีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ทำให้ปลอดโปร่งใจ ไม่ต้องกังวลหรือระแวง ทำให้เป็นอิสระ เหมือนนกน้อยในอากาศ ทำให้มีเวลามากในการทำสมาธิ ทำให้เป็นที่สรรเสริญของบัณฑิตทั้งหลาย ทำให้ศีล สมาธิ ปัญญา เจริญรุดหน้าไม่ถอยกลับ ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้โดยง่าย

สรุปมงคลข้อที่ ๓๒ ประพาศิพรหมจรรย์ เหตุที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้ประพาศิพรหมจรรย์ หมายความว่า ให้บุคคลผู้ต้องการฝึกฝนอบรมตนไปสู่ความหลุดพ้น ให้ใช้ความอดทนอดกลั้นประพาศิพรหมจรรย์ ก็คือ การให้ทาน การช่วยเหลือชวนช่วยในการกิจที่ชอบธรรม การรักษาศีล ๕ ประการ การงดเว้นจากการมีเพศสัมพันธ์ ภรรยาที่รักดีต่อสามี สามีที่ไม่นอกใจภรรยา การรักษาศีลอุโบสถ การเจริญพรหมวิหาร การเจริญปธานคือความเพียร ๔ ประการ การเจริญอุยิมรรคมีองค์ ๘ ประการ การเจริญศาสนธรรมทั้งปวง สำหรับเราปุถุชนทั่วไป สิ่งสำคัญที่เหนียวรั้งเราไม่ให้ก้าวหน้าในการพัฒนาจิต และทำให้กิเลสฟุ้งกลับขึ้นได้ง่ายก็คือ กามารมณ์ ถ้าใครตัดกามารมณ์ได้ ก็มีโอกาask้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมได้อย่างรวดเร็ว การประพาศิพรหมจรรย์ในมงคลข้อนี้ จึงมุ่งเน้นการตัดกามารมณ์เป็นหลัก อันหมายถึง เมถุนวิริติ คือ ละความประพาศิไม่ประเสริฐคือเมถุนแล้วเป็นผู้มีปกติประพาศิประเสริฐ พร้อมทั้งประพาศิสมณธรรม หมายถึง การสาธยายอาการ ๓๒ และกำหนดความสิ้นไปความเป็นไปในอัตภาพ

๓) มงคลข้อที่ ๓๓ การเห็นอริยสัจ

สัจจะทั้งหลาย ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า อริยสัจ^{๑๕๐}
สัจจะทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคผู้วิริยะ คือ ข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงความดับทุกข์ จึงชื่อว่า อริยสัจ^{๑๕๑}

อริยสัจ คือ ความจริงอย่างประเสริฐ, ความจริงที่ทุกคนให้เป็นพระอริยะ^{๑๕๒} มี ๔ อย่าง คือ ๑.ทุกข์ คือ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ เป็นสภาพที่ทนได้ยาก ๒.สมุทัย คือสาเหตุที่ทำให้ทุกข์เกิด ที่มาของทุกข์ ๓.นิโรธ คือ ความดับทุกข์ การทำให้ทุกข์ระงับดับทุกข์ ๔.มรรค คือ วิธีปฏิบัติเพื่อไปสู่ความดับทุกข์^{๑๕๓}

อานิสงส์ของการเห็นอริยสัจนั้น การเห็นอริยสัจ ไม่อาจเห็นด้วยตาเนื้อของมนุษย์จะเห็นได้ด้วยธรรมจักขุเท่านั้น เมื่อเราเห็นอริยสัจด้วยธรรมจักขุแล้ว เราก็จะเข้าใจถึงความเป็นอันแท้จริงของโลกและชีวิตว่ามีแต่ความทุกข์ ที่ว่าสุขๆ กันนั้น แท้ที่จริงก็คือช่วงขณะที่ความทุกข์น้อยลงนั่นเอง เราก็จะเข้าใจถึงคุณค่าของบุญกุศล อันตรายความน่าขยะแขยงของบาป เป็นความเข้าใจที่เข้าไปในใจจริงๆ เวลาที่มีความทุกข์หรือไปทำอะไรไม่ดีเข้า ก็จะเห็นเลยว่า บาปเกิดขึ้นที่ใจอย่างไร เราก็เห็นบาปมาหุ้ม เคลือบ หมัก ดองใจของเราให้ดำมืดไป เหมือนลืมนึกตามองเห็นดวงแก้วกลมใส ที่มี

^{๑๕๐}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๙๗.

^{๑๕๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๗.

^{๑๕๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิณม, ๒๕๕๖), หน้า ๕๑๙.

^{๑๕๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๔.

ฝุ่นผงละอองมาเคลือบมาจับอย่างนั้น และเวลาทำความดี ทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ก็ให้เห็นบุญกุศลที่เกิดขึ้นมาชำระล้าง หล่อเลี้ยงใจเราให้สะอาด บริสุทธิ์ ผ่องใส สว่างไสวขึ้นเหมือนมองเห็นดวงแก้วที่เอาน้ำชำระล้างแล้วสะอาดใสบริสุทธิ์ขึ้นอย่างนั้น จึงเป็นเหตุแห่งความก้าวล่วงสังสารทุกข์ได้

เมื่อรู้เห็นเข้าใจอย่างนี้ ย่อมมีใจตั้งมั่นอยู่ในความดี หมั่นบำเพ็ญอริยมรรคมีองค์ ๘ มีใจหยุดนิ่งตั้งมั่นเป็นสมาธิ เกิดปัญญาสว่างไสว รู้เห็นสิ่งต่างๆ ไปตามความเป็นจริง กิเลสต่างๆ ก็ค่อยๆ ล่อนหลุดไปจากใจ จนหมดกิเลสเป็นพระอรหันต์ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารได้

สรุปมงคลข้อที่ ๓๓ เห็นอริยสัจ เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เห็นอริยสัจ หมายความว่า ให้บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งกิเลสใช้ความอดทนอดกลั้นในการปฏิบัติเพื่อความรู้ เห็น และเข้าใจถึงความเป็นไปอันแท้จริงของโลกและชีวิต ซึ่งความจริงที่เรียกว่าอริยสัจ อันได้แก่ ทุกข์ หมายถึง ความไม่สบายกายไม่สบายใจต่างๆ สมุทัย หมายถึง สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ อันได้แก่ ความได้ ความอยากมี ความอยากเป็น นิโรธ หมายถึง ความดับทุกข์เป็นสภาวะจิตที่หมดกิเลสแล้วโดยสิ้นเชิง และมรรค หมายถึงวิธีปฏิบัติเพื่อให้พ้นทุกข์ อันประกอบด้วยมรรคมีองค์ ๘ คือ มีความเห็นชอบ มีความคิดชอบ เจรจาชอบ ทำการงานชอบ เป็นต้นทั้งหมดนี้เป็นความจริงที่มีอยู่คู่โลกแต่ไม่มีใครเห็น จนกระทั่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วทรงชี้ให้ชาวโลกทั้งหลายดู เมื่อบุคคลเห็นอริยสัจจ ย่อมรู้เห็นสิ่งต่างๆ ไปตามความเป็นจริงกิเลสทั้งหลายย่อมสูญสิ้นไปจากใจ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารได้อย่างสิ้นเชิง ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงทรงสอนว่า การเห็นอริยสัจเป็นมงคลสูงสุด

๔) มงคลข้อที่ ๓๔ การทำพระนิพพานให้แจ้ง

นิพพาน เป็นปรมาตถธรรม คือ ธรรมชั้นสูงสุด ไม่มีผลทางจิตของใครจะสูงยิ่งไปกว่านี้
ได้^{๑๕๔}

คำว่า นิพพาน เป็นชื่อของ “ผลสำเร็จทางจิต” ของพระอรหันต์ คือแดนที่ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องร้อยรัด หรือแดนออกจากกิเลสเครื่องร้อยรัดและแดนดับสนิทแห่งกิเลสและขันธ์ ๕ พระพุทธองค์จึงตรัสนิพพานธาตุ ๒ อย่าง คือ

๑.สุปปาติเสสนิพพานธาตุ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันต์ มีอาสวะสิ้นแล้ว อยู่จบแล้ว มีภริยาอันทำแล้ว มีภรรยาอันปลงแล้ว มีประโยชน์ของตนตามบรรลุแล้ว มีกิเลสเครื่องผูกไว้ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นไปแล้วเพราะรู้ชอบ ภิกษุนั้นยังเสวยอารมณ์ที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ยังต้องเสวยสุขและทุกข์ เพราะอินทรีย์ ๕ เหล่าใด ยังไม่ปราศจากไป อินทรีย์ ๕ เหล่านั้นของเธอ ตั้งอยู่ตามเดิม ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งราคะธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งโทสะ ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งโมหะของภิกษุนั้น เรียกว่า สุปปาติเสสนิพพาน

๒.อนุปาติเสสนิพพาน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันต์มีอาสวะสิ้นแล้ว อยู่จบแล้ว มีภริยาอันทำแล้ว มีภรรยาอันปลงแล้ว มีประโยชน์ของตนตามบรรลุแล้ว มีกิเลสเครื่องผูกไว้ใน

^{๑๕๔}พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), หลักมงคล ๓๔ ประการ ธรรมเพื่อความสวัสดิ์ในที่ทั้งปวง, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘๓.

ภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นไปแล้วเพราะรู้ชอบ ความสวैयाรรมณ์ทั้งสิ้นของเธอ อันเธอไม่เพลิดเพลิน แล้ว จักเย็นในโลกนี้ นี้เรียกว่า อนุปาติเสสนนิพพานธาตุ^{๑๕๕}

การทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน การได้บรรลุนิพพาน ถือว่าเป็นการบรรลุจุดหมายอันสูงสุดของชีวิตและเป็นจุดหมายอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่อุบัติขึ้นด้วยการศึกษาค้นคว้าด้วยการปฏิบัติและการพิสูจน์ทดลอง เหตุนั้น นิพพานจึงชื่อได้ว่า เป็นบรมสุข คือ ความสุขอันสูงสุดที่มนุษย์สามารถสัมผัสได้ เพราะฉะนั้น ตั้งใจฝึกตัวเองกันเข้า วันหนึ่งเราจะเป็นคนหนึ่งทำได้แล้วเข้านิพพานได้ ตอนนีเราเข้าไม่ได้เพราะเรายังใช้ความอดทนอดกลั้นไม่พอ อย่าเพิ่งท้อใจ ถ้าทำจริงแล้วต้องได้

การทำนิพพานให้แจ้ง มีอานิสงส์หลายประการ ดังนี้ ทำให้จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ทำให้จิตไม่โศก ทำให้จิตปราศจากธุลี ทำให้จิตเกษม เป็นต้น

สรุปมงคลข้อที่ ๓๔ ทำนิพพานให้แจ้ง เหตุที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้ทำนิพพานให้แจ้งหมายความว่า ให้บุคคลใช้ความอดทนอดกลั้นในการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงสภาวะแห่งความดับกิเลสดับทุกข์ สูญจากกิเลส สูญจากทุกข์ ที่เรียกว่า พระนิพพาน นิพพานเป็นสภาวะที่ทุกข์ทั้งหลายเข้าไปไม่ถึง การจะเข้าถึงพระนิพพานด้วยการปฏิบัติธรรมจนสามารถเห็นอริยสัจ ๔ ด้วยธรรมจักขุ จึงเป็นเหตุทำนิพพานให้แจ้งโดยตรง ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่สามารถเข้าถึงได้ ชื่อว่า สอุปาทิเสสนิพพาน เรียกว่า นิพพานเป็น เมื่อเบญจขันธ์ดับโดยเป็นผู้หมดกิเลสเป็นพระอรหันต์แล้ว ชื่อว่า อนุปาติเสสนิพพาน เรียกว่า นิพพานตาย

๓.๕.๑๐ ขั้นตอนธรรมเพื่อผลจากการปฏิบัติจนหมดกิเลส

ในมงคลสูตร มงคลหมู่ที่ ๑๐ พระพุทธองค์ต้องการให้เห็นถึงผลการปฏิบัติปฏิบัติธรรมตามหลักมงคลสูตรอันเป็นมรรควิธีอย่างแท้จริง คือ พระนิพพาน ทั้งกายและใจ จนเห็นผลจากการปฏิบัตินั้น ในมงคลหมู่นี้ ผู้วิจัยขอนำมงคลสูตรที่เป็นผลจากการปฏิบัติจนหมดกิเลสในการใช้ขั้นตอนธรรมประพฤติปฏิบัติจนสามารถกำจัดกิเลสให้สิ้นไปตามเป้าหมายสูงสุดของชีวิตนี้ตามแนวคำสอนในมงคลสูตร ดังนี้ ๑) มงคลข้อที่ ๓๕ จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม, ๒) มงคลข้อที่ ๓๖ จิตไม่โศก, ๓) มงคลข้อที่ ๓๗ จิตปราศจากธุลี, ๔) มงคลข้อที่ ๓๘ จิตเกษม จะได้นำเสนอต่อไปนี้

๑) มงคลข้อที่ ๓๕ จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม

จิต หมายถึง ธรรมชาติโดยอมคิต อธิบายว่า ย่อมรู้ซึ่งอารมณ์ อันหมายถึง ใจ ฉันทะมีในใจ^{๑๕๖}

โลกธรรม ๘ ประการ คือ ลาภ ๑ เสื่อมลาภ ๑ ยศ ๑ เสื่อมยศ ๑ นินทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑ ย่อมหมุนไปตาม ย่อมติดตามโลก และโลก ก็ย่อมหมุนไปตามโลกธรรม ๘ ประการนี้เช่นกัน^{๑๕๗}

^{๑๕๕}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๑๔.

^{๑๕๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๔.

^{๑๕๗}อ้างแล้ว, หน้า ๔๒๒-๔๒๓.

คำว่า จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรมนั้น ท่านหมายเอาจิตของพระอริยบุคคลที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทำนิพพานให้แจ้ง แม้โลกธรรมทั้งฝ่ายดี ทั้งฝ่ายร้าย จะเข้ามากระทบหรือครอบงำหนักหน่วงเพียงใด จิตของท่านพระอริยเจ้าเหล่านั้นย่อมไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์นั้นๆ

ซึ่งโลกธรรม ๘ ประการนี้ มีสภาพไม่เที่ยงแท้แน่นอน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่ท่านผู้เป็นปราชญ์มีสติ ทราบธรรมเหล่านั้นแล้วพิจารณาเห็นว่ามีสภาพแปรปรวนเป็นธรรมดา ใช้ความอดทนอดกลั้นเมื่อพบเจอกับโลกธรรมอันเป็นไม่ที่ชอบใจ เช่น เสื่อมลาภ เสื่อมยศ เป็นต้น เมื่อพบเจอกับโลกธรรมอันเป็นที่ชอบใจ เช่น ได้ลาภ ได้ยศ เป็นต้น ก็มีกำลังใจในการฝึกฝนอบรมตนเองให้เจริญก้าวหน้าในชีวิตต่อไป

สรุปมงคลข้อที่ ๓๕ จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม พระพุทธองค์ทรงสอนผู้เป็นปราชญ์ว่า เมื่อโลกธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ควรใช้ความอดทนอดกลั้นพิจารณาว่า “สิ่งนี้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว ก็ให้รู้ว่ามันไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา เมื่อพิจารณาแล้วก็อย่ายินดีในส่วนที่ปรารถนา และอย่ายินร้ายในส่วนที่ไม่ปรารถนา” เมื่อนั้นจะบรรเทาทุกข์ที่เกิดกับจิตใจได้ และบรรเทาจิตใจที่ดีความยินดีปริดาไม่ให้ดีใจจนสติวิปลาสได้

๒) มงคลข้อที่ ๓๖ จิตไม่โศก

จิต หมายถึง ธรรมชาติโดยย่อมนคิด อธิบายว่า ย่อมรู้ซึ่งอารมณ์ อันหมายถึง ใจ ฉันทะมีในใจ^{๑๕๘}

โศกเศร้า มีความพินาศเป็นต้นเป็นเหตุ ชื่อว่า โศกจะ หมายความว่า ความโศก ความเศร้าใจ ความแค้นใจ ความผาก ณ ภายใน ความเศร้าโศก ณ ภายในของสัตว์ ผู้ประกอบด้วยความฉิบหายอันใดอันหนึ่ง ผู้อันทุกข์ธรรม อันใดอันหนึ่งถูกต้องแล้ว นี้เราเรียกว่า ความโศก^{๑๕๙}

จิตไม่มีโศก ได้แก่ มีลูกศร คือ ความโศกอันถอนขึ้นแล้ว^{๑๖๐}

จิตใจของคนเราโดยปกติธรรมดาแล้ว ย่อมต้องการแต่สิ่งที่พึงพอใจ อยากได้ อยากมี อยากเป็น ในสิ่งที่ไม่พึงใจไม่ เมื่อใจได้ประสบกับความไม่พึงใจ พลัดพรากจากสิ่งที่พึงใจ ก็กลายเป็นคนที่ใจห่อเหี่ยว หดหู่ คือ ใจแห้งแล้ง ไม่สดชื่นเบิกบาน จะเป็นเช่นนั้น

สรุปมงคลข้อที่ ๓๖ จิตไม่โศก พระพุทธองค์ทรงสอนผู้เป็นปราชญ์ว่า ให้ใช้ความอดทนอดกลั้นเมื่อจิตใจหลุดพ้นจากสิ่งที่รัก สิ่งที่ชอบ สิ่งที่ยินดี สิ่งที่ไม่ใช่หา สิ่งที่ไม่ให้ใจทะยานดิ้นรน ย่อมเป็นจิตใจที่ไม่มีความโศก ไม่มีภัยอันน่าหวาดกลัว เมื่อจิตใจไม่มีความโศก ก็เพราะจิตใจนั้นไม่ชอบ ไม่รัก ไม่ติดใจ ไม่ใฝ่หา ไม่ดิ้นรน มีชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท

๓) มงคลข้อที่ ๓๗ จิตปราศจากอภิสรา

ราคะ โทสะ และโมหะเหล่านั้น ย่อมกระทำให้จิตนั้นๆ ให้เศร้าหมอง เหมือนอย่างอภิสราตามปกติ ตกไปในที่ใดๆ ย่อมทำที่นั้นๆ ให้เศร้าหมอง เพราะเหตุนี้ ราคะโทสะและโมหะเหล่านั้น ท่านจึงเรียกว่า อภิสรา เพราะเป็นดุจอภิสราทำให้เศร้าหมอง ราคะ โทสะ และโมหะ จึงชื่อว่า อภิสรา^{๑๖๑}

^{๑๕๘}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, หน้า ๔๒๔.

^{๑๕๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๓.

^{๑๖๐}อ้างแล้ว, หน้า ๔๔๐.

^{๑๖๑}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค ๒, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๔๓.

จิตใจที่มีกิเลสเข้ามาเกาะจับให้ขุ่นมัว จนจิตใจเศร้าหมองเปลี่ยนแปลงไปจากสภาวะเดิม กลายเป็นจิตใจเศร้าหมองมืดมัวเพราะรักบ้าง เพราะชังบ้าง เพราะหลงบ้าง เรียกตามชื่อว่า ราคะ โทสะ และโมหะ

สรุปมงคลข้อที่ ๓๗ จิตปราศจากธุลี จิตของผู้ปฏิบัติต้องมีความอดทนอดกลั้นในการปิด เป้าธุลี คือ ราคะ โทสะ และโมหะ ออกไป ไม่ให้มีความกำหนัดในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ไม่ขัดเคืองในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง และไม่ลุ่มหลงในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความลุ่มหลง ทั้งหมดนี้จิตจึงได้ชื่อว่า “วิริข” คือ จิตปราศจากธุลีไม่มีละออง

๔) มงคลข้อที่ ๓๘ จิตเกษม

จิตที่ปลอดจากโยคะ ๔ ชื่อว่า เกษม^{๑๖๒}

โยคะนั้น ย่อมเป็น ๔ อย่าง คือ ราคะที่เป็นไปในเบญจกามคุณ ชื่อว่า กามโยคะ, ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในรูปภาพและอรูปรูป ความติดใจในฉันท และความกำหนัด ที่สหรคตด้วยสัสสตทัญญู ก็ชื่อว่า ภวโยคะ, ทัญญู ๖๒ ชื่อว่า ทัญญูโยคะ, ความไม่รู้ในสังขะ ๔ ชื่อว่า อวิชชาโยคะ^{๑๖๓}

สรุปมงคลข้อที่ ๓๘ จิตเกษม ส่วนบุคคลผู้เป็นสามัญชนธรรมดาที่ยังมีกิเลสก็สามารถใช้ความอดทนอดกลั้นปฏิบัติธรรมของพระอริยเจ้า ใช้ขันติธรรมค่อยๆ ขัดค่อยๆ เกลาภิเลสตัณหาอุปทาน ให้เบาบาง หรือหมดสิ้นไปได้ เพราะบุคคลมีความเสมอภาคในอันจะปฏิบัติให้ถึงที่สุดของพระพุทธศาสนา

๓.๖ สรุป

จากการศึกษาลักษณะของขันติธรรม ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า ตีติกาขันติธรรม คือ ความอดทนต่ออารมณ์ของกิเลสที่มายั่วชวน ไม่แสดงอาการอยากได้ หรือโกรธเคืองจนออกนอกหน้า ส่วนธีติธรรม คือ ความอดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิวกระหาย แต่อริวาสนขันติธรรมนั้น คือ ความอดทนต่อทุกขเวทนา ไม่แสดงอาการทรมานทรมายเกิดเหตุเมื่อเจ็บป่วย อดทนต่อการล่วงเกินของคนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ต่ำกว่าเรา

จากการศึกษาประเภทของขันติธรรม พอสรุปใจความตั้งแต่ขันติธรรมระดับพื้นฐาน และขันติธรรมระดับกลาง หมายถึง ขันติธรรม ที่แปลว่า ความอดทน หมายถึง ความอดกลั้นไว้ได้ ไม่แสดงอาการทุกข์ร้อน หรือไม่พอใจ ความฉุนเฉียวออกมาให้เห็น แต่อริวาสนขันติธรรม คือ ความอดทนแบบอดกลั้นไว้ได้ ข่มใจไว้ได้ ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ที่มากระทบสามารถระงับอารมณ์ระงับใจได้ โดยเฉพาะอดทนต่อความก้าวร้าว คำพูดเสียดแทง คำพูดล่วงเกินของผู้อื่นแม้จะเป็นผู้น้อยด้อยศักดิ์กว่า สามารถทนนิ่งอยู่ได้ ไม่ได้ตอบ ด้วยความมีสติ ไม่แสดงอาการผิดปกติออกมาให้ปรากฏ จึงแปลความได้ว่า ขันติที่ยั่งยืนไว้ได้ ดังเช่น ความทุกข์ต่างๆ เช่นความหนาว หิวกระหาย ลมแดดเป็นต้นเหล่านี้ เมื่อยับยั้งไว้ได้ รับไว้ได้ คือยับยั้งทุกข์ทั้งปวงไว้ได้ ถึงแม้ว่าจะต้องพบกับความทุกข์เหล่านั้น ก็รับได้ ก็ไม่กลัว ไม่หวั่นไหว ในการประพฤติปฏิบัติตามมงคลสูตร

^{๑๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

^{๑๖๓} อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

กล่าวโดยสรุปผู้วิจัยพิจารณาเห็นชัดว่า การที่บุคคลจะปฏิบัติตามมงคลสูตรจำเป็นจะต้องมีอิทธาสนชั้นศีลธรรมซึ่งผ่านชั้นศีลธรรมระดับพื้นฐาน และระดับกลางเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว อันเป็นเครื่องต้านทานปัจจัยที่เป็นเครื่องเบียดเบียนต่างๆ ทั้งทางร่างกายและทั้งทางจิตใจ ซึ่งเป็นเครื่องต้านทานเป็นเครื่องรับ เป็นเครื่องยับยั้ง ทุกข์ต่างๆ หรือ เหตุแห่งทุกข์ต่างๆ และจะต้องรู้จักกอดทนต่อทุกข์เวทนาในเมื่อเกิดความเจ็บป่วย กระทั่งรู้จักกอดทนต่อถ้อยคำจ้วงจาบล้วงเกิน หรือแม้แต่ถ้อยคำที่ยกยอปอปั้น เหล่านี้ ต้องอาศัยอิทธาสนชั้นศีลธรรมดังกล่าวมาแล้วทั้งนั้น จึงจะทำให้การประพฤติปฏิบัติตามมงคลสูตรทั้ง ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาผู้ที่ควรบูชา เป็นต้นนั้นสำเร็จ เพื่ออำนวยประโยชน์ในชาตินี้ ได้แก่ การอยู่ดีมีสุขในปัจจุบัน ความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานและสังคม พร้อมทั้งประโยชน์ในชาติหน้า คือการได้รับมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน

ชั้นศีลธรรมที่ปรากฏในมงคลสูตรนั้นเป็นความสัมพันธ์ในฐานะที่ชั้นศีลธรรมเป็นเหตุแห่งความอดทนอดกลั้นจนเกิดความเจริญ และเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนในการประพฤติปฏิบัติตามมงคลสูตรทั้ง ๓๘ ประการให้สำเร็จบริบูรณ์